

VERSLAG

Vergadering:	Sectortafel Elektriciteit2
Datum en tijd:	16-11-2018, 9:00 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den HaagSER
Aanwezig:	<p>Kees Vendrik (voorzitter), [redacted] (EZK), [redacted] (Gasunie), [redacted] (COG, ex-GS), [redacted] (Shell), [redacted] (ENGIE), [redacted] RWE, [redacted] (Gasunie), [redacted] (NVDE), [redacted] (VEMW), [redacted] (FME), [redacted] (Unie van Waterschappen), [redacted] (TNO), [redacted] (NBEA, t/m punt 3), [redacted] (Shell), [redacted] (POSAD), [redacted] (Energie Nederland), [redacted] (Netbeheer Nederland), [redacted] (Triodos, t/m punt 3), [redacted] (SPIIL, t/m punt 3), [redacted] (TKI WOZ, punt 8), [redacted] (NERA, TU/e), [redacted] (Natuur- en Milieufederaties), [redacted] (NUON), [redacted] (VNG/IPO), [redacted] (WUR), [redacted] (IPO), [redacted] (EZK, namens het Rijk), [redacted] (Greenpeace), [redacted] (TENNET), [redacted] (KEK), [redacted] (VNG), [redacted] (BZK, punt 6), [redacted] (Eneco), [redacted] (ODE)</p>
Secretariaat:	<p>[redacted] (SER), [redacted] (EZK), [redacted] (SER, notulist)Fout! Onbekende naam voor documenteigenschap.</p>
Afwezig:	<p>[redacted] (EZK), [redacted] (RWE), [redacted] (Vandebron)</p>

1. Opening en mededelingen

De voorzitter, de vorige vergadering vervangen, opent de vergadering.

-Als gasten zijn aanwezig [redacted] en [redacted] uit de Taakgroep Financiering, en [redacted]
-Vanmiddag vindt het Klimaatberaad plaats. -A.s. maandag 19-11, 13:00 uur is de tweede expertsessie. -De werkgroepen zijn hard aan het werk aan teksten.

2. Verslag 9 november (KA-E 145)

-Tekst p. 4: [redacted] geeft aan dat 'mkb' moet zijn: 'netbeheer'.

-Tekst p. 8, boven punt 6: [redacted] geeft aan dat 'sondering' moet zijn: 'saldering'.

-Tekst p. 8: Met 'aan de andere tafels te bespreken' bedoelt [redacted] 'aan de hoofdtafel te bespreken, zodat de flex-prijs en belemmeringen nog een keer in de werkgroep kunnen worden besproken'. Deze onderwerpen zijn namelijk politiek meer gevoelig.

Hiermee is het verslag vastgesteld.

3. Presentatie Taakgroep Financiering ([redacted] en [redacted])

Inleiding [redacted] - Doel is dat de Elektriciteitstafel zich een oordeel kan vormen over wat van het werk in de tekst van het KA terecht komt. -Vóór de zomer is aan deze tafel geïnventariseerd. De belangrijkste vraag was te kijken naar meer zekerheden als de SDE+ wordt afgeschaft. De

taakgroep heeft gesproken over de zorgen met de sector WOZ, waar dit het meest speelt, en over zaken als contract for difference, normeren en beprijzing e.d. Dit heeft geresulteerd in een tekst en in deze presentatie. Uitkomst: De zekerheden voor een ontwikkelaar van een inkomstenstroom via grote investeringen in WOZ-projecten worden groter. Financiering wordt gemakkelijker en goedkoper. De vraag is hoe hiermee verder te gaan. -EZK ziet in gesprekken thans de noodzaak niet zo om naar nieuw beleidsinstrumentarium te kijken, maar veel positieve dingen worden dan gemist. -De taakgroep wil verder met andere financieringsvormen bekijken, zoals een garantieregeling (EIB, Invest-NL). Daarvoor is wel een opdracht van de tafel nodig. Het is zonde te blijven staan bij een stadium met/zonder subsidie - na de hoogconjunctuur is financiering niet gemakkelijk.

; Houdt namens de Taakgroep Financiering een PowerPoint-presentatie 'Financiering van windparken op zee'. [Ter aanvulling:]

-*Brede context*: Uitgangspunt was beheersing van financiële risico's voor windparken op zee als een gezamenlijk doel van sector, overheid en taakgroep financiering.

-*Zorg WOZ-sector*: Inrichten van de financiering is cruciaal om de doelstellingen te realiseren. De financieringskosten zijn de grootste kostenpost en een hoog risico. De hoge investeringskosten moeten worden aan het begin van het project worden betaald. In feite moet inclusief de aanlooptijd voor 30 jaar de elektriciteitsprijs worden ingeschat.

-*Marktmechanisme elektriciteit [grafiek]*: Bij doorzetten WOZ gaat de gemiddelde marktprijs dalen, des te meer voor windparken (draaien op hetzelfde moment).

-*Proces, Besproken opties*: Er zijn een aantal opties besproken: -Veilen met een minimumgarantieprijs. -Zoeken naar een combinatiesysteem van vraag en aanbod. -Contract for difference en -Beprijzen of normeren van vraag en/of aanbod. De taakgroep denkt bijv. aan verplichte afname van duurzame elektriciteit - dit geeft bepaalde zekerheid voor een ontwikkelaar -, beprijzen van fossiele elektriciteit, en er zijn andere vormen te bedenken. Hiernaar heeft de taakgroep nog te weinig gekeken.

-*Contract for difference*: Geeft vanuit financiering veel zekerheid. Het houdt in: met de overheid een vaste prijs voor duurzame elektriciteit afspreken, en bij meer/minder opbrengst op de markt wordt het verschil resp. aan/door de overheid betaald. Dit kan zich in theorie vereffenen. Zie bijbehorende grafiek. Het risico ligt bij de overheid - gunstig voor de ontwikkelaar, maar niet gewenst voor lange termijn; wel een goed systeem voor de groeifase. De focus is op kostprijsreductie en lagere prijzen - ook een doel in het KA. Het geeft veel zekerheid voor de realisatie (de ontwikkelaar is zeker), maar er is geen directe relatie met de vraag. Er zijn variaties: een bandbreedte in de prijs waarbinnen over en weer niet betaald hoeft te worden. De looptijd is gewoonlijk vijftien jaar, maar kan i.v.m. de overgangsfase bijv. naar tien jaar. In de tender zelf zijn voorwaarden in te bouwen: niet alleen een windpark bouwen, maar ook koppeling aan het systeemvraagstuk, opslag e.d. Dit geeft meer systeemzekerheid.

-*Veilen met een ondergrens*: veilen aan ontwikkelaars van de vergunning, maar de overheid legt een bepaalde ondergrens. Als de marktprijs daalt, wordt het verschil bijgelegd. Daardoor is meer zekerheid op realisatie van de doelen, maar het is wel speculeren over de elektriciteitsmarkt.

-*Combinatiesysteem*: Een interessante maar nog onvoldoende uitgewerkte optie. Als de industrie gaat elektrificeren, heeft zij het risico van te hoge elektriciteitsprijzen. De windsector wil weer niet dat de prijzen te laag zijn. Dan is een combinatiesysteem te zoeken om de risico's van vraag (industrie) en aanbod (windsector) tegen elkaar weg te strepen. Zie plaatjes over drie combinatiesystemen I, II en III, met overheidsgarantie WOZ binnen de bandbreedte tussen de CFD-bieding WOZ en de bieding industrie. Uiteindelijk komen de biedingen bij elkaar (zie III).

-*Gezamenlijk onderzoek*: De taakgroep adviseert beter gezamenlijk onderzoek te doen; met EZK zijn gesprekken hierover ver gevorderd. Het onderzoek zou gaan over nog onbekende ontwikkelingen op de elektriciteitsmarkt en de te nemen maatregelen voor het instrumentarium t.b.v. doelen halen van het KA.

-*Onderzoeksvragen*: Er zijn meer in detail hiertoe zeven onderzoeksvragen opgesteld (zie sheet). - De taakgroep adviseert om naar deze vragen gezamenlijk als EZK en windsector en onderzoek te doen, met de back-up van PBL. -Gegeven financiële onzekerheid zijn financieringsstructuren te maken om die risico's te mitigeren, en wat is dan de rol van EIB en Invest-NL voor garanties aan de voorkant. Dit is nog veel werk.

Vragen en opmerkingen

* *Voorzitter*: Het is bij alle onzekerheid zoeken naar de meest reële taxatie om op te acteren. Wat is de taxatie dat financiers gaan doen in een vrije markt zonder subsidies en zonder aanvullend beleidsinstrumentarium? Blijven ze aan tafel en gaan ze de hoofdprijs rekenen? Zo ja, wat zijn de extra kosten? [] [] Heeft de onderzoeksvraag afgestemd met alle grote banken in wind offshore. Deze delen, evenals de sector, de zorg over vrijlaten en lange-termijn financierbaarheid. Vermoedelijk gaan financiers, als ze niet weglopen, het zoeken in kortere looptijd (voor bijv. 7 jaar) in combinatie met hogere tarieven (voor minstens 50 à 100 basispunten³, afhankelijk van de economische situatie). Ook de leverage zal dalen [zie verderop]. Het risico kan zo hoog worden dat zelfs een hoger tarief dat niet afdekt, dus zoeken naar garantieachtige oplossingen is nodig, wellicht ook in EU-verband (EU-breed garantieschema).

* [] [] -Pensioenfondsen zullen onder omstandigheden die eerder zijn aangegeven, niet meedoen. Is dat nog steeds zo? -Is aan de tafel in te schatten of te beginnen valt met subsidievrij tot bijv. 2020, of moet al vanaf het begin met zo'n systeem als contract for difference worden gewerkt?

* [] [] -Wat is het tijdsframe voor het onderzoek om materiaal op tafel te krijgen dat te vertalen is in aanbevelingen? Is dat in 2019/20 af te ronden?

* [] [] Is onderzocht in hoeverre leverage mogelijk is tot welke ratio's of dat echte no-recourse project finance mogelijk zou zijn?

* [] [] In hoeverre is bij een combinatiesysteem gekeken naar het verschil in risico's tussen industrie en investeerders in windparken, met resp. een opex- en capex-probleem?

* [] [] De taakgroep heeft een heel reëel vraagstuk te pakken voor het bestaande instrumentarium. De taakgroep zou evenwel primair kijken naar wat de markt aanvullend kan doen op het beleidsinstrumentarium, maar hij ziet een presentatie met vooral aanbevelingen voor het beleidsinstrumentarium bij WOZ. -Hij is vooral benieuwd (vgl. de voorzitter) naar een schets van het effect op de financiers bij het gegeven instrumentarium. Bij WOZ is overigens een vorm van subsidie niet uit te sluiten. -Hij is ook geïnteresseerd in de laatste vraag naar mogelijke rol van EIB, Invest-NL en andere partijen. -Het is niet zinvol om via deze band de beleidsdiscussie over WOZ opnieuw te voeren, dat gebeurt al goed in de werkgroep WOZ. Reactie [] [] Het voorstel van de taakgroep is een vervolgstap na december: de mogelijkheden onderzoeken om WOZ mogelijk te maken. Een onderhandelingsituatie zoals deze houdt in om niet per se akkoord te gaan met zoals de overheid welgevallig is. Uit deze presentatie blijkt, beargumenteerd, dat het beleidsinstrument onvoldoende zal zijn; de uiterste consequentie kan zijn dat er niet wordt gebouwd. Bedrijven gaan, in het internationale speelveld, bouwen waar ze met WOZ het meeste kunnen verdienen. Nederland moet nadenken om zijn concurrentiepositie aantrekkelijk te maken.

Beantwoording

* [] [] -Het internationale speelveld geldt niet alleen voor bedrijven die bouwen, maar ook voor pensioenfondsen. In Engeland is er wel een contract for difference en de Engelse pensioenfondsen investeren, anders dan de Nederlandse, wel op grote schaal in windparken van hun land. De taakgroep heeft gekeken naar financiële instrumenten. Een groot deel is momenteel financiering uit vreemd vermogen. Een contract for difference kan niet naast de bestaande SDE+-regeling en is volgens de taakgroep iets voor een subsidievrij systeem.

-Tijdsframe onderzoek: [] [] denkt dat het onderzoek zelf in 2019 Q1 is afgerond. Over het vervolg en toepasbaarheid voor andere duurzame technieken moet gesproken worden met de EIB en Invest-NL over de beschikbare potjes e.d. Dit zal voor de deadline van december a.s. zeker niet lukken. [] [] Helderheid per 1 februari is heel snel. De Elektriciteitstafel kan uitdrukkelijk verzoeken dit onderzoek op te starten, met hulp van Invest-NL. Er is langere tijd voor nodig. Het kan in stadia, met wellicht nog een keer terugkomen t.b.v. de uitvoering. Invest-NL kan aangeven in hoeveel tijd het haalbaar is en hoe het onderzoek het beste is te doen.

-T.a.v. marktinstrumenten: Vóór de zomer heeft de taakgroep gesproken met banken, pensioenfondsen en verzekeraars om te inventariseren wat ze zouden gaan doen. Men heeft elkaar

³ Een renteverandering van 50 basispunten is 0,5% verandering, van 100 basispunten 1% verandering.

erop gevonden om diepgang te maken; dit onderzoek gaat over wat de potentiële oplossing kan zijn qua instrumentarium. Vervolgens is het aan overleg met Invest-NL om verder te komen met de oplossingen.

-T.a.v. leverage: De grootse speler in offshore windparken in Nederland zijn de Nederlandse banken. Tot nu toe blijkt die financiering non-recourse financiering. De leverage is begonnen met 60/40, langzaam oplopend tot 70/30, en daar blijft het bij – althans voor die banken die niet op hun balans door een grote partij worden gefinancierd. Met het scenario van risico-mitigatie door kortere looptijd en hogere tarieven verwacht ze dat ook de leverage naar beneden zal gaan, tot 60/40 of 50/50.

Vervolgstappen en besluit

Inventarisatie voorzitter: -Er ligt een aanbod voor onderzoek. -Er is behoefte aan meer zicht in hoeverre garantieachtige instrumenten bij EIB en Invest-NL toereikende oplossingen zijn bij een niet-gesubsidieerde markt. -Er is het verzoek om binnen de KA-agenda een verdiepingsslag te maken en/of in de staande tekst over mogelijk alternatief beleidsinstrumentarium dit vraagstuk (financieringsfaciliteiten) te betrekken.

* [redacted] Er is sprake van tweedeling in verschillende vragen. -Subsidievrij: welke financieringsvormen zijn er dan om risico's te managen? Dit is de kernopdracht geweest van de Taakgroep Financiering. -Monitoringsmechanisme: zal de markt zich zo ontwikkelen dat investeringszekerheid op orde blijft? De bredere onderzoeksopdracht uit de presentatie haakt vooral hierop aan. Het is goed dit te voeden met onderzoek.

* [redacted] Het is een reëel vraagstuk, en dat is te zien in de teksten van de werkgroep WOZ over monitoring en in de tender bekijken van risico's. De route langs EIB en Invest-NL kan waardevol zijn om te verkennen, zodat behalve contract for difference ook andere routes kunnen helpen. Hij is voorstander van een directe koppeling met wat komt uit de werkgroep WOZ.

* [redacted] -Maakt hetzelfde onderscheid in de tweedeling. -Februari is veel te optimistisch; er zijn maanden nodig voor onderzoek, toezeggingen en ontwikkelen. -Ze roept op om op korte termijn aan te geven wat voor die periode kan worden gedaan, en niet pas na een paar jaar monitoring oplossingen te vinden. Achteraf constateren is te laat. Het is gezien de lange doorlooptijden nodig om alle varianten uit de presentatie nu al klaar te zetten met uitspraken over voorkeuren e.d. Als het gaat knellen, is dan nl. meteen door te schakelen doordat de wetgeving al klaarligt. -Risico negeren en monitoring afwachten is naïef. Nu is al zeker dat, met te veel/weinig wind op hetzelfde moment, de businesscase niet meer gaat slagen. Iedereen die het doorrekent, is het erover eens dat dit risico er ligt.

Voorzitter: -Stelt voor de Taakgroep te verzoeken om binnen het KA-raamwerk verder te helpen op de tweede bullet, op wat te verwachten is op ondersteuning met financiële faciliteiten, Nederlands en Europees, en hoe dit het beste in het akkoord is op te nemen. Na de vergadering is hierover verder te spreken, ook gezien Invest-NL. -Stelt voor t.a.v. de koppeling alternatief beleidsinstrumentarium-monitoring-tekst WOZ, volgende week een tekstvoorstel te maken bij monitoring.

* [redacted] Verzoekt om een actiepunt te maken, om het werk van de Taakgroep Financiering niet verloren te laten gaan maar verder op te pakken. Alleen uitspreken op papier is onvoldoende. De Taakgroep kan als vervolgactie verder overleggen met stakeholders. [redacted] De taakgroep kan kijken wat ze kan betekenen om contouren van een advies in het KA op te nemen. De taakgroep kan een eerste inventarisatie en aanbevelingen doen, maar ze wil graag een opdracht aan taakgroep of, beter, Invest-NL om mogelijkheden op te bouwen die in de tekst al aangeduid staan. [redacted] Dit is belangrijk, want dit is voor Invest-NL om uit te voeren.

* [redacted] -Een tekstvoorstel ligt bij de werkgroep WOZ. -Het is logisch om de rol voor Invest-NL te verkennen voor het vervolg. [redacted] Invest-NL zit al in de taakgroep en heeft aangegeven wat te willen doen.

Voorzitter: -Constaateert dat de Sectortafel grote interesse heeft. Hij zal na de vergadering met [redacted] kijken hoe het onderdeel met Invest-NL gezamenlijk is te doen. [actie]. [redacted]

[redacted] Verzoekt om uit te werken dat de follow-up ergens belegd wordt. Er is veel werk verricht, dat niet mag ophouden. *Voorzitter:* -De liggende tekst spreekt over een breed vraagstuk van

beleidsinstrumentarium in de toekomst, gekoppeld aan WOZ en aan het stopzetten van SDE+ na 2025. Hij stelt voor hier bij de tekst van de werkgroep WOZ specifiek daarnaar te kijken [actie]. - Deze tafel geeft de taakgroep het verzoek verder te kijken naar het hele vraagstuk van garantieachtige instrumenten, met een specifiek verzoek aan Invest-NL daarin de lead te nemen. Vrijdag a.s. zal hij hierover rapporteren [actie]. [redacted]: Een tekst bij WOZ is niet afdoende. De kennis mag niet blijven liggen. Ze wil weten waar die verzamelde kennis overgedragen/voortgezet/belegd wordt. Voorzitter: Dit komt straks terug in de WOZ-tekst [actie]. Dat kan mogelijk in het onderzoek met Invest-NL. [redacted] Dit kan straks bij WOZ expliciet worden besproken. Er is wel onderscheid tussen afspraken vastleggen over alternatief beleidsinstrumentarium – met voortouw bij het Rijk – en garantieachtige instrumenten – met een verzoek aan [redacted]. [redacted] Bevestigt dat de boodschap helder is.

4. Stand van zaken Hernieuwbaar op land ([redacted]) (KA-E 146)

[redacted]: Deze notitie heeft enkele stukken verwerkt, maar heeft nog geen status van concrete tekst voor het akkoord. Hij hoopt nog boodschappen mee te krijgen. Vanmiddag en volgende week bespreekt de werkgroep HOL een aantal stukken verder.

-De werkgroep heeft verschillende kostenposten in beeld gebracht die bepalen aan welke knoppen valt te draaien om de kostprijs te doen dalen. In een heldere notitie zijn belangrijke knoppen aangegeven, evenals waar knelpunten zitten – met name bij netbeheerders – om op tijd de afvoer van opgewekte HOL-stroom te organiseren. -Randvoorwaarden, is gebleken, zouden belangrijk kunnen zijn. Projectontwikkelaars willen immers zo veel mogelijk zekerheid aan de voorkant. Op een aantal terreinen heeft de werkgroep een inventarisatie neergelegd, met conclusies over enkele belangrijke knoppen voor kostprijsreductie. Deze lijst is langer dan in de notitie. -Tendersystematiek zou met name voor grootschalige projecten kunnen, met name bij gronden in het bezit van overheden en, op vrijwillige basis, particulieren. In deze systematiek is eigenlijk al het voorwerk al gedaan (vergunning e.d.) en moet alleen de financiering tot bouwen nog rondkomen. Daarmee zijn veel kosten aan de voorkant al door anderen genomen en zijn de risico's grotendeels bij de initiatiefnemers weggenomen. -Er is, zoals bekend, een lijst aan belemmerende wetgeving, dus daarvoor is ook een lange lijst van maatregelen nodig. -Aan de voorkant dient men te zorgen voor een grote mate van zekerheid dat niet gaandeweg veel projecten ophouden vanwege tegenwerking door decentrale overheden/ bevolking. De RES'en zijn een belangrijk instrument tot t.b.v. draagvlak, maar aan het eind van die RES-strategie is niet alles planologisch vastgelegd. Eerst moet dan een provinciale omgevingsvisie (POVI) komen, gevolgd door een gemeentelijke omgevingsvisie (GOVI). Hoe dit precies vast te leggen valt, is een lastig, nog niet opgelost dilemma: Enerzijds blijkt dat bij vastleggen van een locatie voor windmolens de grondprijs ervan door grondspeculatie enorm stijgt. Bij, anderzijds, vastleggen waar het niet mag, is er nog steeds geen zekerheid voor de initiatiefnemer dat het op die plek wél mag. -Terugrekenend wat in 2030 moet staan en met een bouwtijd van vier à vijf jaar, moeten tegen 2025 de GOVI's wel echt klaar zijn. Er moet een staffel komen, met een commitment van decentrale overheden om te zorgen voor een gestage stroom omgevingsvisies vanaf 2021, met voldoende zekerheid voor echte uitvoering tegen 2025. Ingewikkeld, maar anders gaat het proces zeker uit de pas lopen. -Als deze taak bij decentrale overheden wordt neergelegd, is dat een aanzienlijke verzwaring van hun taken. Het is niet reëel om de kosten en de initiatieven volledig bij die overheid neer te leggen. Een dilemma is wat de initiatiefnemers voor rol hebben om een deel van de kosten te dragen. Ook de markt moet nadenken om daarop wat te doen. -Bij doorrekenen blijkt dat uiteindelijk de gewenste kostprijsreductie naar €0,047/KWh voor wind gerealiseerd gaat worden, maar dat de €0,053/KWh voor nu niet realiseerbaar is – het wordt €0,063/KWh. -Participatie: De werkgroep HOL wenst 100% participatie bij RES'en en besluitvorming. Het is van groot belang dat iedereen aan die discussies kan deelnemen. Bij financiële participatie zoekt de werkgroep uit wat goede manieren zijn, maar het is ingewikkeld en er is nog veel uit te zoeken. Er zijn verschillende vormen; zo is een Gebiedsfonds anders dan participeren met risico.

Voorzitter: Komt er op 23/11 een tekstvoorstel van de werkgroep? [redacted] Het wordt 23/11, uiterlijk 30/11. Op 23/11 ligt er vrijwel zeker nog geen volledige notitie [actie]. *Voorzitter:* Op 23/11 kan ook vanuit de RES worden bijgepraat [actie].

Input voor de werkgroep HOL – vragen en opmerkingen

* [redacted] Met wat voor input is de werkgroep geholpen? [redacted] Met suggesties op de genoemde dilemma's, en met wat voor initiatiefnemers kan gebeuren.

* [redacted] -Voor Energie NL staat 2020 ernstig ter discussie als startpunt van het kostenreductiepad (volgens het 10/7-akkoord). Volgens deze tekst zal dat niet lukken omdat de POVI's en de GOVI's niet klaar zijn. -Energie NL maakt zich zorgen over hoeveel gemeentes in 2021 in grote aantallen windmolens in GOVI's klaar hebben, en over de doorlooptijden. Hoe groter de pakketten, des te meer windmolenparken met tenders e.d., en hoe complexer de OVI, hoe meer weerstand – met meer risico dat juist de grotere projecten die voor kostenreductie zouden zorgen, later, in de 2020-2025-periode komen. Er is serieuze zorg dat de eerdere, vaak kleinschaliger projecten niet ook nog eens op het kostenreductiepad kunnen worden vastgeklit, terwijl vanuit de overheid op dat pad is ingecalculerd. -Kostendrager: jarenlang heeft de markt zeer veel kosten gedragen, o.a. door verdragende democratische processen. Marktpartijen dragen de afgelopen jaren zeer actief bij aan het creëren van draagvlak. Elke euro die marktpartijen in deze processen moeten stoppen, wordt alsnog uiteindelijk verrekend in de kostprijzen en de budgetten – er is geen free lunch. Bij meer kosten toewijzen aan marktpartijen, anders dan in 10/7, kan het kostenreductiepad voor Energie NL niet slagen. Dit wil ze als neutrale waarneming van de realiteit meegeven. -Energie NL denkt dat het niet lukt om in 30/11 een eindtekst te maken. Er zijn voor Energie NL harde noten te kraken. Zo is een voorwaarde sine qua non voor afweging van het totale KA dat er duidelijkheid is over een nationale CO₂-prijs. Dit zal er voor 30/11 niet liggen. Zolang de cross-sectorale tafels niet klaar zijn en geen duidelijkheid kunnen geven, zal Energie NL met een aantal teksten op 30/11 zeker niet akkoord kunnen gaan.

* [redacted] -Suggestie: De samenhang van ruimte vinden en infrastructuur goed op elkaar afstemmen moet, voor tijdige realisatie, bij gunnen en bouwen goed aan elkaar worden geklonken in RES'en e.d. Dit wordt geadresseerd in de werkgroep Systeem. -Bij kostenreductie is, anders dan bij financiering, niet of amper ingegaan op de prijsontwikkeling en de afdekking daarvan. Is de financiering bij WOL en ZOL ook een issue? Het zou vreemd zijn als het daar niet speelt.

* [redacted] De dilemma's zijn herkenbaar. -Hij stelt voor aan te scherpen op de haalbaarheid van het tendermodel as such, en hoe zich dat qua spanning verhoudt met de ambities in 10/7 en de participatieambitie van 50%. -Hij stelt voor dat het tijdpad van de RES gaat lopen vanaf het akkoord. Hoe later een akkoord, hoe later de RES-paden met hun opbrengsten worden ingezet. Hij verzoekt daar rekening mee te houden.

* [redacted] -De 50%-regeling steunt hij als landelijke richtlijn. Daarbij is maatwerk op lokaal niveau afgesproken. Het is van belang dit vast te houden in de tekst omdat het anders tot vertraging kan leiden (kapitaal e.a.). -Kant-en-klaar-pakketten voor tenders is goed, maar hij wil de mogelijkheid geven om af te wijken. De behoefte leeft bij gemeentes – het kan zijn dat bijv. een tender voor een kleine gemeente te ingewikkeld is. -Hij vraagt naar manieren om een investeringsstilstand van een aantal jaren te voorkomen. De tafel deelt de zorg over het vertalen van GOVI's in beleid en tijdig starten van projecten met vergunning e.d. met het oog op de termijn van uiterlijk 2025. Als het gros van de gemeentes pas in 2024-25 loskomen met vergunningen e.d., moet dit allemaal in een jaar door de SDE ter behandeling – en dit is te veel. Hij suggereert dan ook om met twee snelheden te werken, met een kopgroep en startmotor (vgl. warmtenetten), zodat de eerste drie jaar al een bepaalde minimumomvang is gerealiseerd en meeloopt in de SDE-aanvragen. Hij suggereert verder niet te wachten, maar nu al een procesgroep te starten (veel is al bekend) om alle genoemde elementen (kostenreductie e.a.) te vervlechten tot een sluitende aanpak. *Voorzitter:* Straks spreekt [redacted] uit de Ruimtegroep; dan is dit laatste aan de orde te stellen.

* [redacted] Het is ingewikkeld het probleem zo in het kader van kostenreductie te stoppen. Sommige zaken, zoals de focus op tenderen, staan haaks op wat in het conceptakkoord staat over participatie. Het moet zo open mogelijk, dat mensen kunnen meebepalen. De tafel moet realistisch zijn over kostenreductie, maar ook eerlijk over de participatie. Participatie als in de afgelopen jaren heeft niet geholpen met het aantal procedures en het kost veel geld. Ze verzoekt om meer compromisbereidheid.

* [redacted] Er is verwezen dat initiatiefnemers en marktpartijen meer moeten doen. Hij verzoekt om aan te geven wat momenteel wordt gedaan en wat wordt verwacht.

* [redacted] -Er worden bij WOL gelukkig veel projecten geïnitieerd en t.z.t. gerealiseerd. Bij de rolverdeling overheid-marktpartijen is de crux een kostenreductie bij marktpartijen. De overheid wordt terecht geen projectontwikkelaar, maar veel randvoorwaarden zitten bij de overheid. De projecten moeten inderdaad concurrerend op de markt zijn. -In de achterliggende stukken zitten al aanzetten tot concrete antwoorden op de vraag hierboven. Zo is er een concrete tabel met een draaiboek met stappen tot realisaties; bijna alles komt daarin samen. De tabel maakt inzichtelijk wat, enerzijds, nodig is kostenreductie en tot stand te brengen en het te halen volume af te spreken; anderzijds, wat een overheid moet kunnen leveren. NB Daar zit geen ruimte in om zomaar 10TWh uit te halen en daardoor kleinschalig zon af te trekken; qua kostenreductie en volume is dit een minimumpakket.

* [redacted] -Hij is het eens met [redacted] -Naast kostenreductie zijn veel meer andere randvoorwaarden belangrijk. Hij is benieuwd naar teksten met voorstellen over wetgeving e.d. Een aantal dilemma's is al wel benoemd. -De spanning tussen RES'en en wat eromheen moet gebeuren, hangt ook af van de mate van abstractie van de RES en wat in welk stadium nodig is om alvast op bepaalde punten investeringen te doen in wind- en zonneparken en voor het net. Hij verzoekt dit concreet te benoemen.

* [redacted] -Over het prijsopdrijvende effect wanneer locaties bekend zijn: In de businesscase speelt niet mee wat de grondeigenaar betaalt, maar wat de prijs per molen is (€25.000-30.000 per jaar). Het maakt niet uit of de eigenaar de overheid is of een andere partij. Hij weet dit als initiatiefnemer van een windpark. -De snelheid bepaalt grotendeels de prijs, en draagvlak is daarbij essentieel: het vormt meer dan 50% van de ontwikkelkosten, met na vier jaar oplopende prijzen. In theorie kan een realisatie in vier jaar wel, maar dan moet het meezitten. -Het tendermodel staat hier volledig haaks op. Voor een corporatie als ontwikkelaar en eigenaar is een tendermodel ongeschikt, omdat ze bij bieden altijd verliezen.

* [redacted] -Er ligt nog geen voldragen stuk, omdat er bij veel vragen speelt of de werkgroep HOL of werkgroep RES erover gaat; er is veel tijd aan procesvraagstukken en afstemming besteed. In de toekomst is het nodig dit onderscheid scherp te houden. -Hij vraagt hoe de nuances en de kennis in de onderliggende stukken te behouden zijn, en bij wie dat terecht komt. Over tenders zijn veel nuances. Er is een uitgebreide participatieparagraaf in het VHKA die ingekort moet worden; daardoor moeten nuances worden geschrapt. De werkgroep maakt veel stukken en notities met bespreken van de nuances, maar in wat naar buiten gaat zal veel nuancering verloren gaan.

Voorzitter: -De tafeldeelnemers zijn eigenaar van de te maken afspraken en bepalen wat in de tekst moet. Een nuance die erg relevant is voor afspraken, hoort in de hoofdtekst, zij het kort en krachtig. -De vraag over onderliggend materiaal speelt breder, en ligt bij dhr. Nijpels en het KA-secretariaat. Overwogen wordt bijlage(s) hierover openbaar te maken, maar het is niet de bedoeling als tafel de bijlages door te nemen. Dat wordt is te omvangrijk en onoverzichtelijk. Hij verzoekt nu te concentreren op de hoofdtekst, en 'nice-to-know' nuances daarin niet op te nemen.

* [redacted] -Timing van de RES'en en van kostenprijsreductiepad voor zon zijn ingewikkeld. Het is vanzelfsprekend vast te houden aan eerdere afspraken in het VHKA vast te houden. Bij timing van de RES'en is het belangrijk een inactieve periode te voorkomen. Hij stelt voor dat nader feitelijk te verkennen, hoe hard de koppeling is tussen oplevering van de RES'en en wat daadwerkelijk gebeurt. Voor wat in 2020-21 ruimtelijk ingepast moet worden, zijn al SDE-beschikkingen afgegeven, dus misschien is er meer lucht. -Bij het kostprijsreductiepad voor zon is het goed om net als bij WOL de acties te benoemen die nodig zijn om het streven te halen en daarna te bekijken wat partijen, niet alleen decentrale overheden en Rijk, kunnen doen.

Beantwoording

[redacted] -Het is mogelijk in de vormgeving van de tendersystematiek rekening te houden met participatie. Het hoeft niet op gespannen voet te staan indien de tender uitdrukkelijk aangeeft dat een x% door lokale energiecorporaties e.d. meegenomen moet worden. Het zal dan gaan om een consortium waarin zo'n lokale energiecorporatie meedraait. Zo iets gebeurt ook elders. Met de tendersystematiek is nog h.e.e.a. te doen.

-De opmerking over gratis geld (kostprijs wordt altijd doorberekend) klopt. Misschien moet meer helderheid komen waarom de overheid (herverdeling) dan wel de markt (gebruiker betaalt) iets zou moeten doen/betalen, maar bij alle principiële discussies is het, plat, de burger die betaalt (in belastingen of tarieven).

-Hij verwacht dat wat in de pijplijn voor 2020-21 zit, niet de grootschalige projecten zullen zijn waarvan voor de zomer uitgegaan is. Bij inventarisatie was de conclusie van de werkgroep dat met de plannen in de pijplijn 6300-6400 MW in 2021 gerealiseerd zou kunnen worden. Het is niet realistisch de grootschalige projecten dan al te doen. Er zijn veel investeringen in draagvlak nodig, en extra stappen. Hij denkt dat grootschalige projecten pas te beginnen zijn in 2022. Het helpt niet om het op overheidsgronden te doen, dan geldt dezelfde organisatie van discussie e.d. als bij particuliere grond - de burger denkt niet zomaar dat het op overheidsgrond wel goed zit. Dat betekent te zorgen voor een vrij strak proces, met de RES'en klaar en in een adem doorgaan met POVI's en GOVI's. Hij stelt voor dat decentrale overheden zouden kunnen nadenken over hoe GOVI meer gelijk op kunnen lopen met POVI; met volgtijdelijke afhandeling is 2020-21 niet haalbaar. Bij gelijk oplopen valt het project in 2022 te beginnen.

-Snelheid bepaalt inderdaad de prijs. Alles is erop gericht om zo min mogelijk slepende procedures te krijgen, met het risico dat veel geld is gestoken in het vooronderzoek maar dat het traject op het einde van de rit toch mis is gegaan.

-De vastlegging van betrokkenheid van netbeheerders valt nog in een hardere tekst op te schrijven: Voordat voor een project vergunning wordt verleend, dient er een commitment van de netbeheerder te liggen of dit realistisch is. Als het niet mogelijk is, moeten gesprekken en discussies volgen met de netbeheerder over de redenen. Als realisatie echt onmogelijk is, moet het project naar een andere locatie.

-Inderdaad kan niet iedere gemeente een tender doen. Hij stelt voor te kijken naar hoe expertise valt te ontwikkelen; misschien in één instantie de tender organiseren. Misschien kan dit binnen een bestaande organisatie worden ondergebracht.

-Hij pleit voor een expertisecentrum over de RES. Een issue is hoe ervoor is te zorgen dat de RES'en op goede en succesvolle wijze uiteindelijk tot resultaten komen. Daarvoor is kennis en expertise nodig over alle ingewikkelde vraagstukken. Er moet eerst worden nagedacht over hoe de expertise op 1/1/19 al beschikbaar kan zijn voor de RES'en. Een expertisecentrum is dan te kort dag. Suggestie: Marktpartijen kunnen t.a.v. de RES hun expertise ter beschikking stellen en misschien financieel bijdragen om te zorgen dat de juiste expertise beschikbaar gaat worden.

-Het vraagstuk over financiering komt waarschijnlijk terug bij WOL. De gedachten bij WOZ zijn daarbij zeer behulpzaam.

Voorzitter: Nodigt [] uit voor een tekst van de werkgroep HOL t.b.v. de komende vergadering op 23/11 [actie]. Dit t.b.v. de snelheid en de concreetheid. Het zal helpen met de verbinding met RES. Hij zal hierover met [] spreken [actie].

5. Stand van zaken RES

[Is uitgesteld tot de 23/11-vergadering.] [Er volgt een pauze van tien minuten]

6. Presentatie cross-sectorale werkgroep Ruimte ([])

[] Houdt een PowerPoint-presentatie 'Werkgroep Ruimte & Klimaat'. [Ter aanvulling:] Hij geeft alvast inzage in het werkdocument van deze werkgroep.

-*Plaatje*: De werkgroep belicht het ruimtebeslag van de energietransitie. Kenmerkend is de lange-termijnhorizon, ook na 2030.

-*Werkgroep Ruimte & Klimaat*: -KA en NOVI hebben nauwe samenhang. Er zijn werksessies geweest, ook met niet-overheidspartijen. Planning: zie deadlines. -De werkgroep wordt ondersteund door twee ruimtelijk ontwerpers.

-*Afspraken*: De werkgroep maakt afspraken voor werk van overheden onderling. -Wijzigingsspoor Omgevingswet: oude regelgeving is wellicht niet voldoende. Het spoor gaat om aanvullende regelgeving vanaf 2021. -Bij conflicterende ruimteclaims (bijv. zonnevelden vs. landbouw) ziet het ernaar uit dat op de Noordzee de afwikkeling kan geschieden door het Rijk (NOVI, KA), en dat voor het land decentrale overheden die afweging doen, gezien gebiedsspecificiteit en m.n.

multifunctioneel ruimtegebruik. -Er zijn ook knelpunten uit sectorale regelgeving (defensie, natuur en veiligheid). Het plaatje toont de beperkingen t.a.v. windturbines. Een deel van de regels komt van de EU en is niet nationaal op te lossen, maar er wordt gewerkt aan bereidheid bij departementen om ook op gebiedsniveau oplossingen te organiseren.

-*Waarom een programma energiesysteem?* Elk instrument is het programma voor sectorale of gebiedsgerichte maatregelen die voortvloeien uit de OVI. De werkgroep heeft een systematiek ontwikkeld die vergelijkbaar is met het Delta-programma.

-*Waarom een programma energiesysteem?* In die werksessies zijn negen denkrichtingen ontwikkeld, redeneerlijnen over systemenkeuzes die uit die richting voortvloeien – geen wensbeelden. Denkrichtingen naast elkaar zetten helpt zeer om inzichtelijk te krijgen welke systeemkeuzes welke denkrichting uitsluiten als toekomstbeeld. Ook het bij keuzes identificeren die voor veel denkrichtingen identiek zijn en ook in de toekomst zijn te nemen. Het levert inzicht op in wat men nu moet beslissen en welke beslissingen zijn uit te stellen. Met dat inzicht is het ook mogelijk om transitiepaden aan te duiden met de keuzes in de tijd gezet m.b.t. benodigde informatie en investeringen.

-*Richtinggevendde uitspraken NOVI:* In de NOVI-kabinetsbrief staan principes genoemd.

-*Specifieke punten voor Elektriciteit:* Een inventarisatie met, gezien de conceptfase, de nodige voorzichtigheid. Bij zonneladder zet de werkgroep in op procesafspraken, een afweegvolgorde in verschillende varianten (kenmerken, centrale/decentrale borging). Clustering van opwek wordt als ruimtelijk principe opgenomen in de NOVI, waarna de RES het toepassingsniveau invult. Kleinschalig zon-pv en gebruik van daken heeft nog niet tot gemeenschappelijke afspraken geleid. De vraag is of, bij inpassing in de RES'en, kostenreductie een van de richtsnoeren dan wel doorslaggevend moet zijn. Over inzetten van overheidsvastgoed & -gronden lopen pilots; het is goed als dat onderdeel wordt van een gebiedsafweging in plaats van incidentele inzet.

Vragen en opmerkingen

* *Voorzitter:* Is er een concreet voorstel over hoe de werkgroep na het eindrapport t.b.v. het KA-hoofdstuk gaat praten met de sectortafels? [redacted] [redacted] Alle werkgroepen leveren nu producten op, met dwarsverbanden. Als het stuk er is, is te zien waar raakvlakken, overlappingsen of tegenstellingen zitten. Hij stelt voor dat aan de verschillende sectortafels te beslechten. De werkafspraak is dat de werkgroep ook de penvoerder is van dit hoofdstuk. *Voorzitter:* Verzoekt om suggesties.

* [redacted] -Het zwaartepunt van deze werkgroep zou aan deze tafel moeten komen te liggen. -Een aantal keren is eerder over NOVI gezegd dat richtinggevendde uitspraken ongewenst zijn en niet in de eindtekst dienen te komen. -Hij is wel enthousiast over de zonneladder. Hij stelt voor om de invulling ervan op decentraal niveau neer te leggen. -Hij heeft er vertrouwen in dat de 50KWh-opgave meegenomen gaat worden naar EZK.

* [redacted] : Heeft het Wijzigingsspoor Omgevingswet ook impact op SEV III met bijv. nieuwe afspraken over centrales?

* [redacted] Wordt in het rapport gekeken naar een point of no return per scenario?

* *Voorzitter:* De tekst van 10/7 bevat ook een aantal ruimtelijke principes. Hij gaat ervan uit dat die tekst minstens staat en (verrijkt) gaat landen in het hoofdstuk. Als erop teruggekomen wordt, wil hij dat nu weten.

* [redacted] Hij ondersteunt de reactie op de richtinggevendde uitspraken. Er komen wat hem betreft geen verdergaande teksten in het kader van ruimtelijke principes voor decentrale overheden. [redacted] Wat opties betreft: er zijn al keuzes gemaakt, ook als het gaat om wind en zon? Hij hoopt dat die lijn doorgezet wordt. Kernenergie vloekt met die lijn; de conclusie aan deze tafel vorige week was afdoende.

* [redacted] Ziet bij de denkrichtingen opties staan die niet in het concept en die strijdig zijn met wat is afgesproken, m.n. kernenergiecentrales. Dit is zorgwekkend.

Beantwoording en reacties

* [redacted] -Denkrichtingen: Gekozen is voor een aanpak om ordening te krijgen in een aantal systeemkeuzes; het is niet om opnieuw 'terug in de tijd' beleidsopties aan te reiken. Het gaat slechts om een ontwerp-hulpmiddel om grip te krijgen op het point of no return en wanneer keuzes

andere systeemkeuzes gaan uitsluiten. De denkrichtingen zijn geselecteerd uit 31 mogelijke denkrichtingen. Hij neemt de zorg hierover mee [actie]. Inventariseren van denkrichtingen had een jaar eerder moeten plaatsvinden en dan was daaruit te kiezen geweest. Bij opschrijven van niet-afgesproken denkrichtingen gaat de buitenwereld weer andere opties naar voren schuiven, en gaat het terug naar af. Hij stelt voor de eerder gekozen opties te ondersteunen en verder uit te bouwen. Het is slim om met verschillende scenario's te werken. Als een scenario verkeerde discussies oproept, moet het gaan over welke denkrichting gewenst is. Meer denkrichtingen hanteren is ook goed voor inzichtelijkheid voor het brede publiek. Eerdere teksten staan niet ter discussie.

-Wel/geen richtinggevende uitspraken in de NOVI: in de NOVI-brief zijn de ruimtelijke principes vervat. Het gesprek wordt gevoerd over wat dat voor de NOVI-teksten precies betekent. Hij vraagt waar de zorg in zit. Het probleem zit in wat dat voor de NOVI-tekst betekent en wat voor betekenis het in de toekomst gaat krijgen. In de discussies eerder is gezegd dat het principes betreft die aangereikt worden voor het proces op decentraal niveau. Dat is voor hem in deze fase meer dan genoeg. Hij waakt scherp ervoor dat elders vanaf nationaal niveau systeemeffecten ontstaan, die zo leidend kunnen worden dat lokale/regionale afwegingsruimte miniem wordt. Is het ermee eens dat dat laatste niet moet gebeuren.

-Gezegd is dat de aanlandpunten van WOZ op land ook in RES'en zouden moeten landen. Dit is voor hem een project dat van landelijk naar decentraal gaat. Dit zal plaatsvinden in het nationale programma, met de aanlandpunten aangegeven in SEV III. De ruimtelijke inpassing binnen de zoekgebieden zelf vindt hij onderwerp voor samenspraak met decentrale overheden, ook in samenhang met een RES. Dit lijkt hem werk voor decentrale overheden, maar geen taak voor RES'en. Die hebben de taak om lokaal warmte en elektriciteit goed te regelen.

Het is wel handig om windparken in overleg met elkaar locaties te geven. Hij heeft begrepen dat RES'en niet alleen de aanbodkant betreffen (opwek), maar ook de verbruikskant, en dat ze ook die in een volgorde opnemen. Dit heeft ook te maken met waar de aanlanding van WOZ plaatsvindt. Sturing op waar wat gaat gebeuren zou handig zijn. *Voorzitter:* Constateert dat dit wordt bevestigd door de aanwezigen. Dit onderwerp wordt doorgesproken bij WOZ [actie].

* Het hoofddoel van het Rijksproces is faciliteren op de ambities die deze tafel afsprekt, en volgend op wat hier aan tafel gebeurt. Als er autonoom zaken naar voren komen die daarmee spanning oproepen, zoals kernenergie, doet dat daaraan af. Dit moet ook de inzet zijn van de op te leveren paragraaf. Die insteek geldt ook bij ruimtelijke principes. Verder gaan dan eerder is opgenomen lijkt hem niet verstandig.

* Er is in SEV III de eis om ruimte vrij te houden voor grootschalige projecten zoals centrales. Er zal meer ruimte moeten komen voor hernieuwbare energie. De SEV III moet in 2020 weer herijkt worden en hoe is dit mee te nemen in dit totale overzicht? Het Nationaal Programma over energiesysteem zou ook de opvolger kunnen bevatten van SEV III, en daar vindt dan de afweging plaats om wel/niet de ruimtelijke reserveringen te schrappen. De uitkomst kan evt. zijn de reserveringen voor langere termijn aan te houden; daarover is nog niet beslist.

* *Voorzitter:* Het werk van de werkgroep is faciliterend voor alle tafels. Staat vanaf andere tafels nog iets aan te komend dat voor Elektriciteit lastig is en omgekeerd? Deze tafel is de eerste waar hij langskomt. Zijn PowerPoint komt op Sharepoint [actie]. Het eindrapport vanmiddag wordt alleen ter beschikking gesteld aan de deelnemers van alle tafels via de secretarissen, met het voorbehoud over de bespreking op dinsdag 20/11 in het DG-overleg [actie]. *Voorzitter:* Roept aan samen een goed moment te bespreken om dit onderwerp terug te laten komen [actie].

[Er volgt een lunchpauze van acht minuten]

7. Rapportage E-systeem en infra (KA-E 147)

-De werkgroep heeft een tekst opgeleverd voor het akkoord. De groep is nog bezig om een of twee bijlagen aan te leveren van materiaal dat bediscussieerd is. Het is waardevol om de

aannames van de analyses aldus door te geven met de evt. vervolgvragen. –De werkwijze was een werkgroep, plus met subgroepen drie aandachtsgebieden uit te werken op wat speelt: system adequacy en interconnectie (internationale dimensie); infrastructuur; flex-behoefte en opties tot ontwikkelingen. –Hoofdconclusies: De tekst is ingedikt op de opties die 'no go' zijn; er zijn misschien weer relevante nuances aan te brengen. Hij verzoekt hierop te letten.

Adequacy en interconnectie: –De potentie van interconnectie voor de leveringszekerheid is groot, maar sterk afhankelijk van de ontwikkelingen van de markt, beleid en de infrastructuur in het buitenland. Als het spannend wordt, is import uit het buitenland niet altijd mogelijk omdat men daar dan ook klem kan zitten. Er kan een gat komen van een paar GW. –Het is moeilijk te voorspellen hoe Nederland en het buitenland erbij staan in 2030, dus maatregelen zijn lastig te bedenken. Er is grote interconnectie-capaciteit, maar daardoor kan het buitenland ook capaciteit uit Nederland wegtrekken. –De conclusie is om eigenlijk een stappenplan/framework te definiëren voor monitoring en maatregelen bij problemen. Hij roept de overheid op om de komende twee jaar beleidsinstrumenten en wetgeving klaar te krijgen. Het is beter dit vooraf te bediscussiëren – want wanneer het probleem er is, zijn de belangen alleen maar groter geworden en vallen keuzes moeilijker en langzamer te maken. Samenwerking en afstemming internationaal is noodzakelijk om elkaar te helpen, en het is nodig die uit te werken en met het treffen van maatregelen elkaar te kunnen vertrouwen.

Infrastructuur: –De planologie en de capaciteit van het net moeten op land in nauwe samenspraak gebeuren t.a.v. bouw met plannen en tijdige gunningen, anders is er geen realistische doelstelling voor het bouwen. –De beschikbare fysieke capaciteit moet beter worden uitgenut en beschikbaar gemaakt. Dat betekent opnieuw met overheid en andere spelers discussiëren – bij betrouwbaarheidseisen die op hoog niveau moeten blijven – over afschakelen van wind- of zonnepark als het net uitvalt. Dat moet niet op microniveau gebeuren. De mogelijkheden moeten worden verkend. –In plaats van het rigide systeem van aansluiting moeten er slimmere manieren komen om het net in antwoord op RES'en te kunnen versterken. Dit zal schelen met de investeringskosten voor netbeheerders. –De werkgroep is cross-sectoraal materiaal aan het verzamelen wat extra infrastructuurkosten zouden zijn. Dit komt in de bijlage(s), inclusief de aannames in het kader van het maatschappelijk kostenplaatje.

Flexibiliteit: Daarover zijn de discussies ingewikkeld. Er is opnieuw gedefinieerd wat flexibiliteit is qua productie- én vraagkant. Verder zijn twee hoofdcategorieën van flex gemaakt: korte-termijn flex (binnen de 48 uur) en middellange termijn (boven de 48 uur). –Korte-termijn flex: Het lijkt uit een analyse mogelijk qua technische ontwikkelingen in 2030 korte-termijn flex te realiseren, mits met de goede beleidskeuzes, prikkels en wegnemen van een aantal belemmeringen. Het zal niet vanzelf goedkomen; nadrukkelijk moet gemonitord worden of korte-termijn flex zich voldoende ontwikkelt en goed toegepast wordt. –Lange-termijn flex: Bij dunkelflaute is interconnectie altijd belangrijk, maar dat kan verkeerd gaan [zie hierboven]. Meer zonne- en windenergie maakt het probleem kleiner, maar lost dunkelflaute nooit geheel op. De toename van elektrificatie heeft als consequentie dat de hoeveelheid regelbaar vermogen moet gaan toenemen (niet alle toename van elektriciteit zal flexibel zijn); benodigd is 15-17 GW. Dit is grotendeels in te vullen door de bestaande gascentrales, maar in de toekomst kan dat veranderd zijn – een aandachtspunt voor monitoring. Bij gascentrales is de vraag hoeveel CO₂-uitstoot er is en of ze aardgas of iets anders verstoken, wel of niet met CCS, en hoeveel gas nog na 2030. Discussiepunt is of gascentrales in 2030 nog wel / niet meer nodig zijn; daar zijn verschillende beelden bij. Na 2030 moet in ieder geval CO₂-vrij regelbaar vermogen snel toenemen. Daartoe moeten paden worden verkend wat dat vermogen kan zijn. De werkgroep werkt een aantal lijnen uit qua techniekekeuzes, met de link naar de infrastructuur. Het gaat erom hoe het vanuit de huidige situatie stap voor stap richting doelen gaat. Bij de uiteenlopende beelden hoort de kwestie van geld vrijmaken, en dan spelen belangen van partijen. Ook hiervoor geldt dat monitoring overwogen moet worden, met de oproep het instrumentenpakket van de overheid de komende twee jaar uit te werken zodat het op tijd klaarstaat en snel valt te handelen. Dit geeft de markt ook investeringszekerheid over de activiteiten met centrales (onderhoud, ombouwen voor H₂ e.d.): hoe beter de markt kan inschatten wat de overheid doet, hoe gemakkelijker het is de goede kant op te sturen. Bij lange-termijn flex blijft de uitdaging wat de omvang is van de vraag en respons. Bij industrie verwacht hij qua CO₂-reductie veel van hybridisering met elektrische boilers en – bij spanning – gas (aardgas of iets anders). De

hybridisering dient hoog op de agenda te staan. Ook hiervoor geldt de noodzaak van monitoring en de komende twee jaar de kaders uitwerken t.b.v. de markt en de beleidsinstrumenten.

-De Systeemwerkgroep heeft getracht een aantal zaken kort in de hoofdtekst op te nemen. Het kan wel zijn dat volgende week relevante nuances alsnog zijn aangeleverd. Hij verneemt alvast graag of deze tafel struikelblokken ziet, om die mee te nemen.

Voorzitter: Stelt voor dat de tafel reflecteert op deze toelichting en tekst. Is de tekst nu dekkend met de VHKA-tekst van 10/7 over werkagenda, of komt er nog wat bij? [redacted] Dit is nog een checkvraag voor de werkgroep. De volledigheidscntrole is nog niet afgerond, maar inhoudelijk is er geen verandering.

Vragen en opmerkingen

* [redacted] -Wanneer komen flexopties weer op tafel? Eerder is gesproken over de flexopties, zoals fiscale behandeling van opslag e.d., die juist de flexibiliteit kunnen vergroten tegen de laagste maatschappelijke kosten. Dit gaat het probleem niet oplossen maar wel verkleinen. -In de tekst (p. 3, f.) is sprake van productiecapaciteit en vormen van regelbaar vermogen. Hij verzoekt om hier techniekneutraal, interconnectie, opslag e.d. in de tekst vast te houden. Bij monitoren op 2030 stelt hij te noemen: de vraagontwikkeling in brede zin en of flex voldoende beschikbaar is, met ook hier de neutraliteit. -Hij stelt voor vooraan bij g. CO₂-vrij tussen haakjes te zetten. Aan de ene kant is er de CO₂-doelstelling, aan de ander kant leveringszekerheid. De regelbare productie hoeft niet per se CO₂-vrij te zijn, het mag wel. -Hij stelt voor g (over productie) samen te voegen met h (over bredere vormen van flexibiliteit). Dan is de tekst gebalanceerd op oplossingen.

* [redacted] -Tijdig voldoende capaciteit: Is bij i. infra sprake van twee dagen zon en wind (omgekeerde dunkelflaute) of iets heel anders, zoals maar gedeeltelijk kunnen aansluiten? - Aangegeven is bij f. dat 15-17 GW nodig is aan korter-termijn regelbaar vermogen bij een gemiddeld jaar, maar is er ook genoeg voor een niet-gemiddeld jaar? -Bij g. staat weer kernenergie genoemd; dat kan worden opgevat dat kernenergie na 2030 weer aan de orde is. Ze verzoekt het woord te schrappen.

* [redacted] -Er zijn discussies over de flex-groep geweest, met studies die stellen dat in 2030 veel meer vs. veel minder vermogen nodig is. Hij stelt voor, als het niet tot een andere overeenkomst komt, te verwijzen naar de cijfers in het VAHK. Dan ligt er in ieder geval een getal voor CO₂-vrij regelbaar vermogen. -In g. bepleit hij om onder CO₂-vrij regelbaar vermogen alle opties op te nemen (kernenergie, H₂, biomassa, CCS e.a.) en (in de hoofdtekst) nu geen keuzes te bepalen.

* [redacted] TenneT, Gasunie en Energie Nederland denken na over een tekst over de combinatie die in i. wordt aangegeven. Ze vraagt of 23/11 of 30/11 de voorkeur heeft om die tekst in te brengen. *Voorzitter:* Hoe eerder hoe beter.

* [redacted] In de EU Market Design Initiative (MDI) is op 15/11 vastgesteld dat een cascade moet plaatsvinden voordat regelbaar vermogen in beeld komt: eerst moet een land aangeven hoeveel bespaard is, dan volgt duurzaam regelbaar vermogen en dan pas fossiel e.d. Dit zou - heeft hij van horen zeggen - een nieuwe regulering worden. Hij vraagt of de werkgroep dit besproken heeft. Hij vindt het namelijk een goed idee.

* [redacted] Verzoekt incentives te bedenken om op korte termijn op de markt te zetten. Dit t.b.v. oplossingen voor flexibiliteit zolang de markt zelf die waarde nog niet genereert, zodat flex zo hard mogelijk groeit.

* [redacted] -Is de 17 TWh niet in de range van 15-40 TWh die ter sprake is geweest? Er zijn onderzoeken waarin die getallen veel hoger waren; is er consensus over dit getal met andere partijen dan TenneT? -In de algemene tekst komt een passage over kernenergie, zoals vorige week besproken. Dat heeft zijn voorkeur. Als kernenergie hier wel komt te staan, moet erbij staan dat kernenergie slecht spoort met regelbaar vermogen omdat kernenergie vrijwel niet regelbaar is. [redacted]

[redacted] -Kernenergie zou niet een apart onderwerp worden, is nadrukkelijk afgesproken, maar terecht komen in een rijtje in hoeverre voor CO₂-vrij regelbaar vermogen is te zorgen. Dit zou dus de goede plaats zijn, niet in een algemeen hoofdstuk.

* [redacted] -Vindt het niet netjes dat punten die in de werkgroep volop ter discussie zijn, aangebracht worden als tekstaanpassingen. -Bij residuele vraag is al elke vorm van vraagsturing tot

CO₂-reductie al toegepast. Op een gegeven moment 'moet de straal aan', en dat heet productievermogen – er is niets anders van te maken.

* [redacted] -De infra-kant mag meer belicht worden, met een dubbelcheck op wat gedekt wordt. –Marktfacilitering t.b.v. korte-termijn flex: Hij stelt voor toe te voegen dat een belangrijke voorwaarde is dat datastructuur en –uitwisseling goed op orde zijn. –Welke eisen zijn aan technische installaties/apparaten te stellen en vindt dat hier een plaats? In de last resort moeten deze geschikt zijn voor afschakelbaarheid.

* [redacted] -Het is belangrijk leveringszekerheid expliciet te benoemen. Het is een uitdaging dit begrijpelijk op te schrijven, ook dat het niet zomaar kan en welk mechanisme erachter zit. –Hij steunt het om flex breed te houden en niet te snel te versmallen tot CO₂-vrij regelbaar vermogen, maar ook opslag, interconnectie e.d. mee te nemen; mede om te voorkomen dat bepaalde getallen verkapte doelstellingen gaan worden. –Hij verzoekt om meer ruimte voor acties vs. analyse. Er zijn in ieder geval acties op: monitoring – hoe en door wie; innovatieagenda en flexibiliteit; het genoemde stappenplan voor het Rijk concreet uitwerken op afwegingskader en 'knoppen om aan te draaien' in welke volgorde ('wat als'-vraag). Zo'n stappenplan lijkt hem heel goed.

Beantwoording en reacties

* *Voorzitter:* [redacted] neemt de opmerkingen mee en op 23/11 komt een finale tekst ter bespreking [**acties**, zie hieronder]. [redacted] Bevestigt dit.

–Monitoring betreft forse lijstjes en dat is meer gepast voor de bijlage.

–Knelpunten productie: Er wordt goed gekeken naar balans vinden en dit scherper krijgen. Van de capaciteit wordt de vraag afgetrokken. Buffering (op korte termijn met batterijen e.d.; op lange termijn wellicht andere technieken) en interconnectie gaan een grote rol spelen. Vanuit opslagbuffering is dan daadwerkelijk meer energie te produceren, maar daar hoort ook een brandstof in, die op termijn CO₂-vrij wordt.

–Tijdig voldoende capaciteit en beveiliging: Voorkomen moet worden dat als een deel van het net technisch uitvalt, gebruikers last ervan krijgen. Er moet voor de grootste component die kan falen, altijd extra netcapaciteit beschikbaar zijn, zodat bij uitval automatisch een wind- of zonnepark afgeschakeld wordt. Maar als die de hele tijd beschikbaar moet zijn, wordt een flink deel van de capaciteit niet gebruikt. Dat betekent beter uitnutten van het net door afschakelen op bepaalde plaatsen toe te passen.

–Niet-gemiddeld jaar: Voor 2030 is afgesproken t.a.v. CO₂-besparing een gemiddeld jaar te nemen. Bij extremen is bedoeld dat tijdens meer koude meer CO₂ wordt uitgestoten, tijdens meer warmte minder CO₂. Na 2030 moeten de extremen zijn op te vangen met iets anders dan aardgas.

–Kernenergie: Is beperkt regelbaar, maar wel CO₂-vrij. De werkgroep zal hierop niet verder ingaan in hun tekst.

–Cascade (MDI): Is niet naar gekeken. De werkgroep zal hiernaar kijken.

–Vertrouwen in de markt is goed, een goed maatregelenpakket is beter. Heden heeft de markt overcapaciteit (meer duurzaam bijbouwen) waardoor de vraagkant vooralsnog nauwelijks schaarste ondervindt. Als er schaarste komt en de markt heeft daar niet op kunnen inspelen, zijn brown-outs bij toerbeurt (als in België) een teken van falen. In de monitoring moet bekeken worden of de markt snel genoeg gaat reageren: staan er aan aanbod- en vraagkant middelen om dat te kunnen doen?

[redacted] Vindt de werkgroep dat nu al – zo technologie-neutraal mogelijk – maatregelen in gang moeten worden gezet zodat de markt meer anticipeert? [redacted] Er zijn aspecten in de markt die het niet vanzelf goed laten gaan, vandaar nadrukkelijke vragen aan de overheid om maatregelen klaar te zetten. Het is daarbij heel belangrijk goed te begrijpen wat de implicaties zijn van marktinterventies. Is flex te bevorderen, m.n. de waarde van flex bepalen? Dat is moeilijk omdat vanwege overheidsmaatregelen (verduurzaming, subsidiesystemen) de markt iets niet voelt en er geen flex-prijs is. Bijv. Het net is geen gratis opslag, maar saldering slaat de flex-prijs dood.

[redacted] In power-to-heat is dit ook besproken. In principe moet de markt zijn werk doen. Maar voor extra elektrificatie vanuit de industrie – puur elektrisch of liefst hybride uit te voeren – is extra flexibiliteit nodig. Daarmee gaat men geen specifieke incentive in de markt leggen, maar wel het specificiteitspotentieel flink laten toenemen. De vraagsturing helpt hier ook al bij.

* [redacted] -Over de 17 TWh is geen volledige consensus. Het is minder relevant een hard getal te noemen, veel belangrijker is het hier een issue te onderkennen dat ook moet worden

gemonitord. –De vraag is wel hoe snel en welke maatregelen zullen worden toegepast. Het beeld in de groep is de opties in kaart te brengen en daarbij ontwikkellijnen definiëren en vooralsnog openhouden tenzij de hoofdtafel wil uitsluiten.

-Infra moet met elkaar worden afgestemd.

-Over marktfacilitering op korte termijn zijn er her en der aanbevelingen om te integreren. Dit gaat mee in de compleetheidscheck.

-Het apparaat geschikt maken wordt alsnog meegenomen.

-Leveringszekerheid is van belang; dit wordt geïntegreerd. Aangegeven is dat de piekvraag (koud) niet mag leiden tot brown-outs zoals in België. Te kijken is naar de vraag die Nederland onder alle (nood)omstandigheden toch wil kunnen blijven leveren zonder maatschappelijke onrust. Daarvoor ligt de vraag wat technisch te leveren is, ook bij extreme situaties, en daar de komende jaren onderzoek naar doen.

-De acties zal de werkgroep proberen scherper te definiëren.

* [redacted] In België liggen veel kerncentrales stil en daardoor wordt interconnectie belangrijk. Hoe wordt gereageerd op een probleem bij langdurig tekort / dunkelflaute en worden daar in EU-verband afspraken over gemaakt? [redacted] Uit de tekorten in België zijn veel leerpunten te halen. –Betrokkenen werken nauw samen om alle importen door België te faciliteren. Bij onderhoud/uitbreiden van het net (WOZ accommoderen) wordt de exportcapaciteit in België wat kleiner. België gaat dan protesteren tegen de hoge prijzen. De politieke druk is dan niet te onderschatten. Dit soort processen is heel vervelend voor marktwerking. – Bij interconnectie: Bij tekorten (stilliggende centrales, dunkelflaute) en een omslag van exporteren naar importeren, kunnen landen om toerbeurt brown-outs gaan toepassen. Dat geeft veel problemen. –Te leren valt, ter waarschuwing, van hoe de Belgische situatie is ontstaan: onzekerheid in investeringsklimaat, gecreëerd door een onbetrouwbare, inconsistente overheid.

Voorzitter: Komende vergadering 23/11 wordt een nieuwe tekst besproken [actie].

8. Rapportage Wind op Zee ([redacted] (KA-E 148, KA-E 149, KA-E 150)

[redacted] en andere leden van de werkgroep WOZ hebben de zaal betreden. Ook aanwezig: de secretaris van 'Noordzee in transitie 2030'. Er wordt een pauze van ca. vijf minuten gehouden.]

* Voorzitter: -Geeft de drie documenten ter bespreking aan: WOZ-basistekstvoorstel, achtergronddocument, inbreng op tekstvoorstel vanuit de natuurcoalitie. –T.a.v. dubbele energiebelasting bij opslag: Wet- en regelgeving komt terug op de agenda. Hij stelt voor punten te verzamelen en dat hij met het ministerie bekijkt wat de volgende stap kan zijn. [redacted] Belemmeringen worden allereerst in de teksten van de werkgroepen opgenomen. Op het laatst volgt een volledigheidcheck. T.a.v. dubbele belasting bij opslag lopen gesprekken met FME. Dit punt komt 23/11 specifiek terug.

* Voorzitter: Naast WOZ loopt er ook een Noordzee 2030-traject. Onafhankelijk kwartiermaker daarvan is [redacted], die momenteel spreekt met alle stakeholders van de Noordzee t.b.v. een gedragen toekomstbeeld. [redacted] is aangelijnd bij de werkgroep WOZ; er blijft voortdurend een check plaatsvinden. Dit heeft in het voorstel voor Elektriciteit WOZ tot de keuze geleid als nieuw tekstdeel met die transitie te starten, zodat de afspraken zich goed en over en weer duidelijk tot elkaar verhouden. Afgestemd is: -De Sectortafel Elektriciteit is verantwoordelijk voor het formuleren van een gewenste ambitie tot de uitrol WOZ en toebehoren. Dat wordt straks als opdracht via het KA meegegeven ter inpassing in het Noordzee 2030-traject. –Het is dus niet de bedoeling de kaart van de Noordzee aan deze sectortafel opnieuw te tekenen.

* [redacted] -Er zijn veel sessies geweest en veel bilateraal overleg. Hij zal discussie- en actiepunten meenemen ter behandeling in de werkgroep. Een aantal discussiepunten zijn voor deze groep zeker interessant. –De basis is de routekaart 2030 van WOZ-gebieden geweest. Gekeken is naar knelpunten en uitdagingen (m.n. kostenreductie) en naar de versnellingscenario's (49%- en 55%-scenario). Welk scenario actueel wordt, hangt grotendeels af van andere gesprekken. Het tempo van elektrificatie is een belangrijk onderdeel, ook i.v.m. financiering van offshore windparken.

* [redacted] Op deze teksten heeft een natuurcoalitie bijgevoegd commentaar geleverd. Greenpeace heeft in voorjaar 2018 een coalitie weten te vormen met alle natuurorganisaties m.b.t. de Noordzee. Deze hebben zich geschaard achter het hoogste ambitieniveau van 55% en de doorgroei naar 2050, en willen daaraan meewerken – een grote doorbraak. Voorwaarden waren de

patstelling t.a.v. verbeteren van milieuconditie open te breken t.b.v. een fundamentele verbetering van de natuur, m.n. nakomen van internationale afspraken. In 2020 zou dan een goede milieuconditie bereikt moeten zijn. -Het was lastig deze natuurcoalitie bijeen te krijgen, vanwege terughoudendheid bij organisaties i.v.m. onderzoek en mogelijk andere ontwikkelingen. Er is in deze fase, heeft hij voorgehouden, een belangrijke uitruilmogelijkheid rond energietransitie t.b.v. natuur. - De historie maakt dat zijn achterban eerst wil zien en dan geloven: niet 'streven naar' maar 'bereiken', niet 'zo veel mogelijk moet gebeuren' maar 'alles moet gebeuren' e.d. Hij staat open voor deals, maar ook voor natuurorganisaties geldt aan deze tafel dat ze, net als anderen, op sommige punten stevig grenzen aangeven.

Voorzitter: Het commentaar nu wordt vanmiddag bij de werkgroep WOZ besproken en verwerkt, opdat uiterlijk 21/11 een tekst ligt voor de Sectortafel 23/11. [REDACTED] Hij zal zijn knelpunten aangeven tijdens de werkgroep WOZ.

Bespreking van de teksten – algemene opmerkingen

* [REDACTED] -Roept op tot aandacht en concrete afspraken over conversie naar andere energiedragers en infrastructuur. De conversie van elektriciteit naar andere energiedragers t.b.v. de eindfase ontbreekt in dit stuk. In verschillende markten zal echter behoefte zijn aan andere vormen van energie dan elektriciteit, m.n. H₂ voor industrie e.a. Met conversie zijn knelpunten weg te nemen. Het vraagstuk heeft grote betekenis voor de infrastructuur van offshore en onshore gas, elektriciteit.

* [REDACTED] -De tekst suggereert dat alleen extra WOZ bij de conversie van 49% naar 55% CO₂-reductie aan de orde is. Hij verzoekt te vermelden dat dit niet het enige is: dit kan ook komen uit een autonome tussentijdse extra vraag. -Gekeken wordt naar mogelijkheden op de Noordzee. Daarnaast is voor hem de Waddenzee een goede optie.

* [REDACTED] : -Er is het punt om mee te nemen uit de taakgroep financiering. - Ze verzoekt scherper neer te zetten wat betrokkenen gaan doen. De common ground van overheid en marktpartijen om met elkaar in gesprek te gaan, blijft algemeen geformuleerd. 'In beeld brengen' zegt weinig over daadwerkelijk acteren. Hoe wordt beloofd om daadwerkelijk iets bepaalds te doen? -Bij risico's mitigeren t.a.v. de businesscase moet duidelijk zijn dat het gaat om een rendabele businesscase. Als risico's niet voldoende zijn gemitigeerd, gaat Energie Nederland het niet doen. Ze verzoekt dit helder in deze tekst op te schrijven t.b.v. verwachtingenmanagement. -Ze is er mee eens goed te kijken naar het punt van autonome tussentijdse extra vraag. -De blokken van 2GW zijn groot om in een keer een markt daarvoor te vinden. Ze verzoekt een rustiger formulering zoals 'streven'/'stapsgewijs toewerken naar'. -Wat monitoring betreft: het zal qua marktsituatie niet lukken in 2025. In het kader van de planning t.a.v. infrastructuur is een lange-termijnoplossing nodig voor het markteffect dat dit nu eenmaal heeft. Hoe meer WOZ, hoe moeilijker het wordt. Energie Nederland heeft zeker de bereidheid over zo'n structurele oplossing na te denken; dit moet nu worden opgepakt en niet na monitoring. Ze verzoekt op korte termijn hiermee te starten.

* [REDACTED] -Ze is het eens met de autonome groei van de vraag. -Ze is het eens om meer in duidelijke afspraken (inhoud, termijnen) te formuleren, bepaalde punten zijn nu vaag. Momenteel is bijna geen natuurbescherming op de Noordzee (minder dan 3%). Het verzoek van de natuurorganisaties is bepaald geen luxe.

* [REDACTED] -Hij is het eens met de uitruil t.a.v. natuur in de Noordzee. -Doelbereik: Bij de 2 GW wordt 8 jaar genoemd, maar dan zou je meteen moeten beginnen met de windmolens om ze in 2030 te hebben draaien. Dat is een risico bij volop daarop inzetten. -Concrete oplossing: Hij doet een beroep om de kern van de alinea over businesscase in het VHKA t.a.v. WOZ (achter kostenreductie) in de hoofdtekst te plaatsen. In het VHKA staat het harder en duidelijker dan nu. Deze tekst is evt. te combineren met de recente uitspraak van minister Wiebes in de Tweede Kamer⁴, in combinatie met procesafspraken over bij welke stap monitoring plaatsvindt, en overstappen naar een andere vorm dan subsidieeloos: evt. normering, beprijzing e.a. - dit t.b.v. helderheid dat het doelbereik WOZ niet in gevaar komt.

⁴ In het kader van de Wet wind op zee heeft deze aangegeven dat ook contract for difference en andere instrumenten tot de mogelijkheden behoren. Vgl. <http://www.coe-we.com/bericht/wiebes-komt-windenergiesector-tegemoet-met-aanpassing-van-nieuwe-wet-windenergie-op-zee.html>

* [redacted] -Corrigeert dat minister Wiebes het heeft opengelaten: de wet biedt hem de mogelijkheid om die tools later in te zetten. –Het is belangrijk de mechanismes genoemd bij doelbereik in acht te nemen: vooral het marktmechanisme dat prijsvorming moeilijk te beïnvloeden en voorspellen is. Financiering is een belangrijke randvoorwaarde om deze grote investeringen uit te bouwen. Het is bij deze ambities belangrijk hoe het proces zo valt in te richten dat het steeds tijdig is aan te passen.

* [redacted]: Verzoekt te verhelderen wanneer in de hoofdtekst bepaalde passages over TenneT gaan of over de hele transitie. –Zo kan hij de tekst bij de routekaart niet plaatsen over de extra groei van WOZ en de aansluitlocaties op de kust. Dat zou betekenen dat alle elektrificatie van andere sectoren dan industrie en alle elektrificatie van industrie in het binnenland moet worden opgewekt met HOL. Maar volgens de achterliggende stukken gaat het eigenlijk om de rol van TenneT om binnen bepaalde termijn en kosten aan te sluiten. –Dit soort zaken kwam hij elders ook tegen, zoals dat nieuwe projecten 2GW moeten zijn. Volgens hem ging dat over aansluitlocaties van TenneT en 2GW als efficiënt voor TenneT.

* [redacted] Is participatie – kustgemeenten, evt. burgers en mede-investeerdere/ fondsen – besproken maar niet overgenomen, of moet het nog besproken worden?

* [redacted] -Ook EZK ziet het issue van subsidievrij en de vele onzekerheden, gecombineerd met een flinke ambitie. Het ligt niet zover uit elkaar als wordt gezegd: het huidige stimuleringskader, de Wet WOZ, heeft subsidievrij en veilen als uitgangspunt, maar de mogelijkheid staat open bij geen succes alsnog tot subsidiëring over te gaan. Andere instrumenten zijn separaat. Het lijkt hem logisch, vgl. de kabinetsreactie, om subsidievrij zo veel mogelijk als basis te houden en de kansen op succes daarvan te maximaliseren. Deels zijn dat kostenreductieafspraken, maar ook breder. –Wat als? Het kabinet committeert zich aan de ambities, maar zal geen partijen dwingen tot nadere investeringen. In de werkgroeptekst wordt voor elke tender bekeken hoe de situatie er voorstaat, met bijbehorende oplossing. Dat is erg vinger aan de pols. Hij staat open voor structurele suggesties, maar wil voorkomen een subsidieladder te presenteren. Dit zou leiden tot zo lang mogelijk wachten om mee te doen aan de tender, omdat partijen weten dat bij elke stap meer subsidie van de overheid komt. Hij vindt het dus onverstandig om nu al precies te zeggen wat je gaat doen. Er moet uit te komen zijn hoe aan te geven is dat bij monitoring passend beleidskader van de overheid hoort.

-Transitiefonds: Hij laat het commitment van het Rijk nog open. Dit fonds kan een goede oplossing zijn voor de verschillende belangen op de Noordzee, maar wordt ingewikkeld wanneer op dit moment allerlei wensen van natuur- en milieuorganisaties worden bijgevoegd. Ook de financiële dekking (extra geld t.o.v. het concept-KA) staat nog ter bespreking. Het helpt hierbij wel als er een door ieder gedragen akkoord ligt.

* [redacted] Een belangrijk punt voor investeerders is de onzekerheid voor de lange termijn (25 jaar) weg te nemen en zekerheid vastgelegd te zien (geen verandering van spelregels). Hij verzoekt hiernaar te kijken.

* [redacted]: Vraagt alsnog om antwoord over de lange termijn waar de wetmatigheden van de markt tot problemen leiden voor meer WOZ, met hoge ambities [zie boven]. [redacted] Kostprijsreductie is een middel om marktonzekerheden te verminderen. Er zijn m.n. onzekerheden bij de vraagkant. Dat moet op zijn minst worden gemonitord. Dat kan los bij elke tender, maar ook is structureler te bekijken hoe daarmee om te gaan. [redacted] Per tender kijken is niet de oplossing voor het verder liggende probleem van marktmechanismen. Tenders is korte termijn. Ze is het ermee eens dat specifieke stuk samen met elkaar te bekijken.

* *Voorzitter*: N.a.v. de presentatie van Financiering is afgesproken het aanbod van monitoring te beleggen ('als-dan'-acties) en beter in de tekst te verwoorden. Gekeken wordt om t.b.v. 23/11 een verbeterd voorstel maken. Hij stelt voor het gesprek dan voort te zetten, ook om het punt van de langer termijn te adresseren.

Beantwoording en reacties

* [redacted] Een aantal commentaren betreft de volumeaspecten. Het is natuurlijk niet de bedoeling in een keer de stap van 49% naar 55% te zetten: er is te weinig guidance over volumes bij industrie en huishoudens. Die bepalen uiteindelijk wat de vraagscenario's worden om de productiekant op af te stemmen. *Voorzitter*: Dit vraagstuk ligt op tafel bij Klimaatberaad klein. Daar

is een laatst indicatieve inschatting gemaakt van de vraag in 2030, om opnieuw aan de andere tafels te verifiëren waar ze nu staan. Op 23/11 komt aan deze tafel de laatste best guess-vraagkant ter bespreking. De tafel zal hier dan bespreken wat dit voor het aanbod betekent.

* [redacted] -Er zijn veel vragen over specifieke koppeling, en over dat bedrijven niet te verplichten zijn om verlies te maken. De werkgroep voert dit soort discussies verder en kijkt uit naar de tekst van Financiering.

-De monitoring is inderdaad 'vinger aan de pols' jaar op jaar. De suggestie tot onderzoek over de lange termijn over prijsvorming e.d. wordt meegenomen [**actie**].

-Blokken van 2 GW: TenneT heeft aangegeven dat dit kostentechnisch het meest optimaal is bij de overstap van AC- naar DC-technologie voor het aansluiten van de windparken. Dat wil niet zeggen dat het jaarlijks in blokken van 2GW ter beschikking komt – het is mogelijk dit enigszins in tijd uit te smeren. Het moet wel snel achter elkaar: voorkomen moet worden dat de assets lange tijd stilstaan.

-Participatie: Is eerder niet expliciet besproken. Hij zal het punt meenemen om over te schrijven [**actie**].

Voorzitter: Vult aan dat het punt over H₂ als PM erin komt en 23/11 wordt besproken waar dat in de tekst landt (afspraken, relevantie voor WOZ beoordelen). Ook hiervoor geldt niet af te wijken van 10/7 en de tekst daarop evt. recht te trekken [**actie**].

[redacted] -Conversie naar moleculen: Is onderwerp van gesprek, maar er staat nog niet concreet iets over in. In Duitsland wordt inmiddels gekeken naar windparken op zee zonder netaansluiting; wellicht een onderwerp voor de routekaart 2030 [**actie**].

-8 jaar is lang: TenneT heeft de duur van start tot aansluitcapaciteit berekend. Onder bepaalde voorwaarden lukt dat om binnen 8 jaar te doen. Wil men besluiten meer te doen dan voorzien in de routekaart, dan moeten de besluiten tijdig worden genomen. Dit kan ook geen interferentie verdragen met de lopende projecten. [redacted] Met WOZ opgewekte elektriciteit is ook verder het land in te brengen. Vragen zijn dan of men dichterbij de kust moet blijven; of dat elektriciteit of H₂ het handigste is; en, in een breder kader, wind internationaal gelijk aanbrengen naar België of Ruhrgebied. Dit laatste is een vraag in internationale/EU-setting, en hij weet niet wie wanneer die gaat oppakken. *Voorzitter:* Heeft gesprekken gehad met o.a. regionale clusters. Zij geven aan dat tot 2030 geen sprake lijkt van grote additionele vraag naar elektriciteit, maar misschien niet lang daarna wel. In dat licht moet men al vroeg in de jaren 2020 een besluit nemen over de parken op zee t.b.v. de regio's. Dat zou i.v.m. efficiency ook afspraken met Duitsland betekenen. Hij vraagt om aandacht of deze voornemens in de passage over 2050 goed staat opgeschreven [**actie**].

* [redacted] Het is vreemd om 49% en 55% zwart-wit neer te zetten. In doorlooptijd is 49% slechts ruim twee jaar eerder dan 55%. Alle acties t.b.v. de 55% moeten dus al snel worden uitgezet. Er moet meer oog zijn voor wat tegen 2030 gaat komen. *Voorzitter:* 49% en 55% zijn politieke targets. Hier is het inderdaad zaak het handelingsperspectief naar 2030 en 2050 goed te schetsen. [redacted] Hij neemt dit punt ook mee ter bespreking in de werkgroep [**actie**].

Bespreking van de hoofdttekst WOZ (KA-E 148) – paginagewijs

Voorzitter: Op het ordevoorstel van [redacted] stelt hij voor om dringende kwesties/ommissies mee te geven. Op 23/11 komt de tekst nogmaals terug.

-1^e p., [redacted] Voor de natuurcoalitie zijn een paar zaken van groot belang. -T.a.v. het onderzoeksfonds: in het verleden is onderzoek aangevraagd maar niet op gang gekomen. Dat lag niet aan het geld (tientallen miljoenen), maar blijkbaar een ander, ongewis probleem. Het is essentieel dat hier wat aan gebeurt, aangezien veel kennis van de natuur van de Noordzee onvoldoende aanwezig is. -T.a.v. transitiefonds: Dit is niet zozeer voor de natuur, maar vooral als compensatie voor de vissers, die visgronden gaan missen. Dat is de consequentie bij op een nette manier afhandelen. *Voorzitter:* De besluitvorming over zo'n fonds (bedragen, doelen) hoort thuis in het traject met Noordzee 2030 en stakeholders aldaar. Meegegeven kan worden dat bovengenoemde wensen voorwaarden vormen, zonder daarover hier aan tafel het gesprek te voeren.

-2^e p., [redacted] Punt d is te absoluut geformuleerd als een hard plafond voor WOZ. Extra elektriciteitsvraag vanuit andere sectoren zou zoals gezegd dan op land moeten worden opgewekt. Hij stelt voor: 'voorkeur' of 'goedkoper' e.d. [redacted] Het is sterk afhankelijk van het

verbruikspatroon in Nederland. Als het net versterkt moet worden door elektriciteit van de kust naar één plaats van verbruik te brengen, moet ook de realisatietijd van het net op land versterkt worden. Bij zware versterking is extra tijd nodig, en dat is volgens hem de context van die twee opmerkingen. *Voorzitter*: Dit wordt langs deze lijn meegenomen [actie]. Verwijst ook naar het 55%-scenario in het algemene stuk. Dit is gebaseerd op de 11,5 GW in de routekaart. Als er bovenop moet, komt het 55%-scenario in beeld, en daar staan andere opmerkingen, ook over de planning (tijdig beginnen etc.).

-2^e p., Er is een autonome groei gepland i.v.m. datacenters. Dat telt op tot 15 TWh, maar het worden – gelukkig voor de netcapaciteit – kustlocaties.

-2^e p., Stelt een passage voor dat het Rijk instrumenten actief inzet om vraag en aanbod bij elkaar te brengen, mocht dat nodig zijn. Er wordt een actievere rol van het Rijk verwacht. *Voorzitter*: Hier wordt een nadere tekst over gemaakt [actie].

-3^e p., 49% en 55%: [Geen commentaar meer].

-3^e p., Naast de zorgelijke kant van WOZ zou hij ook de positieve kansen vermelden op natuurontwikkeling voor het leven in zee. Zoals met de onlangs afgezonken oesters.

-3^e p., Uiteindelijk moet voor de natuurcoalitie een gebied van 20% van de Noordzee worden uitgesloten van bodem-beroerende activiteiten, te verdelen over de aantallen natuur- en KRM-gebieden die er al zijn en aangewezen moeten worden. Tot nu toe waren die gebieden ook beschermd. Maar het criterium is uitgehold tot 'noemenswaardige bodemberoering', waar nu alle uitzonderingen tot vissen onder vallen. Daarom dringt de natuurcoalitie aan op stevige teksten om bescherming vast te leggen. (VisNed): Het gaat om voldoende en noemenswaardige bescherming van de aangewezen gebieden. Natuurbescherming en sluiten zijn niet hetzelfde.

Die discussie speelt tussen natuurorganisaties en visserij.

Dankt voor de nuttige feedback. Een tekst volgt [actie].

9. Vergaderschema november Sectortafel Elektriciteit (KA-E 137)

Voorzitter: Neemt het schema door. [Zie schema. Ter aanvulling:]

-23/11: Voor de werkgroepen H₂ en PTH komen zowel een tekstvoorstel als een achtergronddocument. Extra: Er komen aangepaste tekstvoorstellen van de Systeemgroep en van HOL. Hulst zal bijpraten over RES, met stukken van HOL. Er ligt een tekstvoorstel WOZ.

-23/11: De vergadering wordt i.v.m. de volle agenda verlengd tot 13-17u.

-30/11: Ook Kleinschalig zon komt terug in het kader van de salderingsregeling. Ook: wet- en regelgeving, taakgroep Financiering, taakgroep Ruimte, Wellicht ook: taakgroep Arbeidsmarkt.

-Sessie systeemintegratie a.s. maandag: Waar die in de agenda komt, hangt af van de uitkomst van de sessie. Streven is een uitvoeringsagenda op te stellen, en aan deze tafel neer te leggen, waarschijnlijk op 30/11, al dan niet als overkoepelende tekst.

10. Concepttekst elektriciteit in KA, versie 4 (KA-E 151)

[N.a.v. de groene passages]

- Bij het lezen van de volledige tekst valt haar op dat veel gedeeltes alweer achterhaald zijn. Ze verzoekt om behandeling van een hoofdtekst waarin de conceptversies van werkgroepen zijn geïntegreerd. *Voorzitter*: De hele tekst komt straks nog een keer in totaliteit op tafel. De lopende tekst wordt steeds een stapje verbeterd. Een tekst van de werkgroep die door de tafel aanvaard is, komt in de hoofdtekst. Als daardoor een andere tekstpassage herschreven moet worden, zal dat pas dan gebeuren i.v.m. transparantie. De tafel kan dit melden en zal over de tekstwijziging beslissen.

- p. 5, Verzoekt in "Voor 2030 [...]" "ten minste circa" te schrappen tot: 'Voor 2030 wordt 35 TWh gerealiseerd.' "ten minste" moet blijven staan.

Voorzitter: "Circa" wordt eruit gehaald [actie].

- p. 3, Over onderaan "Daarnaast streven partijen [...]" is afgesproken dat die vermelding naar een andere paragraaf zou gaan. Ze stelt voor het hele blok erachter tussen haakjes te zetten t.b.v. 23/11. Stelt een bilateraal contact hierover voor [actie].

- Er was ook een afspraak over allerlei andere instrumenten. Een nieuwe versie (over CO₂-prijs, saldering e.a.) komt op 30/11 ter tafel.

Voorzitter: De aanpassingen worden opgenomen. Op woensdag 21/11 komt een nieuwe versie van deze concepttekst, met nieuwe tekstvoorstellen uit verschillende werkgroepen [**actie**].

11. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt verder geen gebruik gemaakt.

De *voorzitter* sluit de vergadering, met dank, om 13:50 uur.

VERSLAG

Vergadering:	Sectortafel Elektriciteit
Datum en tijd:	23-11-2018, 13:00 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Kees Vendrik (voorzitter), [redacted] (Shell), [redacted] (NVDE), [redacted] (Gasunie), [redacted] (Energie Nederland), [redacted] (ENGIE), [redacted] (RWE), [redacted] (COG, ex-GS), [redacted] (NVDE), [redacted] (VEMW), [redacted] (FME), [redacted] (NUON), [redacted] (Nationaal Programma RES, v/a punt 7), [redacted] (TNO), [redacted] (Unie van Waterschappen) (na 13:30u), [redacted] (Netbeheer Nederland), [redacted] (Natuur- en Milieufederaties), [redacted] (ODE), [redacted] (NERA, TU/e), [redacted] (Gasunie), [redacted] (NUON), [redacted] (JPS), [redacted] (VNG/IPO), [redacted] (EZK, dir. Klimaat), [redacted] (Vandebron), [redacted] (EZK, namens het Rijk), [redacted] (Greenpeace), [redacted] (TenneT), [redacted] (KEK), [redacted] (VNG) (na 14:50u), [redacted] (De Gemeeynt, secretaris werkgroep H ₂), [redacted] (BZK, punt 6), [redacted] (Eneco), [redacted] (Netbeheer Nederland)
Secretariaat:	[redacted] (SER), [redacted] (EZK), [redacted] (SER, notulist)
Afwezig:	[redacted] (Energie Nederland), [redacted] (RWE), [redacted] (Natuur- en Milieufederaties), [redacted] (IPO), [redacted] (ODE)

1. Opening en mededelingen

De voorzitter opent de vergadering.

-Aan- en afwezigen: Er is een aantal afwezigen en vervangers [zie boven]. [redacted]

vervanger van [redacted] stelt zich kort voor.

*Voorzitter: Qua proces zijn alle tafels hard bezig met de eindfase. Er is progressie maar er staat nog veel te doen. De Elektriciteitstafel probeert als eerste klaar te zijn. Deze tafel werkt met een concepttekst H5 KA, met ieder keer aanpassingen aan de hand van commentaar – dit is de uiteindelijke tekst. De vijf werkgroepen van deze tafel gaan vanmiddag in de vergadering daarmee helpen.

Klimaatbreed zijn er volop processen e.d. die deels op deze tafel belanden [1 t/m 5]: m.n. 1) taakgroep innovatie. [redacted] Het commentaar van verschillende tafels is meegenomen. De MMIP's zijn teruggebracht van 20 naar 11. Het stuk is nu in een externe consultieronde bij kennisinstellingen e.d. Voorzitter: 2) Taakgroep financiering: Hun komst heeft geleid tot verrijking van de WOZ-tekst. Voorts gaat de taakgroep helpen bij een advies over mogelijke afspraken over ondersteuning marktfinanciering. 3) Taakgroep Ruimte: Vorige week heeft de tafel commentaar gegeven n.a.v. de presentatie. 4) HOL: Straks een presentatie over RES en HOL. 5) Biomassa: Straks komt een presentatie. 6) Taakgroep Arbeidsmarkt: Voor de zomer is gesproken met [redacted] die volgende week antwoord gaat geven op ingezamelde vragen over goede afspraken. T.a.v. het omstreden idee van een Kolenfonds, verzoekt hij marktpartijen, brancheorganisaties en

sectororganisaties aan tafel na te denken over wat te doen is in staand cao-overleg om werknemers in de kolensector aan een toekomst te helpen. Perspectief is nodig, en met de transitie is behoefte aan goed geschoold personeel. Hij verzoekt om goede suggesties om dit optimaal in het KA te krijgen, voor een goed perspectief in de transitie.

Routing: Vandaag en volgende week concentreert de tafel zich op het afronden van het eigen hoofdstuk. De cross-sectorale klimaatbrede teksten zal hij, zodra ze rijp genoeg zijn voor deze tafel, tijdig hier doen bespreken voor inbreng. Gisteren heeft hij met de minister EZK de punten van deze tafel doorgesproken. Hoe verder deze tafel komt met een heldere tekst, hoe gemakkelijker het voor de minister is vervolgstappen te overwegen, begin december in het kabinet. Hij verzoekt maximaal mee te werken aan de snelheid van het proces en vrijdag tot een tekst te komen met hooguit een paar politiek op te helderen punten. De bedoeling is in december een gedragen ontwerpakkoord vast te stellen, dat doorgerekend wordt door PBL en CPB op doelberekening, kosten en inkomensverdeling. Dit komt terug en dan kan een slotakkoord volgen dat officieel wordt getekend.

Vragen n.a.v. proces

* [redacted] Wat bedoelt de minister met 'ruimte voor extra beslissingen'? *Voorzitter:* Het kabinet volgt het proces op de voet. Een goede tekst helpt, wellicht met wat openstaande punten. Hij verzoekt ruimte de lopende tekst zo veel mogelijk te vullen en tussentijds te verrijken met tekstvoorstellen, ter wille van de voortgang. Er is ruimte om de concepttekst nogmaals te bespreken in een algehele afweging.

* [redacted] Andere tafels werken toe naar de deadline van 21/12. Hoe kan deze tafel per 1/12 duidelijk zijn als die andere input pas drie weken later duidelijk is? *Voorzitter:* Hij heeft alle voorzitters dringend verzocht om tijdig, goed en hard inzicht in benodigde extra elektrificatie. Hij hoopt dit op 30/11 hier te kunnen agenderen wat klimaatbreed op de tafels ligt. Hij heeft hulp gevraagd van het PBL hoe het macroplaatje vraag en aanbod elektriciteit 2030 eruitziet en hoe zich dat verhoudt met de ambities hier. [redacted] Stel (in theorie) dat er geen vraag uit de andere tafels komt, blijven dan de teksten als aanbod staan? Moet deze tafel aan industrie i.v.m. onzekerheid niet helder maken dat er aanbod is? *Voorzitter:* Hij heeft rechtstreeks contact gehad met industriële regio's over plannen tot extra elektrificatie. Ook n.a.v. de presentatie straks is te bespreken wat reële verwachtingen zijn met welke invloed op het pakket hier. Dan is ook de 'wat als dan'-vraag misschien aan de orde, maar hij hoort veel ambities om extra vraag te organiseren met soms mogelijke grote impact, wachtend op het aanbod. Eerder zal de mate van hardheid een punt zijn. Hij zal t.b.v. volgende week m.b.v. PBL een stuk hierover voorleggen [**actie**]. N.a.v. de notitie uit de werkgroep Systeem over restemissies wordt klimaatbreed gewerkt.

De bedoeling is een tekstvoorstel midden volgende week, van het secretariaat van het Klimaatberaad, met een aantal spelregels t.a.v. afspraken. Dit punt speelt ook bij Industrie. [**actie**]. Volgende week is er kleinschalig zon en CO₂-minimumprijs.

* [redacted] De actuele stand: -Over de minimum CO₂-prijs is voor het eerst tussen ministers gesproken. De kabinetsreactie spreekt van het bepalen van een prijs waarbij leveringszekerheid in oenschouw wordt genomen. Ambtelijk is men daar een paar maanden mee bezig. Er is ministerieel behoefte aan een besluit dat zo veel mogelijk gebaseerd is op feiten. Daarom is woensdag jl. een expertsessie geweest o.l.v. PBL, met name in hoeverre een CO₂-minimumprijs de leveringszekerheid beïnvloedt, en welke varianten passen bij effectiviteit zonder leveringszekerheid onnodig in gevaar te brengen. PBL maakt daarvan een verslag, en zal bovendien consensus tussen experts zo scherp mogelijk verwoorden (expert opinion). Dat stuk wordt een belangrijke bouwsteen voor een kabinetsbesluit. Hij wil op 30/11 en op 7/12 aan deze tafel spreken o.b.v. dit expertsessieverslag, zodat de opinie van de tafel meegenomen kan worden in de definitieve keuze door het kabinet. De politieke gesprekken zijn volgende week nog niet afgerond; de besluitvorming van het kabinet is gepland kort voor 7/12, zodat er misschien ruimte is. *Voorzitter:* Dit komt terug bij het vergaderschema.

-Kleinschalig zon en salderen: Er leven veel zorgen m.b.t. de uitvoering t.a.v. de opvolging van de salderingsregeling zonnepanelen door terugleversubsidie. EZK neemt die zorgen serieus en er is getoetst op de politieke ruimte hier goed naar te kijken en alternatieven te verkennen. Er lopen gesprekken met stakeholders en parallel tussen EZK en Financiën. Een gemeenschappelijke route

die het meest aan de zorgen tegemoetkomt, lijkt toch een vorm van – meer begrensde – saldering te zijn, mits goed uitvoerbaar en passend binnen het Regeerakkoord. Het streven is volgende week een tekst met de meest betrokken stakeholders aan deze tafel voor te leggen.

* [redacted]: Het is belangrijk het succes van corporaties, met veel investeringen, mee te nemen. De bedoeling is volgende week een breder pakket neer te leggen, en kijken hoever het staat met voorstellen richting corporaties.

* [redacted]: Telt kleinschalig Zon-PV op dak mee in de opgave van 35 TWh? *Voorzitter:* Deze middag komt dit terug in de tekstpassage HOL [punt 7].

* [redacted]: Het is, t.a.v. gelijkrekken van de salderingsregeling met de postcoderoos, voor bedrijven als het zijne in uitvoering ingewikkeld en niet rendabel om het systeem op de postcoderoos aan te passen. Hij verzoekt dit mee te nemen [**actie**].

* [redacted]: T.a.v. verbreding van SDE+ is het handig gebleken de tafels hier zo nauw mogelijk bij te betrekken. Aan de Kamer heeft de minister toegezegd dit najaar al op hoofdlijnen aan te geven hoe die verbreding van SDE+ eruit komt te zien. Vandaag 23/11 gaat een brief op hoofdlijnen uit. Relevant om hier te melden is dat de SDE+ thans gericht is op kostenefficiëntie – de goedkoopste techniek wint. Bedoeling is aan deze succesfactor zo veel mogelijk vast te houden. Tegelijk worden ambities voor het KA afgesproken, ook voor technieken, en dat zou kunnen t.z.t. gaan botsen. Daarom wordt gekeken om voor bepaalde technieken in de SDE+ schotten te introduceren, zodat niet één techniek al het geld opgebruikt. Het jaar 2019 is nog te benutten voor SDE+. Hij stelt voor hier op 30/11 over te spreken aan de hand van een EZK-notitie, die wat concreter is dan de Kamerbrief. *Voorzitter:* Dit komt op de agenda [**actie**].

* [redacted]: Verzoekt om meer tijd om teksten te kunnen bekijken. Ze zijn laat aangeleverd, een zelfs een uur van tevoren. *Voorzitter:* Als mensen door te strakke planning teksten niet goed kunnen beoordelen, neemt de tafel daar meer tijd voor. De planning is om teksten woensdag klaar te hebben. Soms zijn processen helaas te kort op elkaar. De tekst van vanochtend was de weerslag van een belangrijk gesprek dat hij gisteren had. Hij heeft de tekst alvast gedeeld; deze komt 30/11 terug.

2. Verslag 16 november (KA-E 154)

[Bespreking van het verslag wordt door tijdsgebrek uiteindelijk schriftelijk afgehandeld]

3. Werkgroep Power to Heat ([redacted])

[redacted] Houdt een PowerPoint-presentatie. [Ter aanvulling:]

Er is afgelopen weken hard gewerkt en constructief overleg geweest met EZK en met partijen uit de industrie en elektriciteitssector, met steun van o.a. Ecofys.

-*Doel:* Inventariseren van gekwantificeerde ruimte voor power-to-heat binnen de industrie m.b.v. elektronen uit een hernieuwbare bron – en dit synchroon ontwikkelen. Elektrificatie heeft voor industrie een kansrijke CO₂-impact (gas vervangen door elektronen uit hernieuwbare bron). M.b.v. literatuur en expertgesprekken is geprobeerd de potentie te beoordelen. De bronnen geven nog geen eenduidig beeld.

-*Potentie:* Van een aantal technologieën is de potentie bekeken. Een deel komt uit boven 300°, met name interessant voor na 2030. Voor 2030 zit de winst in onder de 300°. De technologieën zijn niet te stapelen, gezien onderlinge impact en effecten (cascaderen) – de dubbelingen moeten eruit. Van de totale hoeveelheid is met de experts 47% als potentieel haalbaar tot 2030 geïdentificeerd, teruggebracht naar 93PJ die voor P2H in aanmerking komen, hetgeen leidt tot ca. 5 MT CO₂-reductie. Bij de mix van soorten technologieën zijn drie scenario's gemaakt. Bij uitgaan van de meest elektrisch efficiënte optie. Dan is weinig elektriciteit nodig voor die warmte, maar wel hoge investeringen. Boilers zijn bijv. een simpeler en goedkopere technologie dan waterpompen, maar dan is meer elektriciteit nodig voor dezelfde PJ's. De behoefte aan flexibiliteit – mede gezien elektriciteitsprijs en capex - is aan de waardering mee te geven. Gevolg is wel meer elektronen vragen. Per saldo zal een bandbreedte ontstaan tussen de scenario's van 8,5-23,5 TWh om in te zetten. De bandbreedte is afhankelijk van de gekozen temperatuur. 15 TWh lijkt reëel als mediaan van wat beschikbaar is.

-*Gelijktijdige ontwikkeling*: NB In de berekeningen is uitgegaan van elektriciteit die 100% hernieuwbaar is met het maximale CO₂-effect (geen mix met gas e.d.). Groei van elektrificatie is synchroon met hernieuwbare opwek. Daarvan afwijken in vraag of aanbod heeft directe implicaties voor CO₂-uitstoot en de ontwikkelkant van hernieuwbaar. Het is een zeer delicaat proces.

-*Randvoorwaardelijk*: Bij studies over clusters zijn voor aansluiten van grote capaciteit op netten doorlooptijden voorzien van 5-15 jaar om voldoende capaciteit te geven. Dit gegeven dwingt tot een heel snelle besluitvorming over de richting, t.b.v. tijdige levering aan de industrie. Zonder invulling van deze randvoorwaarde hoeft men over andere zaken niet eens meer te beslissen.

-*Economische barrières*: 1) Beperkte financiële haalbaarheid. Er is een onrendabele top, die te maken heeft met de keuze van technologie. SDE+ kan zeker helpen.; 2) Bij verlagen van de risico's (gezien beschikbaarheid, prijsniveaus e.d.) is te denken aan bijv. een vorm van garantiestelling (misschien met Invest-NL) of voorfinanciering; of CO₂-beprijzing, normering e.a.; 3) Potentiële mismatch ondervangen tussen vraag industrie (investeringen) en synchroon een aanbod uit hernieuwbare bron ontwikkelen (bijv. windpark). Dit is heel delicaat. De werkgroep bepleit goed na te denken over een koppeling tussen m.n. windparken en het stimuleringsmechanisme om investeringen bij industrie uit te lokken – het liefst koppelingen met bundelingen van processen zoals via GvO's en PPA's zodat investeringen wederzijds effect hebben en duurzame opwekking wordt geborgd. Dit zal nader onderzoek vergen. Misschien is dat snel te starten. Het is nodig de benodigde planningshorizon snel te plaatsen binnen de huidige wetgeving. De aanzienlijke flexibiliteitsmogelijkheden van deze elektrificering vragen om incentives en waardering van deze flex, met nettarieven als belangrijk instrument. Deze exercitie vergt in korte tijd veel inspanning – naast de innovatieopgave moet ook goed worden nagedacht over kennisdeling. Naast de grote industrieën zijn er veel kleine industrieën die kunnen gaan doorbouwen. Het kennisbewustzijn is nog beperkt.

-*Conclusie*: Als potentie 5,3 MT CO₂-reductie is in deze periode haalbaar in de industrie, d.w.z. 47% van het theoretisch potentieel. Dit is 95 PJ aan warmte, maar afhankelijk van de techniek komt er een bandbreedte uit van 8,5-23,5 TWh. Er is correlatie nodig tussen aanbouw aanbod- en vraagcapaciteit. De kosten zullen erg afhankelijk zijn van energieprijzontwikkeling en schaalgrootte (mate van planmatig vs. incidenteel). Er zijn mogelijkheden in de flexibiliteitsvraag om flex-capaciteit in het systeem te bouwen. Na 2050 is verdere groei van elektrificatie mogelijk, bij temperaturen boven 300° door verdere innovaties. Aanbevelingen: -Eerst nog de potentie beter in kaart brengen, meer dan de bekende literatuur en de expertviews. Gezien de verschillen tussen bronnen is een goede inventarisatie nodig. -Zorg dat de processen van elektrificatie en opbouw van hernieuwbaar opwekvermogen gelijk oplopen, en kijk naar de juridische en economische randvoorwaarden. De bandbreedte is groot i.v.m. technologiekeuze. Uiteindelijk is de meest efficiënte oplossing, ofschoon misschien kapitaalintensief, op korte termijn toch de moeite. [] biedt de voorzitter het rapport aan. De Industrietafel krijgt dit vanavond ter beschikking.]

Reacties: wat moet van dit werk in het KA komen?

* [] -Deze tafel moet ertoe verleiden dat het vele potentieel de elektrische route kiest. - Bij elektrificatie moet maximaal de flexibiliteitsoptie worden gebruikt. Aangegeven is dat de elektrificatie op twee manieren kan: all-electric of met maximaal flexibiliteit ter beschikking. -Hij vraagt op p. 13 van het rapport over WKK⁵ naar de rol van WKK's. Het is ook aan deze werkgroep om goed te begrijpen hoe met WKK's rekening te houden. [] Hij hoort bij de deelnemers die het rapport nog niet hebben en daardoor informatieachterstand hebben. *Voorzitter*: Het rapport komt beschikbaar. Als er aanleiding voor zou zijn, komt het op 30/11 terug.

* [] Heeft het rapport bandbreedte in beeld t.a.v. de onrendabele top in verschillende scenario's?

* [] Hoe leidt minder efficiënte omzetting tot meer flexibiliteit? Hij stelt voor op te nemen om hoeveel flexibiliteit het zou gaan.

* [] -Zijn de GW's erbij vermeld en in hoeverre ze verdringing zouden zijn van de WKK's? Het koppelen van elektrificatie aan opwek d.m.v. duurzame energie haalt juist een stuk flex

⁵ Citaat: "[...] dat de systeemrol van WKK moet worden ingevuld en dat alternatieve oplossing niet juist bijdraagt aan hogere CO₂-emissies of benodigde netinvesteringen in het hele systeem."

weg. Als wind niet waait, zou bijv. internationaal toch geleverd moeten kunnen worden t.b.v. leveringszekerheid. -De flex en flex-beprijzing zal niet alleen voor P2H zijn, maar voor het totale systeem, een Europese dimensie. Dat staat los van de CO₂ die op dat moment in het systeem wordt gepompt. Wat is in het geheel ermee op te vangen? -Naar differentiatie van nettarieven wordt momenteel gekeken tussen Energie Nederland en Netbeheer Nederland. Uiteindelijk is het meer een herverdelingsvraagstuk i.p.v. minder kosten.

* [redacted] Het parallel uitbouwen van hernieuwbaar is een goed idee. Een van de risico's vanuit de elektriciteitsmarkt is immers juist dat de waarde in de markt wegzakt. De vraag t.a.v. elektrificatie is heel breed. Is duidelijkheid te geven wat de belangrijke instrumenten zijn t.b.v. investeringszekerheid?

* [redacted] -Vraag en aanbod gaat nu sterk over industrie en elektriciteit; hij denkt dat dit in totaliteit, meer macro, bekeken moet worden. Het is wel een relevant vraagstuk. -Er ligt sterk de koppeling om bij meer vraag geen effect op de CO₂-productie te krijgen. Volgens PBL lekt er echter veel naar het buitenland weg. Het is een element om op 30/11 extra vraag wel/niet te accorderen. - Qua instrumentarium kan vraagstimulering bij industrie passen bij SDE+. De andere genoemde instrumentatie betreft vooral de tafels Industrie en Gebouwde Omgeving, vooral daar te bespreken.

* [redacted] Benadrukt het enorme belang van het probleem elektrificatie - oorsprong van elektriciteit. Dat laatste moet volledig duurzaam zijn. Met welk instrumentarium is die koppeling, zo cruciaal te maken om af te kunnen dwingen?

* [redacted] -Sowieso de koppeling moet in de tekst. Hoe weet je dat van de mediaan 15 TWh niet een deel uit het buitenland of van grijze stroom komt, zodat maar een beetje overblijft voor hernieuwbare opwek? Hij vindt het goed om de koppeling in een instrument te brengen. Dat hoeft niet een-op-een, ook om de flexibiliteit met de marktwerking te kunnen behouden. Wel moet additioneel geregeld worden. Hij vraagt hoe dit te doen is op een manier die juridisch acceptabel is, zonder dat bijv. ook het buitenland en grijze producenten mee kunnen doen. -Is het potentieel afhankelijk van netverzwaring, of is het deels te realiseren zonder investeringen daarin? -Gaaf de industrie bij verbrede SDE+ e.d. die 93 PJ ook realiseren?

Voorzitter:* Stelt voor om op 30/11 te spreken over additionele vraag - additioneel aanbod [actie**]. Ook besproken wordt de EZK-notitie over SDE+ [**actie**]. Met andere tafels wordt geschakeld over hoe verder te gaan met P2H [**actie**]. Hij verzoekt de werkgroep om in een A4'tje een paar concrete voorstellen te geven voor afspraken in het akkoord [**actie**]. Dan zijn aldus op 30/11 de goede stukken op de rails. [redacted] Een tekstvoorstel met duiding was het plan [**actie**].

Beantwoording

* [redacted] -WKK is een van de niet-gekwantificeerde parameters, maar wel belangrijk. Meer elektrificeren gaat verschuiving aanbrengen in de processen rond en inzetbaarheid van WKK. Het heeft een nog onbekende impact op de Grid. Hij wil meegeven daarover goed na te denken, zeker bij meer flexibiliteit in het systeem.

-Onrendabele top: Geprobeerd is met tabellen een duiding te geven van de kosten per ton CO₂, waaruit wel wat over prijsniveau is te halen. Dit is verder niet tot andere tarieven geaggregeerd, mede vanwege bandbreedtes.

-Flexibiliteit: Er is veel bandbreedte: Een technologie met lagere capex leidt in de regel tot meer flex; bij hogere investeringen moet de technologie constant worden benut, met minder flex. Het is goed te kijken waarvan de industrieën elektriciteit krijgen en met flex kunnen spelen (investeringen).

-GW's: Afhankelijk van de bron kom je uit op 1,7-5 GW vanuit bediening uit WOZ. De vraagkant is niet in die mate geduid. Een VGL-rapport heeft clusters in kaart proberen te brengen. De grote opgave is alle industrieën in kaart te brengen; info is nog gebrekkig.

-Koppeling met uitbouw: De werkgroep zoekt naar een mechanisme om bij facilitering/ stimulering van investeringen de koppeling te leggen. Dit vergt nader onderzoek. De discussie hierover ligt vooral bij Industrie. Het is niet zomaar investeringen stimuleren, maar de relatie met opwekvermogen is belangrijk.

-Juridische acceptatie: Het streven is niet een een-op-een relatie vraag/aanbod, maar inrichten op een hogere aggregatie (nationaal niveau). [redacted] Deze tafel bekijkt macro, elektrificatie

over alle sectoren heen. Hij raadt aan t.a.v. het tekstvoorstel voor die tijd met de Industrietafel te spreken. Qua volgorde van behandeling moet de Industrietafel de mix t.b.v. CO₂-reductie met de rol van elektrificatie aangeven, met extra vragen aan de andere sectoren. [redacted] Deze tafel kan aan Industrie de voorkeur aangeven de vraag zo veel mogelijk flexibel in te richten.

* [redacted] Is het mogelijk te vragen eerst naar een hybride systeem te gaan (boilers hybridiseren) waardoor ook flex ontstaat, en bij het op nul zetten van de CO₂-uitstoot naar warmtepompen toe te gaan? Dit zou wel helpen. Is zo'n dubbele stap financieel interessant? [redacted]

[redacted] Dat is een goede, haalbare route, maar wel een fijnmazige behoefte en per cluster te bepalen (investeringsniveau, flex-niveau).

Voorzitter: De werkgroep maakt een tekstsuggestie [**actie**] en benadert de Industrietafel [**actie**]. Het secretariaat en voorzitter maken spoed t.b.v. 30/11. Dan is het rapport voor iedereen beschikbaar gesteld [**actie**].

4. Werkgroep Waterstof ([redacted]) (KA-E 160/161)

Voorzitter: De WH₂ is een eind gekomen. Er is ook nog een manifest van de H₂-coalitie. Hij dringt erop aan om bij licht verschillende ambities er met elkaar uit te komen, zonder nogmaals een beroep op hem te doen.

* [redacted] Zal de voorzitter een uitwerking aanbieden van het manifest⁶ van de Waterstof Coalitie van 31/5 jl. De 27 partijen omvatten m.n. lagere overheden, bedrijven, netwerkbedrijven, havens, wetenschap, ngo's. De partijen hebben vijf pijlers neergezet: 3-4 GW t.b.v. capaciteit aan groene H₂; opschaling van elektrolyzers van 1 GW met 65% kostenreductie in 2030; een H₂-infrastructuur als opmaat naar nieuwe keten; investeringen die zorgen voor nieuwe waardeketens en werkgelegenheid; een toekomstbestendige industrie. [redacted] Vult aan dat het rapport van de H₂-coalitie en de WH₂-presentatie goede signalen zijn; een zo grote groep is tot een concreet document gekomen dat nauw aansluit op de WH₂. Het is belangrijk om zaken praktisch goed in de tijd neer te zetten. Infrastructuur kan accomoderend zijn, mits bij vroegtijdig begin. Het is belangrijk de komende jaren al op regionaal clusterniveau goed te beginnen met invulling en tussen 2025-2030 de eerste backbones te gaan realiseren.

[redacted] biedt het rapport aan, onder applaus. Het zal worden verspreid [**actie**].

[redacted] houdt een PowerPoint-presentatie 'Eindrapportage Werkgroep Waterstof (WH₂)'.

[Ter aanvulling:] De werkgroep is hard aan het werk en is gevorderd met bijdrages en analyses. Naast de progressie zijn er een paar controverses en dilemma's. TenneT, Gasunie, FME en andere leden leveren veel materiaal aan t.b.v. input.

-H₂ in het KA: Het is voor de goede appreciatie van wat H₂ vermog, goed om terug te redeneren vanaf 2050 naar wat per 2030 en op korte termijn te doen staat. Het gaat bij H₂ om (inpassing van) elektriciteit én (industriële gezien) CO₂-vrije grondstoffen.

Fundamenteel zijn: CO₂-vrije feedstocks, CO₂-vrije energiedragers hogetemperaturen (vgl. presentatie P2H, langere energieopslag en regelbaar flex CO₂-vrij vermogen [zie Hoofdlijn 2]). Deze sleutelfuncties zijn cruciaal om snel aan een H₂-systeem te beginnen. Over de andere functies [Hoofdlijn 3] zijn meer discussies. Bij langeafstand-transport moeten moleculen worden overwogen. De punten 4 t/m 6 liggen min of meer in de dilemmasfeer; de werkgroep is niet in de positie om een afweging te maken voor bijv. Gebouwde Omgeving, maar kan wel opties bieden voor leveren op lange termijn. Dit geeft een bandbreedte voor de ontwikkeling, met een cruciale rol voor H₂, des te meer voor de langere termijn. Met voorbereiden moet vroeg worden begonnen. Vanuit Industrie en Elektriciteit (de 'vader en moeder') komen mogelijk twee verschillende wegen. Ook vanuit Infrastructuur en Gebouwde Omgeving is grote behoefte snel te starten met het systeem te ontwikkelen. In de rapportage komen de clusters en hun vele initiatieven te staan; op te tellen tot een forcasting scenario. Vanuit backcasting is te kijken wat vanuit de lange termijn nodig is, met een programmatische aanpak. Zonder dat gaat het met H₂ vanaf 2025-2030 spaaklopen. Voor een

⁶ Manifest: <https://www.greenpeace.org/nl/klimaatverandering/6426/manifest-waterstof-coalitie-waterstof-essentieel-bouwsteen-energietransitie/>

gefaseerde ontwikkeling moeten goede voorbereidingen komen, dat nog de komende tijd veel werk zal kosten m.n. aan instrumentatie (delegated instrument).

-*Cruciale factoren voor H₂-systeem*: -Het manifest van de Waterstof Coalitie zegt wat over kostprijsontwikkeling van groene H₂. Cruciaal is de groene elektriciteitsprijs. De prijs van electrolyzers zou flink kunnen dalen, maar een programmatische aanpak moet voor mogelijkheden daartoe zorgen. -De discussie groen (CCS)/blauwe H₂ is heel relevant vanuit Industrie. Het is verstandig precombustion voor H₂-productie in te gaan. Blauw kan in de startfase synergie-effecten opleveren met de groene H₂. Deze discussie beslechten is aan andere tafels. -Ontwikkeling infrastructuur H₂: Bij groei ontwikkeling is publiek belang gemoeid, de mix privaat/publiek moet nog uitkristalliseren. Voorlopig kan men met een hybride model uit de voeten. Het kabinet komt in 2020 met een notitie. -Ontwikkeling: Er zijn mogelijke bandbreedtes te zetten in scenario's.

-*Mogelijke verloop transitie / rol H₂; Vraag naar H₂*: Er is momenteel 100 PJ grijze H₂ in gebruik, uitgangspunt voor de H₂-ontwikkeling. De huidige industriële clusters kunnen een goed kristallisatiepunt zijn voor de H₂-ontwikkeling.

-*Aanbod van H₂; Infrastructuur*: Op termijn is de verwachting dat zich een brede, misschien wel mondiale H₂-markt gaat ontwikkelen met zowel blauw als groen (Australië met H₂ uit kolen e.d.). De gelijktijdigheid van de ontwikkeling (vgl. de P2H-presentatie) is cruciaal, zeker gezien de ontwikkeling van een extra H₂-infrastructuur rondom gasinfrastructuur. Het is nodig samen vaart te maken t.b.v. connecties maken.

-*Plannen industriële clusters*: Zie schema. Niet ingevuld, maar een grote hoeveelheid.

-*Ontwikkeling en uitrol*: -Op lange termijn lijkt H₂ een robuuste rol te gaan vervullen, me drie cruciale functies. Op korte termijn moet goed en gefaseerd met H₂-opties begonnen worden, anticiperend op andere ontwikkelingen in het systeem, zodat t.z.t. is te versnellen t.b.v. een volwassen bijdrage in 2030 en 2050. Het kan ook zijn dat mobiliteit meer om H₂ zal vragen, dus zonder goede planning komen er problemen zonder een tijdig H₂-systeem. -Programmeringsfase: Wetgeving is nodig, maar doe het qua investeringen met de bestaande regulerings- en ondersteuningskaders. Geef voorzetten voor wat qua instrumentatie beter kan. Activiteiten tot 2030/2040/2050: [zie overzicht]. Systeemanalyses zijn nodig om de daadwerkelijke ontwikkeling te volgen.

De werkgroep werkt door aan een tekstvoorstel. Dit komt 30/11 aan de orde [**actie**].

Reacties t.b.v. tekstvoorstel WH₂:

* [] -Hoe realistisch, gezien de discussie, is het dat de 3 GW aan elektrolyse in Nederland (niet: blauw, import) er in 2030 ook echt staat? -In de opties impliceert de grafiek impliceert haast de volgorde van interessantheid daarvan. Maar bij industrie heeft aardgasvervanging al een groter potentieel dan 3 à 4 GW, dit zou in één keer met maximale efficiency te gebruiken zijn. Er staan ook andere opties aangegeven die dan per definitie tot een lagere CO₂-reductie zouden komen. In de tekst komt, anders dan in de grafiek, de laatste optie elektriciteit ineens als heel sterk naar voren. Hij denkt dat dat anders is, zeker in 2030; misschien is het wel zo op langere termijn.

* [] -Het verbaasde ook hem dat het derde scenario een groot aandeel van H₂ in de elektriciteitssector toont. Blauwe H₂ zou een goede startfunctie hebben in de industrie, maar niet in de elektriciteit. Waarom die keuze? -Hoe verhoudt zich de opstartfase in de industrie met de infrastructuur (het kip-ei-probleem vraag en aanbod)?

* []: -Hoe ziet een snel opschaalscenario van groene H₂ eruit? Een concreet voorbeeld van Mobiliteit: Voor zwaar transport op land staat nationaal 141 mln. kilo H₂. Met aardgas is er 1,2 MT CO₂ bij, als uitstoot of voor CCS. Er is 5 TWh duurzame stroom nodig om er H₂ van te maken. (Ook is er een financieel mechanisme rond de opbrengst van de kilometerheffing vracht t.b.v. innovaties). Hoe is door de WH₂ met Industrie voor 2030 aan dit soort vraag te voldoen?

* [] Hij is positief gestemd over de mogelijkheden van H₂ en heeft vertrouwen dat H₂ tot wasdom komt voor industrie, elektriciteit en mobiliteit. H₂ geeft een mooie combinatie met P2H. Als dit tegelijk naar de industrie is uit te rollen, en met een gelijktijdige uitrol met WOZ, ziet hij veel potentie en een alternatief voor de inzet van biomassa, waar veel bezwaren aan kleven.

* [] Er ligt een goede analyse waar H₂ gefaseerd een rol kan spelen. -Blauwe en groene H₂: De discussie over CCS ligt primair bij de Industrietafel (routerichting blauwe H₂). Feitelijke constatering is dat er synergie in kan zitten. -Teksten over de rol van H₂ bij CO₂-vrij regelbaar

vermogen dient eenduidig te zijn met of een H₂-systeem al dan niet een optie is, en gelijksoortige uitspraken. -Bij realisatie staan allerlei afspraken, maar dat zijn alleen afspraken met het Rijk. Hij is verheugd over inbreng met onderlinge afspraken van de Waterstof Coalitie; hij stelt voor t.b.v. de balans die acties hierin op te nemen. -Het Rijk kan helpen als concreet wordt aangegeven wat het financieel kan doen. Het Rijk beschikt in ieder geval over een Klimaatenvolp met middelen voor opslag en conversie voor 15 à 25 mln. per jaar voor demo's en experimenten e.d. Hij stelt voor dit toe te voegen. -T.a.v. overige instrumenten stelt hij voor die acties te noemen en dat het Rijk die gaat onderzoeken, met een tijdpad, bijv. Infra na 2020, certificaten eerder. Het Rijk wil meedenken wat daaraan te doen, maar het is nu te stellig opgeschreven dat het allemaal zal gebeuren. * [redacted] T.a.v. flexibiliteiten neemt hij aan dat de 3-4 GW in 2030 aan de electrolysekant is, en dat gascentrales klaar staan om te verbranden. Dat is aan de vraagkant, niet aan de aanbodkant.

[redacted] Bevestigt dat het de elektrolysekant is.

* [redacted] -Bij de Expertsessie Systeemintegratie is al getoond hoe belangrijk, gezien de complexiteit van een geïntegreerd energiesysteem, de juiste keuzes zijn voor aanlanden van WOZ en plaatsen van electrolyzers. Dat heeft grote consequenties voor de infrastructuur. -Hij denkt dat 2030-2040 veel te laat is om interconnectie te maken t.b.v. H₂, zeker bij 3 GW.

* [redacted]: T.a.v. de optie van H₂ in elektriciteitscentrales ziet hij vanuit de praktijk geen probleem. Technisch gezien zijn moderne gascentrales in staat op H₂ te draaien. Bij de vraag naar CO₂-vrij regelbaar vermogen is heel belangrijk samen de behoefte daaraan vast te stellen, met onderscheid tussen regelbaarheid en CO₂-vrij. In welke mate gaat duurzaam voldoen aan de 20 MT CO₂-reductie? Hij vraagt om een overzicht van de bijdrage daaraan vanuit technieken (kernenergie, biomassa, H₂ etc.).

* [redacted] -In de tweede slide is gesteld dat H₂ een sleutelfunctie heeft bij CO₂-vrij regelbaar vermogen. Dat is te stellig. De werkgroep Flex is niet zover te stellen dat er behoefte aan CO₂-vrij regelbaar vermogen is waaraan niet voldaan kan worden in de transitiepaden 2030-2050; laat staan dat één van de opties een sleutelrol heeft. -Gesteld wordt dat H₂ tussen 2040-2050 3-7 sleutelfuncties vervult. Er wordt echter geen H₂-groeiprogramma afgesloten; H₂ kan geen KPI-functie vervullen. -Bij een belangrijke rol voor H₂ kan ze zich niet voorstellen dat EZK gaat instemmen met een hybride model waarin iedereen in zijn waarde blijft. -Ze had gehoopt dat de ECCM-aanbevelingen voor o.m. water opgenomen zouden worden. Omdat de werkgroep denkt dat de meeste H₂ geïmporteerd gaat worden, heeft dat betekenis voor de economische groei van de maakindustrie, hightech-sectoren en chemische industrie.

* [redacted] Op basis van welke aanbod hernieuwbare elektriciteit wordt de benuttingsgraad in GW vastgesteld?

Beantwoording

* [redacted] Zal de discussie verwerken in een laatste tekstvoorstel t.b.v. 30/11 [actie]. NB Getallen zijn geen harde doelstelling maar streefbeelden om naartoe te werken. Of dat realistisch is, hangt sterk af van gezamenlijk afgesproken condities. Er is gekeken naar een strategische rol voor H₂, zoals in andere landen ook gebeurt; ten volle te appreciëren door ook de periode na 2030 te betrekken.

Dit komt uit op een groeipad dat volgens de werkgroep een plaats in het KA verdient. De fasering en de stappen in de programmering in zaken om grondiger te doordenken, deels door de werkgroep, deels door het Rijk. Zo is er de kwestie publiek/private samenwerking, met voorlopig een hybride model - later zijn er fundamentele keuzes te maken door partijen, met de juiste prikkels en opdrachten om die stappen te zetten om naar dat strategische beeld te gaan. De werkgroep is bezig die keuzes in de tijd aan te scherpen, voor iets waarnaar veel vraag komt/ zal zijn. Om daaraan te voldoen, zijn de getallen in GW's nodig. Gevoel is nodig voor de behoeften in de tijd aan elektrificatie bij industrie, transport etc. om die te kunnen regelen. Omdat het doel permanent beweegt, is terug redeneren nodig om daarmee programmatisch en strategisch aan de slag te zijn: niet met lege handen staan terwijl de H₂-optie waarschijnlijk hard nodig is.

[Er volgt een lunchpauze van acht minuten]

5. Taakgroep Biomassa ([redacted]) (KA-E 159)

- * [redacted] Houdt een PowerPoint-presentatie. [Ter aanvulling:]
 -*Vertaling Visie Biomassa 2030 naar tafels*: Het Rijk heeft een notitie geschreven [KA-E/159], die hij in twee slides kort behandelt. Het kabinet kiest niet voor een verdeling, gezien de mondiale markt en onzekerheden (geen beperkingen). Wel moet wat worden gedaan aan aanbod en vraag t.a.v. duurzame biomassa, resp. vergroten (verduurzamen, aanvullend aanbod) en prioritaire toepassingen met biomassavrije alternatieven, toewerken naar koolstofcascadering. Reeds beschikbare biomassa is te gebruiken als transitiebrandstof. Goed monitoren van vraag en aanbod is nodig.
 -*Specifiek voor Elektriciteitstafel*: Een van de mogelijkheden tot regelbaar vermogen is biomassa, indien kostenefficiënt. In een transitieperiode is biomassa ook eerst voor elektriciteitstoepassingen in te zetten. Het duurzaamheidsaspect is gedekt qua regelgeving. Gevraagd is een routekaart naar cascadering op te zetten met de Industrietafel, op enig moment; het lijkt logisch voorbeelden uit de markt te gebruiken (bijv. cascadering hout). Biomassa zou nodig zijn voor negatieve emissies (verbranden in centrale met afvang). Prioritaire toepassing van biomassa zit geheel bij brandstoffen en procesemissies – het is logisch negatieve emissies primair bij industrie te plaatsen (PBL geeft voorbeelden), meer dan bij flexibel regelbaar vermogen. [redacted] Biomassa is een gepolariseerd onderwerp. De meningsverschillen zitten niet zozeer op de lange termijn, maar over de route naar 2030. Er is een mooi, zij het precair evenwicht tussen die werelden gevonden in een gebalanceerd stuk.

Reacties

- * [redacted] Onderstreept als belangrijkste prioriteit duurzaamheidscriteria snel uit te werken, en daarbinnen de beschikbaarheid te vergroten. Dan is er een natuurlijke Cap, en als de vraag groter wordt gaat de prijs omhoog, in een gezonde marktwerking met alternatieven.
- * [redacted] Suggereert om landbouw, mobiliteitssector en wellicht gebouwde omgeving te betrekken bij het uitwerken van de routekaart.
- * [redacted] Bij verbranden van biomassa met laag rendement is er wel degelijk een issue met duurzaamheid. Stel dat de RES'en niet klaar zijn en ZOL en WOL de eerste drie jaar niet beschikbaar komen wegens vergunningen, en de SDE na verloop van tijd stopt, hoe ziet het Rijk dan de balans met biomassacentrales?
- * [redacted] -Is dit nog een discussiestuk of een eindstuk? Hij neemt aan dat er een gedeelde langetermijnvisie is. -Hoe wordt het verband met IPCC gezien, waar veel ruimte is voor energiecentrales met CCS? In hoeverre wordt bij packs op industrie uitgesloten? -Qua duurzaamheidscriteria is in Nederland een goed en strikt stelsel ontwikkeld. In hoeverre is het juist goed om bij aanbod vergroten meer aan te sluiten bij EU-standaarden voor duurzaamheidscriteria i.p.v. Nederlandse standaarden?
- * [redacted] Het stuk komt niet veel verder met doorbraken en hij heeft veel vragen. -Betekent meer biomassa-aanbod nu het stimuleren van veel bosaanleg, of meer kap uit de huidige bosvoorraad? Bosbouwers voeren momenteel een heftige discussie over overexploitatie en uitmergeling van de bossen door o.a. Staatsbosbeheer. Bosaanplant is daarentegen een goede zaak. -Bij biomassa in de keten houden en cascaderen, zou hij uitgaan van hoogwaardig gebruik, en het laagwaardig gebruik niet meer stimuleren; maar dit element ontbreekt in de notitie. -Naast duurzaamheidscriteria ontbreekt beschikbaarheid. Minstens zo belangrijk is: wat is beschikbaar, hoe is dit te verdelen? Anders gaat Nederland als eerste internationaal relatief veel biomassa opgebruiken.
- * [redacted] Is voor cascadering. -Wat betekent geen nieuwe subsidie voor bij- en meestook in kolencentrales (p. 5) voor 100%- biomassacentrales?
- * [redacted] Is het eens met de andere sectoren betrekken bij de routekaart. Hij verzoekt om goed mee te nemen welke types centrales straks nodig zijn in het elektriciteitssysteem aan regelbaar vermogen dat op termijn CO₂-vrij is. Overwegingen zijn: het aantal benodigde draaiuren om rendabel te zijn (kapitaal/ brandstofkosten; kerncentrales zijn erg kapitaalintensief, gascentrales het minst); hoe snel zijn starts en stops te doen, en andere technische afwegingen.
- * [redacted] -Het is goed hier te kijken naar de omvang, gerelateerd aan het mondiale, nationale en lokale aanbod. -Het aanbod vergroten is goed, maar de opgave komt ook in regio's terecht. Hij

verzoekt dit geïntegreerd met de RES'en op te pakken en bijv. niet snel daarna om hectaren bosaanplant te vragen.

* [redacted] -Is het vergroten van aanbod binnen Nederland alleen, en hoe verhoudt zich dat met het ruimtegebruik van andere duurzame opwek? -Hij is het ermee eens de duurzaamheidscriteria zo snel mogelijk vast te leggen.

Beantwoording

* [redacted] -Subsidie: Op 30/11 wordt gesproken over verbreding van de SDE. Voor bij- en meestook wordt, helder, geen subsidie meer afgegeven. Het is evenmin in de eerste plaats belangrijk om subsidies te geven aan 100%-biomassacentrales; de inzet van het kabinet is ook in de toekomst voor CO₂-vrij regelbaar vermogen meer marktprikkels tot stand te laten komen. -De status van het stuk: Het is van het Rijk, met een precair evenwicht. Het is goed in het KA vooral acties hieruit op te nemen, bijv. met de Industrietafel bepaalde zaken uit te werken, en niet het Rijk te omarmen met wensen over gewenst gebruik van biomassa.

* [redacted] -EZK heeft niet meteen aan antwoord op een situatie dat biomassa straks wel snel subsidie kan krijgen en andere vormen niet zover zijn. Het is kijken naar waar het op uitkomt. -Is dit een discussiestuk of eindstuk? Dit is de inbreng waarin het kabinet zich kan vinden. Betere ideeën zijn welkom.

-Bij packs uitsluiten in de elektriciteit, omdat vooral naar industrie wordt gekeken: Het meest logische is de industrie, maar er is geen uitsluiten.

-Over duurzaamheidscriteria zijn veel vragen. Hij stelt voor daarop later door te praten.

-Meer biomassa-aanbod: Het Actieplan Bos en Hout bevat naast extra bos ook verbetering en klimaatgunstiger maken van het bestaande bos. Aan de Landbouwtafel worden ideeën besproken die afkomstig zijn uit dit actieplan. Het is niet tevoren bekend of die uitkomsten op de verdubbeling zoals het kabinet suggereert.

-Beschikbaarheid en verdelen: Dit is de reden om selectief te zijn en om toe te gaan naar een situatie waarin Nederland zo min mogelijk biomassa gaat gebruiken, omdat de rest van de wereld ook hiermee worstelt.

-Type centrales in het systeem: Is meer een vraag voor de tafel zelf.

-Het gaat niet speciaal om aanbod vergroten in Nederland. De kabinetsappreciatie noemde alleen Nederland, maar deze notitie maakt duidelijk dat het gewenst is in het buitenland te bevorderen dat daar meer duurzame biomassa ter beschikking komt. Dat komt in de sfeer van handelsrelaties en aansluiten bij internationale initiatieven.

-Op termijn Nederlandse of Europese criteria: De RED2 is Europees, en voor andere duurzaamheidscriteria ontbreken voorsnog Europese criteria/stelsels. Het Rijk wil dit niet afwachten en in Nederland beginnen.

Voorzitter: Dit komt ook in de andere tafels en in het Klimaatberaad 27/11 aan de orde.

Het Rijk zal goed luisteren naar de inbreng aldaar. Hij stelt voor binnenkort concrete acties over biomassa te bespreken. Voorsnog denkt hij dat dit klimaatbreed gaat. Hij zal de tafel op tijd inlichten over teksten die het hoofdstuk Elektriciteit betreffen [actie].

6. Rapportage E-systeem en infra [redacted] (KA-E 155/ KA-E 162)

* [redacted] Licht het tekstvoorstel (KA-E 155) nader toe t.b.v. aanpassingen in de tekst. -De werkgroep heeft n.a.v. de opmerkingen van 16/11 de tekst aangescherpt en bij de getallen de uitgangspunten ervan toe te voegen. -Met de huidige informatie en bepaalde aannames kan in 2030 voor de lange-termijn flex zo'n 27 TWh komen uit niet-CO₂-vrije productie en 17 TWh uit CO₂-vrij regelbare productie. Hiervoor is forse productiecapaciteit nodig. -Aangegeven is techniekneutraal te zijn, met een aantal potentiële opties: biomassa, kernenergie na 2030, fossiele bronnen met CCS, hernieuwbare gassen, CO₂-vrije H₂. De werkgroep maakt daar geen keuze in. -NB Wel is aan de eerste afspraken toegevoegd dat er een duiding komt van de overheid welke opties zij open wil laten, i.v.m. helderheid voor de markt over waarop wel/niet te richten. -De werkgroep is nog niet aan de compleetheidscheck toegekomen. Zo ontbreekt nog het belang van data voor m.n. de korte-termijn flex. -T.a.v. infra en HOL is op termijn een tekstsuggestie mogelijk - netheerders kijken naar een aangescherpte tekst voor 30/11. -TenneT en Gasunie hebben samen een verkenning

gedaan naar infrastructures in 2050, met de conclusie om zo'n verkenning op te pakken los van de investeringsplannen o.b.v. wet- en regelgeving, en tien jaar en verder vooruit te kijken, in afstemming met de overheid. Hij stelt voor een tekst hierover toe te voegen als een aanbod van de infrabedrijven en wellicht de overheden. ■■■■ Genoemde tekst is inmiddels aangeleverd en valt misschien nog in te korten [actie].

*Voorzitter: N.a.v. de expertsessies systeemintegratie komt een klimaatbrede tekst, die raakt aan dit onderwerp. Dit wordt in het proces afgestemd.

Commentaar op het tekstvoorstel

*■■■■ -Hij ziet nog niet alle punten van voor de zomer t.a.v. netbeheerders terug, maar een deel is ook belegd bij WG HOL. Hij stelt voor te helpen zodat op 30/11 rond infrastructuur een volledige tekst ligt vanuit beide groepen. -Het voorstel van TenneT en Gasunie over de infrastructuurverkenning is in één zin toe te voegen, namens alle netbeheerders. De voorzitter constateert instemming [actie].

*■■■■ Stelt voor toe te voegen aan p. 4, b. uitbreidingsinvesteringen t.b.v. de energietransitie, m.n. verwachtingen t.a.v. grootschalige productie: 'plus extra afname als gevolg van elektrificatie.' Dit is akkoord [actie].

*■■■■ -Het is nuttig de aanpak op korte termijn wat concreter te benoemen. Monitoring zit er al goed in, maar hier is ook goed te verwijzen naar bijv. de innovaties en de proeftuinen vanwaar uit de klimaatenvolp prioriteit is gegeven. -Hij stelt voor te onderzoeken hoe prijssignalen van flexibiliteit zijn te versterken, ook al op kortere termijn; de energiebelasting dempt die prijssignalen momenteel af. -In de Outlook is mee te nemen hoe de aansluiting van infrastructuur te versnellen. Bij WOZ is al snel sprake van termijnen van tien jaar, maar een paar jaar eraf maakt de transitie leniger. Voorzitter: Stelt voor de Flexmonitor in de afspraken op te nemen [actie].

*■■■■ -Bepaalde begrippen zijn verwarrend, m.n. regelbaar vermogen waarin interconnectie, regelbare productie, opslag, DSR door elkaar lopen. Hij verzoekt om helderheid dat regelbaar vermogen de hele combinatie is, en dat bijv. een extra centrale anders wordt aangeduid. -Kernenergie zou niet in de hoofdtekst maar hier, maar er is meer over kernenergie gezegd: niet alleen doorlooptijd, maar ook het feit dat het minder flexibel is dan andere. Hij verzoekt dit in de tekst op te nemen.

*■■■■ -Het stuk is problematiserender dan afgelopen zomer, met nieuwe inzichten. Hij verzoekt in het begin toe te voegen dat het marktmodel de afgelopen tijd beter functioneert, maar dat er wel uitdagingen voor de toekomst liggen. -Hij stelt voor om van p. 2-3 geen nummering maar bullets te maken, zodat het geen afspraken lijken [die staan op p. 4]. -Afspraak a. moet nauw aansluiten op Systeemintegratie, in samenhang te presenteren. -Hij stelt voor om bij Afspraak c. de laatste zin ("Dit kader [...]" te schrappen. Het geeft te veel aanleiding tot exegese van wat te doen staat. De kern is (a) de leveringszekerheid en helder maken wat daaromheen is in te vullen.

*■■■■ De overheid zou duidelijk moeten maken welke opties open moeten blijven qua flexibel vermogen. Kan deze tafel bepaalde criteria meegeven?

*■■■■ -Hij verzoekt de afspraken over monitoring aan het begin te zetten, m.n. t.a.v. leveringszekerheid en flexvermogen. -In het stuk is er enerzijds CO₂-productie (de 20,2 MT), anderzijds de randvoorwaarde dat leveringszekerheid in stand blijft. Dit zijn heldere lijnen om apart met instrumenten op te sturen. Dan is met aparte kosteneffectiviteit met opties te werken. In beide gevallen zouden eigenlijk zo veel mogelijk opties moeten worden toegelaten. Het loopt nu echter wat warrig door elkaar, met name op d, p. 3 onder CO₂-vrije regelbare productie. Hij begrijpt dat de werkgroep een tabel heeft dat in 2030 in principe voldoende regelbaar vermogen is om te voldoen aan leveringszekerheid, mits gascentrales voldoende beschikbaar blijven. Dit zou kunnen leiden tot meer CO₂-uitstoot dan de restemissies, maar nu wordt het gebracht als een doelstelling, terwijl het anders is gezegd. Als dit wel een doelstelling is, is een apart instrumentarium nodig, ook in andere sectoren, maar dat zou afwijken van eerder. -In afspraak a. doet de laatste zin alarmistisch. Hij heeft geen onderbouwing gezien van de urgentie. In Engeland worden bijv. kolencentrales in twee jaar tijd omgebouwd tot biomassacentrales. Hij zou dit in verhouding willen zien tot de monitoring.

Reactie op het commentaar

* [redacted] : -Monitoring: wordt nog scherper aangegeven. Welke monitoring wordt bedoeld, zou in de bijlage komen. Hij stelt voor dit bijlagehoofdstuk komende week aan te leveren. Straks moet het in het totale document goed zijn neergezet. Hij is bereid in de hoofdtekst toe te voegen, maar al snel wordt het veel. *Voorzitter*: In het uiteindelijke akkoord zitten bijlages met verdiepend materiaal, maar nog niet in het ontwerpakkoord, anders wordt het in de korte periode voor 24/12 te ingewikkeld.

* [redacted] Toonzetting: Het gaat hem om dat iedereen het eens is over de toon van het stuk, maar die zit tegen het pessimistische aan. [redacted] Dat geldt zo voor deze passage, maar die is een onderdeel in het totale document. Hij stelt voor het totale document door te nemen op toonzetting en toevoegingen.

* [redacted] -Qua terminologie die door elkaar loopt: 'regelbaar vermogen' riep uiteenlopende interpretaties op en zou verwijderd moeten zijn. 'Productie' betreft inderdaad een centrale.

-Kernenergie: Na een feitencheck blijkt dat in Duitsland kerncentrales teruggaan tot zo'n 60%. Ze zijn zonder meer minder flexibel dan gascentrales. [redacted] I.p.v. de mate waarin is 'minder flexibel' voldoende. [redacted] Er is hier sprake van kerncentrales die pas na 2030 beschikbaar zijn; dan moet gekeken worden naar de techniek van dat moment en niet naar de jaren 1960/1970. [redacted] In de bijlage staat dat kerncentrales met de huidige technologie niet geschikt zijn voor start-stop. *Voorzitter*: Dit punt komt in de bijlage [actie].

* [redacted] S.v.p. de laatste zin van afspraak c. weghalen: Vanuit monitoring wordt gekeken naar flexibiliteit en leveringszekerheid. Hij beveelt aan integraal te bekijken of het huidige marktmodel het aankan om te zorgen dat er voldoende duurzaam wordt bijgebouwd aan wind en zon, en kaders tot oplossing integraal te bekijken (niet voor één probleem één oplossing). De uitwerking kan in de bijlage.

-Opties aan criteria openhouden: Dat is aan de tafel. Uitgangspunt is techniekneutraal, en duidelijkheid over waar de overheid op stuurt. Een kolencentrale ombouwen kan wellicht snel, maar inzetten op CO₂-vrij en groene waterstof kost een aantal jaren – als het Rijk daarop wil inzetten, is snelle aanvang nodig i.v.m. kostenefficiëntie. [redacted] Het Rijk sluit geen opties uit. [redacted] Bij regelbaar vermogen, steeds meer CO₂-vrij na 2030, is wel zaak te sturen met een techniekneutraal instrument. Er mag duidelijker in dat in eerste instantie de markt het oplost; als de markt dat niet oplost, dan is het in tweede instantie techniekneutraal met capaciteitsmechanismen uitvragen. [redacted] De werkgroep heeft gedresseerd dat de benadering techniekneutraal moet blijven. Het gaat om te zorgen dat de energie die men wil afnemen als het spannend wordt, beschikbaar is: wat is de must serve load? Bij meenemen van de nuance moet men niet naar capaciteit kijken, want dat is aan het verkeerde eind beginnen. Het is de bedoeling de komende twee jaar kaders uit te werken, en samen met overheid en markt voorstellen te doen. Het is ook nodig om de implicaties van activiteiten in het buitenland mee te nemen.

-Is 2030 haalbaar? Voor de zomer was het beeld dat het ongeveer zou moeten kunnen, maar bij opplussen naar het 125 TWh-scenario wordt het spannend. Dat is niet alleen met extra zon en wind op te vangen; er moet CO₂-vrij regelbaar vermogen bij, met PBL-berekeningen over de ruimte aan CO₂-tonnage. De rekensom moet worden: wat is de echte elektrificatie, wat voor soort is het en met wat voor flex; kun je dan uit met de gascentrales en de toegestane MT CO₂? Met andere invloeden komen andere getallen.

[redacted] Het is belangrijk om ook na 2030 doorkijk te hebben naar langere termijn.

* [redacted] Wordt meegenomen dat een deel van de interconnectie wordt geregeld of wordt dat voorlopig op nul gezet en de potentie ervan later bekeken? [redacted] Dit wordt nadrukkelijk meegenomen. Er is import en (meer) export. E.e.a. zal sterk afhankelijk zijn van beleid in buitenland m.b.t. hun productieparken en de daadwerkelijke uitwerking ervan. En dat moet in monitoring worden meegenomen, met voldoende ver vooruitkijken. Vandaar de oproep om al maatregelen klaar te hebben liggen mocht het verkeerd gaan. [redacted] Bij de toegestane emissies gaat het om de totaliteit, over de tafels heen.

Voorzitter: Op 30/11 komt het stuk terug in de bespreking van concept h. 5 [actie].

7. Rapportage WG HOL ([redacted]) (KA-E 156)

[redacted] Tussen 12-14 u is de werkgroep bijeengewees. De hoofdlijn van de tekst is overeind gebleven, maar er komt nog een redactionele slag. Elementen om uit te werken zijn m.n.: -

Tenderen; -Wat als de totale elektrificatieopgave groter moet worden; -Hoe omgaan met verhouding kostenreductie/participatie. De essentie van dat laatste is dat een goed opgezette participatie een versnelling oplevert met hopelijk een substantiële kostendaling. Het risico is wel dat partijen in de participatie wisselgeld gaan vragen voor de omgeving, zodat daardoor de kosten weer omhooggaan. -De werkgroep concludeert na veel bekijken dat een verdere kostenreductie op z'n dan hier is aangegeven [p. 3] er eigenlijk niet inzit en dat de prijs blijft uitkomen boven het prijsniveau van het VHKA. -Grote zorg is te zoeken naar een grote mate van planologische zekerheid i.v.m. een planning t.b.v. zo laag mogelijke risico's bij initiatiefnemers. Hoe is te voorkomen dat 2021 en 2022 een dip worden aan verloren jaren? -In de werkgroep is draagvlak en ruimte om te voldoen aan 35 TWh. Zodra dat wordt overstegen, wordt het ingewikkeld. [Het tekstvoorstel wordt na de toelichting RES besproken]

8. Toelichting RES ([redacted] (KA-E 157)

[redacted] Houdt een PowerPoint-presentatie RES. [Ter aanvulling:]

-RES: De RES is een belangrijk vehikel om de afspraken over elektriciteit in de regio te laten landen. Het is de bedoeling in de kwartiermakersfase een Nationaal Programma RES op te tuigen.

Afgesproken is dat zowel de koepels VNG, IPO en UvW en de twee ministeries opdrachtgever van dit programma zijn. De afgelopen drie maanden is gewerkt om hetgeen conditioneel is voor de RES, in een helder kader naar boven te krijgen: data, wijze van verdeling, communicatie, financiële middelen. Dit wordt ook besproken met de tafels Elektriciteit en GO en allerlei partijen om dit vorm te geven. In uitvoerende zin valt het in de regio en een belangrijk onderdeel om te monitoren is hoe regio's ervoor staan/ hoever ze zijn. Dit beeld wordt steeds duidelijker.

-*Hoekvlaggen RES*: -De RES is zowel een product (strategie), een instrument t.b.v. doelstellingen als een samenwerking om in een alliantie resultaten te bereiken. Sommige partijen zijn aarzelend, andere gretig. De mensen in de regio's doen mee aan het maken van tekst voor producten in de kwartiermakersfase. -Planning: Over de datum zes maanden na ondertekening van het KA is discussie, gezien verkiezingen en accorderen door achterbannen. De feitelijke accordering is pas na ondertekening door alle drie de koepels. Bij opleveren van het RES-concept zal het PBL onderzoeken of de RES oploopt met de landelijke doelstelling en me de regio's daarover in gesprek gaan. RES is additief: tot 2030 moet de RES om de twee jaar worden geüpdatet. In de RES zijn criteria benoemd waaraan de regio moet voldoen. T.a.v. elektriciteit moeten ze hun deel opnemen om bij te dragen aan de 35 TWh en hun aanpak aangeven, met motivatie waarom een uitgekozen gebied geschikt is, wat voor proces er wordt ingericht t.b.v. de participatie. T.a.v. warmte gebeurt dit eveneens, te plaatsen in de warmtetransitie-visies bij de gemeentes vanaf 2021. Ter voorbereiding daarop zijn ook in de RES'en producten te verwachten die voor die visie als bouwstenen kunnen dienen.

-*Drie belangrijke momenten*: Zie schema. 1. Eind 2018; 2. zomer 2019 moet zicht zijn hoe de opgave optelt tot 35 TWh met evt. een herverdelingsvraagstuk; 3. eind 2019/begin 2020 starten de besluitvorming en borgingsfase.

-*Koers op de dilemma's*: -Snelheid: Een zorgvuldig participatieproces optuigen met bredere maatschappelijke partijen kost tijd; waarschijnlijk meer dan het voorziene halfjaar. Het proces zou evt. een kwartaal op kunnen schuiven. Dit zou gewaardeerd worden door de mensen die de RES'en moeten maken. -Verantwoording: In eerste helft 2019 zal een verdeelsystematiek ontwikkeld worden over hoe te werk gaan bij niet optellen tot 35 TWh. Tweede helft 2019 krijgt de regio dan de restopgave voorgelegd; als gesprekken niet lukken, gaat deze systematiek in werking. -

Integraal/sectoraal: Naast de sectortafel Elektriciteit en GO hebben ook Mobiliteit, Landbouw en Industrie raakvlakken met de RES'en, alleen al om ruimtelijke vertaling t.b.v. de planologie, en zijn hun opgaven in de RES'en te betrekken. -Governance: Het is van belang om plannen te maken als overheden samen met brede belangenvertegenwoordiging in de regio: maatschappelijke partijen en netbeheerders. Dat dient ook op nationaal niveau te worden opgezet met Netbeheer Nederland en natuur- en milieubeschermings-organisaties, met daaronder een stuurgroep/beraad met brede vertegenwoordiging. -Top-down/bottom-up: Regio's vinden dat ze zelf plannen moeten maken t.b.v. de vormgeving. De keuzes daarvoor moeten vooral in de regio's plaatsvinden. Zo is e.e.a. ook ingericht. Het Nationaal Programma geeft daarbij duidelijkheid en faciliteert.

Reacties op tekstvoorstel (KA E/156)

**Voorzitter*: 1. Bij WOZ is een ambitie van 29 TWh die staat. Bij HOL is dat 35 TWh. Hij stelt voor een evt. discussie hierover op 30/11 te houden, als er zicht is op wel/geen additionele elektrificatie. 2. Versnellen kan, is voorwaardelijk. Dat zit in de tekst WOZ en zat ook in 10/7. Toen is gezegd dat opnemen van versnellingsopties relevant is voor de RES'en. Hij vraagt hoe het er nu inzit. Als het kabinet evt. het 55%-scenario inroept, is sprake van een politieke keuze tot versnelling. Hij stelt voor te kijken hoe dit bij HOL is te doen, met de restrictie niet terug te onderhandelen.

* [redacted] -Er zou in de twee stukken meer geïntegreerd kunnen worden. In grote lijnen kan hij zich aansluiten bij de tekst HOL. -Wel heeft hij liever een begintoon à la 'snappen dat het moeilijk is maar we gaan ervoor' i.p.v. 'net aan'. -In de RES-tekst is niets met herhaalde opmerkingen gedaan over escalatie en over maatschappelijke participatie, niets over wat echt bottom-up is e.d., terwijl die elementen wel in HOL zijn geland. Dit is jammer.

* [redacted] -Deze teksten komen in HOL. Wat bespreken we hier, wie gaat er uiteindelijk over het RES-stuk? -Twee dingen in de presentatie staan niet in het stuk: de cruciale tweejaarlijkse herziening, en het in kaart brengen van energiestromen door netbeheerders. Voor hen is het cruciaal dat dit verder gaat dan GO en Elektriciteit. Netbeheerders willen dit doen, maar dan met in kaart brengen als verplichting voor iedere RES. Hij verzoekt dit op een bepaalde manier te doen.

* [redacted] Hij gaat ervan uit dat dit primair een HOL-tekst is, met het RES-verhaal als achtergrondstuk. Anders moeten over verschillende documenten steeds dezelfde discussies komen. -Uitgangspunt is de afspraken in de zomer, als minimum, met het realiseren van meer als er extra vraag is. -De prijs van zon is gezakt tot 0,50 cent; het gat is gehalveerd. In het vervolg daarvan is goed om mee te nemen of er naast kostenverlaging (kan grens bereiken) ook nadere opties zijn om het probleem op te lossen. Denkrichtingen: Bijv. de mix WOL/ZOL zou anders kunnen uitpakken, met gevolgen voor de budgetten bij het Rijk; via subsidies en normering (van daken) zorgen voor meer zonne-energie in Nederland.

* [redacted] -Hoe hangt het stuk over HOL samen met de Omgevingswet (participatie e.d.)? *Voorzitter*: Dit vraagstuk ligt bij BZK en [redacted] Daar vindt de integratie plaats.

[redacted] -p. 1 T.a.v. overheden zullen niet zelf investeren in duurzame energie: Hij verzoekt op te nemen dat dit met uitzondering is van de waterschappen die dat al wél doen. -Op p. 2 onderaan, bij 50% eigendom lokale omgeving, was in de oorspronkelijke tekst een uitzondering gemaakt voor de waterschappen die hij graag terugziet. -p. 3 d. "Decentrale overheden maken het mogelijk beroep te doen op een regeling [...]" slaat op IPO en VNG, maar waterschappen kunnen dit niet vormgeven ne hebben ook hier een uitzonderingspositie. [redacted] -Bij het laatste is de Unie van Waterschappen niet meegeteld. Decentrale overheden zullen samen met EZK een ontwikkelfonds/corporatie ontwikkelen, wat klaarstaat voor de eerste helft van 2019. Dit is toegevoegd. -Hij betwijfelt of 35 TWh zo'n zware opgave is om in de RES'en te doen. Gezien de afspraak uit het Energieakkoord dat wind en zon de komende acht jaar hoeven te denken aan onderhoud, hoeft er niet veel meer aan TWh. Hoe is dit te rijmen met versnelling van de energietransitie?

* [redacted] Aan het pakket van voor de zomer wordt nu weer op verschillende onderdelen geknabbeld. Ongewenste gevolgen zijn mogelijk dat SDE+ niet meer beschikbaar is tot 2025 omdat de kostprijzen niet eerder dalen, tenzij er projecten achter geschoven worden. Hij doet een beroep op iedereen om zo veel mogelijk vast te houden aan de afspraken van de zomer, zoals de datum van de RES'en. De datum van de verkiezingen waren voor de zomer ook al bekend. -Hij ondersteunt om creatief te kijken naar andere opties om het laatste gat t.a.v. zon-PV te dichten. -Als decentrale overheden echt menen dat eind 2019 niet haalbaar is, heeft dat m.n. grote gevolgen voor de kostprijsreductie-afspraken m.b.t. grootschalig. Hij verzoekt vooral met energiebedrijven in contact te gaan over hoe de afspraken kunnen blijven staan. -T.a.v. 35 TWh staan afspraken over invulling geven aan de 55%, nu een harde doelstelling. -Daarnaast is bij HOL gesproken over regionaal stimuleringskader. Hij kan niet ermee instemmen dit in de SDE+ te incorporeren. -Borging RES'en hoort binnen de bestuurlijke circuits, maar uiteindelijk onder de vlag van het KA met alle partijen hier aan tafel.

* [redacted] -Voor de zomer is losgelaten of de TWh in wind of zon is, met twee verschillende kostprijzen. Bij meer zon wordt er een groter probleem gecreëerd t.a.v. verduurzamen van het systeem, en moet meer elektrolyse e.d. zijn voor opslag van zon in de zomer. Qua kostprijs is dit

anders dan bij veel wind. –Bij p. 4 g.II is het prima om met netbeheerders af te stemmen, maar dan niet als een separaat gunningsproces.

* [redacted] –HOL is belangrijk, waarschijnlijk is HOZ niet voldoende. Met HOL, denken ontwikkelaars, kan er meer en ook op een verantwoorde manier is ook haalbaar. Met 35 TWh als ondergrens is men met repowering (vervangen door nieuwere, efficiëntere installaties) al een eind op dreef. –Hij stelt voor te beginnen met bottom-up projecten, goed vorm te geven met participatie in maatwerk. Het is ook goed om misschien zelfs een verplichting te geven ook voor een financiële participatie, maar een percentage kan lastig zijn om te halen (vgl. Denemarken). –T.a.v. de ambities moet de ruimtelijke ordening snel op peil zijn; na de globale aanwijzing moeten de ontwikkelaars met de grondeigenaren en andere initiatiefnemers tot een plan moeten komen. Daar kost altijd jaren (studies, gunning, subsidieaanvragen) zodat je een eind in de jaren 20 komt te zitten. –De RES'en moet zo snel mogelijk worden gedaan, ongeacht verkiezingen e.d.; het KA maakt een langjarig akkoord. –Netaansluiting is erg belangrijk; hierdoor lopen veel projecten vertraging en kostenoverschrijding op. Hierbij hoort de voorinvestering door de netbeheerder.

* [redacted] –Het stuk was soms verwarrend te lezen, maar dat wordt hopelijk op 30/11 rechtgezet. –Over overheden staat nu dat zij niet investeren, maar hij kent tegen voorbeelden van gemeentes die in ieder geval voorinvesteren (bijv. warmtebedrijf). Om vastzetten van gemeentes – en waterschappen – te voorkomen, stelt hij voor die tekst af te zwakken. –De grondprijs terugbrengen van €4,-/MWh naar €1,-/MWh is een stevige opgave. –T.a.v. de €0,50 van het Omgevingsfonds: omwonenden van windmolens vragen nog altijd €1,00 en sommige projecten betalen die ook. –Naast obligaties worden ook aandelen gebruikt; hij verzoekt dit op te nemen. Hij heeft geen passage gezien over Omgevingsfonds en financiële participatie. –Hij hoopt dat een RES met hoge ambitie niet geblokkeerd gaat worden door andere overheden; hij verzoekt de RES hiertoe ruimte te geven. –Hoe weten de regio's wat hun opgave eigenlijk is? Hij verzoekt om hulp aan de regio's over de orde van grootte om in te werken. –Tendering: Bij tendering staat vaak de voorwaarde in van drie projecten te hebben gerealiseerd. Dat sluit de meeste corporaties uit. –In de RS'en ontbreekt het stuk over financiële participatie, een groot gemis.

* [redacted] –RES: –Het is belangrijk om een vertegenwoordiging van de energiebedrijven in de stuurgroep te hebben t.b.v. afstemming. –In het RES-stuk en HOL-stuk mist hij wat precies de milestones zijn t.a.v. het vertalen van de RS in de GOVI's en de POVI's. Wanneer is men klaar met de vertaling? Als dat niet in 2022/23 is, wat betekent dat dan voor HOL en de kostenreductietabel? –Hij verzoekt tabel 4 over de milestones [p. 15] in vereenvoudigde vorm op te nemen in de hoofdtekst, voor de helderheid en teneinde discussies over uitstel te voorkomen: realiseren van de beschikkingen per jaar t.b.v. de POVI's en de GOVI's voor de doelstelling van 2030. –Tendering: Gaat het Rijk de draagvlakmetingen doen of blijft dit aan marktpartijen? Als het Rijk het gaat doen, kan dit kostprijsverhogend gaan werken, omdat de expertise er nog te weinig is.

* [redacted] –Gesteld dat bij een Omgevingsovereenkomst één persoon niet mee wil, hoe dan verder? Zijn er 100% voorstanders nodig? –Grondprijs wordt verlaagd tot € 1,00/MWH, maar dan wordt wellicht ook weinig grond uitgegeven (lage prikkel). –T.a.v. ondersteuning van lokale initiatiefnemers door de overheid met kennis en financiën: is het dan niet beter dat de overheid, tegen concurrentie in, samenwerking tussen de partijen stimuleert? [redacted] Er wordt bij vertegenwoordiging in RES'en e.d. gesproken over elektriciteitsbedrijven maar bedoeld worden de initiatiefnemers. Dit wordt verscherpt [**actie**].

* [redacted] Decentrale overheden kunnen zich vinden in de tekst WOL, maar niet in het transplanteren van die zin naar het stuk over HOL. De opgave van 35 TWh, is een paar keer gemeld, is voor hen op dit moment het maximum. *Voorzitter*: Hij praat niet over de 35 TWh zelf, maar over de mogelijkheid tot opschaling later. Daar is op 10/7 een afspraak over gemaakt, en dit is relevant voor de RES'en en nodig voor het 55%-scenario. [redacted] De tekst van voor de zomer is niet meer akkoord. Hij heeft begrip voor een doorkijk naar een 55%-scenario. In WOZ zitten ook teksten over aanvullende opgaven voor elektriciteit; gewisseld is hoe decentrale overheden dit vinden. *Voorzitter*: Dringt erop aan goed te kijken naar de 10/7-tekst op p. 18. Hij is ervan uitgegaan dat het ook in dat stadium door ieder is gedragen. Als dat niet zo is, is dat ingrijpend. Er is geen sprake van een extra ambitie; decentrale overheden hebben al voor 10/7 duidelijk gemaakt daar niet in mee te gaan. Wel is er commitment van ieder voor versnellen/ 55%; 10/7 bevat een aanmoediging daartoe. Het is van belang dat dat ook in de tekst terugkomt als rekening houden in de RES'en met

opscaling. Daarom staat het ook in WOZ, en gaat het ook op voor HOL, met betekenis voor de RES'en.

- * [redacted] -Zal nog een keer goed naar de tekst kijken, maar de positie is bekend.
- KA en verkiezingen: -De centrale overheden gaan zich pas committeren na raadpleging van hun achterban. Pas vanaf dat moment is er definitief inzet te vragen van die achterbannen, te tellen zes maanden vanaf het KA in december. Het tijdspad is steeds met een halfjaar erbij. -Escalatie en aanscherpen van participatie en energiestromen (opmerking Netbeheer Nederland): Hij stelt voor dat dit in een van de teksten gaat landen, en te verdiepen hoe die participatie van verschillende actoren en stuurgroepen eruitziet. -Investering door waterschappen: Hij herkent dit punt. Hij stelt voor om voor alle overheden een genuanceerde tekstpassage op te nemen.
- * [redacted] De tekst zoals die thans voorligt, is voor Energie Nederland niet aanvaardbaar. In de werkgroep zijn veel punten ingebracht door zijn collega's en die zijn niet terug te vinden. Hij verwijst hiernaar en kan bilateraal een toelichting geven.
- * [redacted] -De vorm waarin participatie gebeurt, is heel krap geworden (consultatie, horen van tussenuitkomsten, meepraten op locaties e.d.). Het kan uitgebreider. Onderzoek geeft aan dat bij participatie tijdens de planvorming, de proceskosten van die platform uiteindelijk veel lager uitkomen. -In hoeverre houdt herziening van de RES in dat telkens vertaald moet worden naar de POVI en GOVI, wat kan herzien worden en hoe draagt dit bij aan investeringszekerheid voor marktpartijen en planbaarheid voor netbeheerders?

Beantwoording HOL

- **Voorzitter:* Kan het commentaar landen in een aangepaste vervolgttekst t.b.v. 30/11?
- * [redacted] -Zojuist heeft de WG HOL afgesproken een nieuwe tekst te maken, ook op basis van de bespreking in de werkgroep [**actie**]. -In de WG HOL heeft Energie Nederland niet ingebracht dat de tekst onaanvaardbaar is, wel dat er wat bij/af zou kunnen gaan. Het betreft nu het kostenreductiepad. Dit verschil in inbreng vindt hij vervelend. -Verder bespeurt hij afknabbelen aan de knoppen om aan te draaien, omdat het de betrokkenen beter zou uitkomen. Deze beweging staat haaks op de werkgroep. In de tekst staat dat in 2019 de RES-procedures klaar zijn; daarna is er anderhalf à twee jaar om zaken planologisch vast te leggen. Bij naar achter schuiven in tijd is het kostenreductiepad niet haalbaar. Als gezegd wordt dat een €1,00/MWh-grondprijs €4,00/MWh moet zijn, is dat een element waar op dit moment wel mee gerekend is om voor te zorgen dat de prijsreductie wordt gerealiseerd. Als iedereen terugkrabbelt, zullen we het niet halen en is dit niet wat EZK wil. -De WG HOL probeert rekening te houden met de opmerkingen en een nieuwe tekst aan te leveren t.b.v. 30/11. -Hij heeft de boodschap over de 35 TWh verstaan. Er zal, met alle voorbehoud van decentrale overheden, na het VHKA van 10/7 iets van een versnelling en opscaling in deze tekst moeten komen. Planologisch is dat niet het grote probleem, maar wel hoe de opgave in de regio nog als aanvaardbaar/perspectiefrijk wordt beschouwd. De opdracht is helder. - Repowering: Er wordt daarover te gemakkelijk gesproken. Met het PBL is uitgezocht dat het op land planologisch veel ingewikkelder is dan menigeneen verwacht. Het werkt niet om bijv. simpel vijf molens van 3MW te vervangen door vijf van 7MW. -Tendering: Er zal een voorzichtige passage komen dat er proeven zijn, waarvan de effecten er pas over vier à vijf jaar zijn. Dat maakt het lastig om hiervan veel te verwachten. -Hoeveel beschikkingen er vanaf 2020/2021 af te geven zijn, is ingewikkeld: afhankelijk van het proces in gemeentes en provincies, en ook van initiatiefnemers. Wel is – in een tabel – aan te geven wat nodig zou zijn per jaar om het kostenreductiepad te bereiken; er kan geen verplichting worden opgenomen. [redacted] Hij bedoelde ook geen beschikking, maar het aantal TWh. - [redacted] Herhaalt dat met terugdraaien aan de knoppen de afgesproken kostenprijsreductie er niet uitkomt.

Voorzitter: -De WG HOL zal met een aangepaste tekst komen die ook ingaat op de opmerkingen hierboven ter bespreking op 30/11 [**actie**], met aanhouden van het kostenreductiepad.

Beantwoording RES

- **Voorzitter:* -T.a.v. wat thuishoort bij HOL dan wel RES-tekst: Wat nodig is om te regelen in RES'en voor de uitrol van HOL – het 'wat' – is aan de Elektriciteitstafel. De procesgang van de RES'en – het 'hoe' – is klimaatbreed aan de orde en niet als eerste aan deze tafel. De tafel krijgt deze en andere

klimaatbrede teksten uiteraard te zien. * [redacted] Er moet zo veel mogelijk worden gesynchroniseerd om de HOL-tekst te laten stroken met de RES-tekst. Hij hoort veel dat hij goed kan opnemen. -Er is sinds 16/11 al gewijzigd en de tweejaarlijkse aanpassing van energiestromen is al veranderd. -Er wordt gewerkt aan een tekst over hoe participatie goed is te verankeren tussen partijen. Hij neemt de opmerkingen vanuit deze tafel mee [actie].

9. Terugkoppeling werkgroep WOZ

**Voorzitter*: Stelt voor, gezien de tijdsdruk vooraf, dat bespreking van de tekst op 30/11 terugkomt. Hij biedt de gelegenheid tot opmerkingen. Er zijn relaties met het 'Noordzee 2030'-traject, waaruit – blijkt uit zijn gesprekken met de minister en [redacted] – een gezonde ambitie spreekt. In de WG WOZ zijn meningsverschillen over gereserveerde ruimte voor natuur en een gevraagd Transitiefonds. Hij heeft daar een notitie over geschreven en verzoekt betrokkenen uit deze issues te komen. Dit wil hij dan parkeren, maar hij wil door met de rest van de WOZ-tekst, die heel nabij is.

* [redacted] -De groene coalitie en de daarbij aangesloten natuurcoalitie hebben teksten gemaakt t.b.v. een garantie t.a.v. wat in het voorjaar beloofd is om als coalitie mee te gaan met de hoogste WOZ-ambitie (20% van de Noordzee vol zetten in 2050). In ruil daarvoor heeft de coalitie e.e.a. gevraagd dat in het 'Noordzee 2030'-traject zou komen, maar dat traject is niet gelijktijdig gekomen. De geschiedenis voedt argwaan, en de coalitie wil in de WOZ-tekst wel hardere garanties over de ruimte voor natuur en het Transitiefonds. -Het Transitiefonds is voor de natuur en om de visserij te compenseren voor het verlies van visserijgebieden. Een passage hierover is in tweede instantie uit de tekst gehaald, aangezien de ministeries er niet uitkwamen. -Verder moet een deel van de Noordzee vrij zijn van bodem beroerende activiteiten. Ook de vogelbescherming speelt een rol bij de windmolens. -Hij heeft van zijn achterban geen ruimte om daarop iets toe te geven. Voor de rest is de WOZ-tekst akkoord.

* [redacted] Er wordt verbinding gezocht met het proces 'Noordzee 2030' en het is ingewikkeld om t.a.v. deze twee punten zonder dat het andere proces is afgerond, m.n. een Transitiefonds toe te zeggen. Zoiets gebeurt aan andere tafels evenmin. Het Rijk is bereid in 'Noordzee 2030' om voor de problemen met ruimte voor natuur en rond het Transitiefonds met maatregelen tot oplossingen te komen, en hierover teksten bij WOZ op te nemen. Het Rijk wil daarbij niet vooruitlopen op het proces onder [redacted] maar wil er graag uitkomen.

* [redacted] In de WOZ-tekst staat nog steeds niet de hardnekkige passage uit het VHKA, terwijl dit wel was toegezegd. *Voorzitter*: Die staat nu in het begin; dit is nagekeken.

Voorzitter: -Dit tekstvoorstel komt 30/11 terug ter bespreking in het kader van het Elektriciteitshoofdstuk als geheel [actie]. Hij verzoekt om komende dagen alsnog dringende opmerkingen door te geven [actie]. Hij verneemt graag nieuws over het groene issue in de Noordzee [actie].

-Deadline voor inbreng t.b.v. 30/11: a.s. woensdag 28/11, 9:00 uur [actie].

-Agenda 30/11: 's ochtends losse bespreking tekstdelen m.b.t. HOL, H2; daarna vraag & aanbod, salderingsregeling/ zon-PV-pakket, PBL-notitie CO2-minimumprijs. Tussentijds worden de commentaren op de HOL- en H2-tekst verwerkt zodat 's middags een complete E-tekst staat. Die wordt nogmaals doorgenomen. De vergadering zal daardoor langer duren, tot uiterlijk 17:00 uur. Dit is akkoord [actie].

10. E-tekst versie 5.0 (KA-E 158)

[Op 30/11 volgt bespreking van de complete E-tekst, zie hierboven].

11. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt verder geen gebruik gemaakt.

De *voorzitter* sluit de vergadering, met dank aan allen, om 17:25 uur.

VERSLAG

Vergadering:	Sectortafel Elektriciteit – Klimaatakkoord
Datum en tijd:	30-11-2018, 12.45-17.00 uur
Plaats:	SER
Aanwezig:	Kees Vendrik (voorzitter), [redacted] (Shell), [redacted] (EZK), [redacted] (punt 7), [redacted] (punt 10), [redacted] (Gasunie), [redacted] (ENGIE), [redacted] (COG, ex-GS), [redacted] (NVDE), [redacted] (VEMW), [redacted] (FME), [redacted] (NUON), [redacted] (TNO) (na 10:35u), [redacted] (Unie van Waterschappen), [redacted] (punt 9), [redacted] (POSAD), [redacted] (Energie Nederland), [redacted] (Netbeheer Nederland), [redacted] (RWE), [redacted] (Natuur & Milieu Federaties), [redacted] (NUON), [redacted] (WUR), [redacted] (VNG/IPO), [redacted] (EZK/Rijk), [redacted] (Greenpeace), [redacted] (TenneT), [redacted] (KEK), [redacted] (VNG), [redacted] (Noordzee in Transitie, punt 3), [redacted] (De Gemeynt), [redacted] (Eneco), [redacted] (Netbeheer Nederland), [redacted] (ODE Decentraal)
Secretariaat:	[redacted] (SER), [redacted] (EZK), [redacted] (EZK)
Afwezig:	[redacted] (RWE), [redacted] (NERA, TU/e)
Notulen:	[redacted] (Het Notuleercentrum)

De *voorzitter* heropent de vergadering van de sectortafel Elektriciteit om 13.07 uur.

6. Conceptakkoord hoofdstuk 5 elektriciteit

De *voorzitter* geeft het woord aan [redacted] om de tekstaanpassingen door te nemen. [redacted] heeft geprobeerd alle gemaakte opmerkingen in het stuk te vatten. De tekst op pagina 6 waar eerder discussie over was, is niet gewijzigd. Het tweede punt van discussie is de tekst op pagina 4 onder punt 'F'. De gewijzigde zin luidt: "afgesproken wordt dat de SDE+ tot en met 2025 voor nieuwe investeringen in hernieuwbare elektriciteitsopties beschikbaar is."

[redacted] zegt toe om deze week aan de slag te gaan met de 55% CO2-reductie op pagina 6. **(actie)**

- [redacted] is akkoord met pagina 4, onderdeel F.
- [redacted] geeft aan dat herhaaldelijk is aangegeven dat SDE+ uiterlijk voorjaar 2025 beschikbaar moet zijn. Als er alleen in het voorjaar van 2025 projecten ingediend

- kunnen worden omdat alle gemeenten ervoor gekozen hebben om de maximale termijn te gebruiken, wordt dat een probleem. Dan wordt de capaciteit niet gehaald. De oplossing hiervoor staat niet in de tekst. De vraag is hoe de kostenreductie gerealiseerd wordt als alles in 2025 uiteindelijk loskomt; alle gemeenten hebben moeite om de vergunning te krijgen.
- [redacted] is op zoek naar een differentiatiehaakje, zodat de verdeling over het land plaatsvindt. [redacted] merkt op dat dit onder onderdeel G staat.
 - [redacted] zegt naar aanleiding van de opmerking van [redacted] dat uiterlijk in 2025 de benodigde vergunningen zijn verstrekt. Iets anders kan niet opgeschreven worden.
 - *De voorzitter* vult aan dat de angst bestaat dat alle vergunningen in het laatste jaar worden aangevraagd. Wat is een reële taxatie? [redacted] reageert dat er nu al 300 MWh in de pijplijn zit voor de periode 2020-2021. Daarna moet hier een versnelling in komen. In dat tempo is de doelstelling realistisch. Een tabel met een tijdspad levert schijnzekerheid op en zal niet de werkelijkheid weergeven.
 - [redacted] merkt op dat er ergens van uitgegaan moet worden als de doelstelling gehaald moet worden. Een tekstvoorstel kan zijn op pagina 2: "partijen spreken af teneinde alle benodigde projecten voor 35 TWh eind 2025 in aanmerking te laten komen voor de SDE+-beschikkingen, dat uiterlijk 50% op 1 januari 2023, 70% op 1 januari 2024 en 100% op 1 januari 2025 aan projecten is gegund/middels tenders is uitgegeven. Indien deze planning niet wordt gehaald zullen partijen in overleg treden om maatregelen vast te stellen zodat de opgelopen vertraging wordt ingelopen."
 - *De voorzitter* vraagt de aanwezigen of dit voorstel een aanpak is die aanspreekt.
 - [redacted] heeft te maken met een stevige doorlooptijd qua projecten. Een verplichtend tijdspad kan lastig zijn. [redacted] zegt dat dit vraagstuk ook in de werkgroep aan de orde komt.
 - [redacted] vult aan dat het een haakje zou bieden om een soort zekerheid te krijgen voor projecten die ontwikkeld gaan worden, de komende vijf tot tien jaar.
 - [redacted] meent dat wat betreft de monitoring knelpunten besproken kunnen worden maar dat dat niet de oplossing is. Volgens de planning gaat er in 2025 veel ontschot worden. Als de € 200 miljoen pas 2024-2025 geclaimd kan worden, zijn er tegen die tijd meer concurrerende projecten die tegen lage kosten CO2-reductie projecten kunnen indienen, waardoor kans op het verkrijgen van subsidies kleiner is. Als er veel begrip is over en weer dan moet dit punt ook begrepen worden. De grote pakketten zitten nu nog niet in het energieakkoord. Dan zal er voorzichtiger geformuleerd worden dat het gaat lukken.
 - [redacted] merkt op de terugvaloptie, zoals gesuggereerd door [redacted] aantrekkelijk te vinden.
 - [redacted] ziet liever geen expliciete percentages en geeft de voorkeur aan een soepelere variant van het tekstvoorstel.
 - *De voorzitter* suggereert een niet verplichtend tekstvoorstel dat wel leidt wel tot een heldere indicatieve opgave. Het tekstvoorstel zou de volgende boodschap kunnen hebben: "Er wordt gemonitord of het aantal TWh gehaald gaat worden. Indien het niet lukt worden de knelpunten besproken en van actie voorzien."
 - [redacted] noemt de aanvulling "en van actie voorzien" een goede suggestie.
 - *De voorzitter* stelt voor om de tekst van [redacted] verzacht op te nemen. Er wordt gemonitord maar er komt ook een vergelijking met een indicatief tijdspad. **(actie)**
 - [redacted] komt met een tekstvoorstel waarin de monitoringsparagraaf breder wordt verwoord. [redacted] vraagt om ook een haakje toe te voegen over de haalbaarheid van het kostenreductiepad. [redacted] geeft aan dat dit al bij onderdeel G staat genoemd.
 - [redacted] vraagt of woorden als 'spannen zich in' en 'zo snel mogelijk' steviger opgeschreven kunnen worden. [redacted] antwoordt dat dit niet mogelijk is.
 - [redacted] heeft een vraag over het onderwerp omgevingsparticipatie op pagina 3. Dit onderdeel begint met een evenwichtige eigendomsverdeling. De vraag is waarom die eigendomsverdeling nodig is. [redacted] antwoordt dat een aantal partijen hard

hebben getrokken aan deze participatieparagraaf. Men was er voorstander van om deze tekst te laten staan. [redacted] vult aan dat die paragraaf gaat over het delen van de opbrengsten. De risico's worden hierin echter niet opgedeeld beschreven. [redacted] meent dat dat er deels wel staat.

- [redacted] suggereert twee tekstaanpassingen die recht doen aan de verscheidenheid op pagina 2 en pagina 4.
- *De voorzitter* meldt dat de tekstuele aanpassing als alternatief naast de bestaande tekst wordt gezet. **(actie)**
- [redacted] vraagt of pagina 4, punt E de aangepaste tekst betreft.
- *X* meldt dat het streven is dat de tekst zoals die nu is opgeschreven kan blijven staan. Dit moet gezien worden als een herenafpraak. Er kan altijd een aanpassing gedaan worden als dat nodig is maar er is het volste vertrouwen dat dit gaat lukken.

De voorzitter opert dat het Rijk kan helpen om een alternatieve tekst op te stellen en beëindigt dit onderdeel. [redacted] en [redacted] worden bijzonder bedankt voor het vele verrichte werk. De tekst komt later deze vergadering terug met de verwerkte correcties.

7. Power to heat

Deze tekst zal maandag 3 december aanstaande worden besproken. Tot nader order wordt de tekst als bijlage opgenomen in het hoofdstuk 'elektriciteit'.

[redacted] licht de tekst toe. Er is gekeken in hoeverre er tot afspraakvoorstellen gekomen kon worden. De tekst wordt op hoofdlijnen doorgenomen.

De voorzitter dankt [redacted] voor de inspanningen en vraagt aan de aanwezigen of dit een tekst is die akkoord bevonden kan worden.

- [redacted] vraagt wat wordt bedoeld met punt D en ziet nadelen en risico's in het verkopen van de elektriciteitskant en Power to heat.
- [redacted] vraagt of punt D ingaat op hetgeen de afgelopen maanden 'ketenfinanciering' is genoemd.
- [redacted] complimenteert [redacted] met de tekst maar begrijpt het voorstel onder punt D niet helemaal. Het Rijk voelt zich er wel comfortabel genoeg bij.
- [redacted] complimenteert [redacted] ook met de mooie tekst maar heeft daarnaast een aanbeveling. Een van de uitgangspunten was het creëren van extra vraag en de mogelijkheid van extra flexibiliteit. De wens is om dit met meer dan een aanbeveling richting industrietafel te sturen.
- [redacted] deelt de mening van [redacted] maar vraagt zich af of de ambitie van 5,3 Mton hoger kan.
- [redacted] deelt de mening van [redacted] en [redacted] en wil graag flexibiliteit behouden. De koppeling moet niet te hard gemaakt worden.
- [redacted] meldt dat het uitgangspunt van 5,3 Mton gebaseerd is op 100% hernieuwbaar elektrisch. Onder punt F staat vermeld: "Afspraak om te borgen dat de bron van de elektriciteit die wordt ingezet voor P₂H in de industrie zoveel mogelijk hernieuwbaar is." Dit laat ruimte.
- [redacted] antwoordt dat de koppeling gelegd moet worden als de doelstelling is emissieloos te zijn. De investeringen die nodig zijn hebben een doorlooptijd. Er moet tijdig bekend zijn welke capaciteit richting hernieuwbare kant nodig is. Ook dat element vraagt om enige harmonisering. Het is duidelijk de wens van alle partijen om te proberen dit een plek te geven in de clausule. De ambitie van 5,3 Mton kan hoger. Dit cijfer is gebaseerd op getallen die nu beschikbaar zijn. Het is gebaseerd op 47% van het beschikbaar technisch potentieel. Het is niet zinnig om op zo'n korte termijn 100% te gaan activeren. In antwoord op de vraag van [redacted] meldt [redacted] dat hetgeen in punt D beschreven staat geen ketenfinanciering is. Het is wel een ketenverbinding en de SDE+-kaders zijn ervoor gehanteerd.
- *De voorzitter* begrijpt het punt van [redacted] en kan zich het belang van flexibiliteit ook voorstellen. Ook wordt er gevraagd hoe de monitoring plaats gaat vinden. [redacted] stelt voor om de monitoring mee te nemen in de integrale tekst.

- [redacted] oppert om tijdsintervallen in clause A te benoemen.
- [redacted] voegt toe dat de grote industrie diverse convenanten in een pad gaat vastleggen wat zorgt voor een vrij gedetailleerd tijdspad. Daarnaast wordt geadviseerd om de infrastructuurkant als Wind op zee niet te lang te laten liggen.
- De voorzitter resumeert dat er een aantal opmerkingen zijn gemaakt over punt D die nadere verheldering behoeven.
- [redacted] stelt voor om de tekst aan te passen. De opmerking van flex kan iets zwaarder neergezet worden en wat de betreft de koppeling behoeft de tekst een specifiekere formulering. Ook de monitoring kan concreter geduid worden. Deze belangrijke punten worden aangepast en na maandag 3 december aanstaande verschijnt er een definitieve versie van de tekst. **(actie)**
- [redacted] vraagt of aparte monitoring van de kwestie gewenst is of dat dit traject meegenomen kan worden in de monitoring van het gehele akkoord. [redacted] antwoordt dat het goed is om het in het gehele akkoord te laten landen.

De voorzitter vult aan dat [redacted] bezig is om de hele tekst door te lopen. Alle punten met jaartallen worden naast elkaar gezet. Deze opsomming wordt volgende week bij alle aanwezigen neergelegd.

De voorzitter dankt [redacted] De tekst komt volgende week terug op de agenda. **(actie)**

8. SDE+-verbreding

[redacted] licht de notitie toe en wil meegeven dat de tekst over hoofdlijnen en voorlopige keuzes gaat. Definitieve keuzes worden in 2019 gemaakt. De inhoud van de notitie gaat over verbreding van SDE+ met behoud van kostenefficiëntie. Tegelijkertijd is er explicietere aandacht voor de mogelijkheid van schotten of plafonds. Het is een flexibel instrument dat rekening probeert te houden met bestuurlijke afspraken.

- [redacted] vraagt hoe wordt bepaald of er wel of geen schot wordt gezet.
- [redacted] is verbaasd dat waterstof onder de categorie 'duur' wordt geschaard. Dit is tevens een inconsistentie in de tekst en hij pleit ervoor om voor waterstof dezelfde mogelijkheden te bieden. Tevens wordt gevraagd of voor het tij-instrumentarium het budget wordt verhoogd.
- [redacted] wil graag een haakje in de tekst zien dat verwijst naar RES.
- [redacted] geeft aan dat de criteria voor het bepalen van een alternatief SDE ondersteunend zijn aan leveringszekerheid en flexibiliteit van het systeem. Deze twee aspecten moeten meegenomen worden.
- [redacted] onderschrijft het punt dat Hans maakt over waterstof en vraagt zich af wat de betekenis is van het internationale keteneffect.
- [redacted] ziet graag de passage "kunnen technieken nog niet concurrerend zijn" op pagina 2 geschrapt. Daarnaast wordt gewacht op goede argumenten waarom CCS nodig is. Deze argumenten zijn nodig om CCS te kunnen accepteren. Daarnaast valt (positief) op dat rondom elektriciteit biomassa niet wordt genoemd.
- [redacted] vraagt hoe wordt omgegaan met kleinschalige projecten zoals dorpsmolens.
- [redacted] geeft aan blij te zijn met SDE++. Wel is het zonde dat waterstof niet gezien wordt als technologie die hier binnen gaat vallen.
- [redacted] vindt het treurig dat bij de gebouwde omgeving Power to heat-opties en biomassa-opties worden uitgesloten. Daarnaast is in een vroeg stadium een schema overhandigd waarin duidelijk werd dat er in 2024-2025 grote bedragen vrij zouden vallen. Hoe kan dat gezien worden in het licht van de verbreding?
- [redacted] zoekt in het stuk de grote lijn; wat wordt er geprobeerd te bereiken met SDE++?
- [redacted] sluit zich aan bij de opmerking van [redacted] Biomassa en elektrificatie-opties zijn belangrijk. Wat betreft het budget, € 135.000.000 zou 20% van de opgave die er ligt kunnen dekken.

- [redacted] geeft aan dat de financiering uitgewerkt moet worden door het Rijk. Dit heeft impact op de elektriciteitsprijzen. Het is van belang om te weten hoe dat eruit gaat zien.
- [redacted] vraagt of het denkbaar is dat de voeding wordt verbreed.
- De voorzitter meldt de aanwezigen dat het nu gaat om een opvolger van SDE+. Dit zal ingaan per 1-1-2020. De definitieve regeling wordt volgend jaar vastgesteld. Alle opmerkingen die zijn gemaakt, zijn zeer welkom in het proces. De discussie vandaag is afgelopen maar niet afgerond.

[redacted] dankt alle aanwezigen voor de gegeven reacties en wil kort een reactie geven.

- De basisgedachte is in plaats van duurzame doelstellingen CO2-reductie doelstellingen neer te leggen. De filosofie hierachter is om zo kosteneffectief mogelijk richting het CO2-doel te gaan. Het kan wenselijk zijn om iets van het kortetermijnpad af te wijken. Daarom is de optie van schotten en plafonds gedaan. In algemene zin zal hier voorzichtig mee omgegaan worden. Er staat inderdaad een inconsistentie in de tekst wat betreft elektrificatie voor de industrie. Dit geldt helaas niet voor waterstof. Waterstof is nu te duur. Dat betekent niet dat dit principieel wordt uitgesloten maar het ligt niet in de lijn der verwachting. Voor SDE++ geldt dat als CCS een optie is, dit mee zou kunnen concurreren. Kolencentrales worden uitgesloten. Het rijk geeft de voorkeur 100% biomassa te realiseren zonder subsidie. De opmerking over kleinschalige molens is een aparte discussie die nu even met rust gelaten wordt.
- [redacted] geeft aan dat er op tijd gekeken moet worden naar een opvolger voor SDE, na 2025. Er zal ondersteuning nodig zijn om duurzame energie bij te laten bouwen.
- [redacted] reageert dat de periode na 2025 meer open ligt. Hier wordt nog naar gekeken.
- De voorzitter is nieuwsgierig naar het antwoord op de eerdere vraag van [redacted].
- [redacted] reageert dat schaarste een reden kan zijn om subsidie te geven.
- [redacted] vraagt of er een monitoringsafspraken opgenomen gaat worden rondom de schotten. [redacted] antwoordt dat dit niet het geval is. Volgend jaar wordt de discussie rondom plafonds uitgebreid gevoerd. Er kan elk jaar besloten worden om wel of geen plafonds of schotten te plaatsen. Dit hoeft niet direct een definitieve keuze te zijn.

De voorzitter stelt voor om de discussie te beëindigen. Volgende week wordt er verder over SDE+ gesproken. **(actie)**

9. Rapportage Taakgroep Arbeidsmarkt ([redacted] (KA-E 180)

De voorzitter heet [redacted] welkom. In juni is gesproken met de taakgroep arbeidsmarkt en scholing, vandaag vindt het vervolg plaats. De taakgroep werkt aan een tekst voor het hele klimaatakkoord.

[redacted] licht de rapportage toe. Deze gaat over drie onderdelen: wat doet de taakgroep, welke opgaven heeft de elektriciteitstafel rond arbeidsmarkt en scholing, wat moet er als eerste gebeuren. Er wordt binnen een week schriftelijk gereageerd op de gestelde vragen. Het algemene kader voor arbeidsmarkt en scholing is duidelijk. Nu kan gekeken worden waar de grootste arbeidsmarkteffecten zitten en waar geacteerd moet worden. Er zijn zeven handvatten van integraal arbeidsmarktbeleid gebruikt:

- integrale arbeidsmarktagenda's;
- vertaling naar regionale uitwerking en agenda;
- flexibel, modulair en responsief onderwijs;
- inclusieve aanpak, eerlijke transitie;
- goede en eerlijke arbeidsvoorwaarden in nieuwe sectoren;
- verbetering arbeidsmarktinformatie;
- aanpak werkgelegenheidsverlies.

Op 7 december aanstaande komt de taakgroep weer bij elkaar. Er ligt nu een bijna voldragen concept klaar, het algemene kader staat. Per sector moet verkend worden wat de specifieke

knelpunten zijn en wat er loopt. Ook als taakgroep moet er gekeken worden naar wat de overkoepelende agenda is. In het stuk zou de sectorale inkleuring er sterker ingezet kunnen worden. Het belangrijkste punt is het grote tekort aan technici en wat voor aanpak daar gehanteerd kan worden. Bij de FNV en de ministeries wordt gekeken welke aanpak nodig is en er is een onderzoek begonnen waar de specifieke problematiek zit. Er kan eventueel ook vanuit de werkgevers tot een gecoördineerde aanpak gekomen worden. De vraag ligt nu voor of scherper aangegeven kan worden waar de grootste arbeidsmarkteffecten zitten en bij welke afspraken in de sector aan te sluiten.

De voorzitter meldt volledigheidshalve op dat kolencentrales niet worden verboden, maar dat er een wettelijk verbod zal gelden op het gebruik van kolen. Volgende week komt het onderwerp 'arbeidsmarkt' terug op de agenda. Tijdens deze vergadering wordt gevraagd wat het eerste is dat moet gebeuren.

- [redacted] antwoordt dat er beleid moet komen dat gericht is op migratie naar Nederland toe. De tienduizenden arbeidsplekken zullen niet gevuld kunnen worden door alleen ongeschoolde Nederlanders.
- [redacted] vult aan dat de Europese dimensie terug moet komen in het plan. Er moet duidelijker gekeken worden naar welke plannen Europa heeft en hier moet op aangesloten worden.
- [redacted] geeft aan de inbreng van de juiste kennis [redacted] te missen in de lijst van twaalf. Dit staat voor de deur en is een grote opgave.
- [redacted] vraagt zich af waar de middelen vandaan komen om een en ander te realiseren en neemt de uitnodiging aan om mee te praten.
- [redacted] wijst op het belang van onderwijs.

De voorzitter oppert dat het voor de taakgroep van belang kan zijn om te praten met mensen die voorgedragen worden door de aanwezigen van de sectortafel elektriciteit.

[redacted] draagt [redacted] voor.
 [redacted] draagt zijn collega [redacted] voor.
 [redacted] draagt [redacted] voor.
 [redacted] zegt toe met een naam te zullen komen. **(actie)**
 [redacted] sluit zich aan bij deze boodschap. **(actie)**
 [redacted] draagt [redacted] voor.

De voorzitter dankt [redacted] en meldt dat de aanwezigen een nabrander door kunnen geven via [redacted]@ser.nl

10. Verslag expertsessie CO2 minimumprijs [redacted] (KA-E 181)

De voorzitter heet [redacted] welkom.

[redacted] licht het onderwerp toe. Er is in de expertsessie gekeken naar een aantal zaken, zoals: hoe zit het met leveringszekerheid. Er is geen acuut Nederlands probleem. Elektriciteitsvoorziening gaat fundamenteel veranderen. Het is dus belangrijk om goed naar leveringszekerheid te kijken, wat gaat er gebeuren met de CO2-prijs. Het tweede belangrijke onderwerp is dat de gascentrales nog een tijd nodig zijn, zeker tot na 2030. Het PBL heeft nieuwe ramingen gemaakt. Er zijn drie opties opgeschreven:

1. Begin met een lage prijs en ga zo snel mogelijk toe naar het pad dat het regeerakkoord heeft bedacht.
2. Als men aandacht wil schenken aan de gascentrales, moet dat door iets te verzinnen zodat gascentrales er niet veel last van hebben, bijvoorbeeld de belastingvrije voet.
3. Houd de prijzen wat langer laag.

De drie opties zijn bekeken en er is geconcludeerd dat optie 1 niet voor de hand liggend is. De andere twee opties zijn de moeite waard om over door te denken.

De voorzitter vraagt de aanwezigen om hun mening en geeft aan dat dit de opmaat is voor de discussie van volgende week.

- [redacted] vraagt wat bedoeld wordt met een kunstmatige markt.

- [redacted] vraagt of er naar de variant van importheffing op CO2-basis is gekeken.
- [redacted] geeft aan dat er elke vijf jaar een investeringsbeslissing genomen moet worden, hiermee moet rekening worden gehouden bij het vaststellen van het pad.
- [redacted] geeft aan dat PBL meer dan een jaar geleden heeft aangegeven dat de ETS-prijzen in 2030 rond de € 15 of € 16 zouden liggen. Er wordt nu gerekend met een prijs van € 45. Hoe kan dit? En wat is de impact van een grote recessie?
- [redacted] reageert op alle opties. Wat betreft optie 1 zit er een misvatting in dat het pas impact zou hebben op de lange termijn. Als in 2024 de prijs wordt verhoogd, betekent dat al een impact in 2020, bijvoorbeeld als er dan een beslissing genomen moet worden over een grote revisie die in 2021 uitgevoerd wordt. De heffingsvrije voet is in strijd met drie verschillende wetgevingen in Europa en Nederland. Naar aanleiding van de derde optie wordt opgemerkt dat het essentieel is om objectieve criteria vast te stellen waarmee wordt verhoogd.
- [redacted] vindt dat bij optie 1 € 10,90 als een acceptabel niveau neergezet wordt en vraagt of dit getal ook van toepassing is bij model 3. Dit is belangrijk om te weten. Zolang de nationale CO2-prijs niet helder is, moet het definitieve akkoord nog even wachten. Het is belangrijk om daar zo snel mogelijk duidelijkheid over te hebben.
- [redacted] merkt op dat de eerste variant geen probleem oplevert met wat er in het regeerakkoord staat qua tijdspad. Er kan een hardheidsclausule ingebouwd worden die ingaat op een eventuele recessie. Bij optie 2 is het belangrijk dat er transparantie en helderheid naar de markt toe is.
- [redacted] merkt op dat er veel onzekerheid is wat betreft de CO2-prijs en er veel zorgen zijn over de overschotten die tot 2020 worden verwacht. Een ondergrens lijkt verstandig.

[redacted] geeft de volgende antwoorden:

- Met de kunstmatige markt wordt bedoeld, dat er geen natuurlijk vraag en aanbod is. Het is een door het beleid gecreëerde markt. Als het beleid verandert, reageren de prijzen daarop.
- De importheffing is niet gezien.
- Er is veel gesproken over de revisiecyclus bij het nadenken over het opereren van gascentrales. De mededeling 'houd rekening met de duur van de revisiecyclus' past in de zorg die is uitgesproken.
- Wat betreft de ramingen is uitgegaan van een eigen model. Uiteraard is er ook naar andere ramingen gekeken.
- In het rapport staat dat er juridische aspecten zitten aan het gebruik van een heffingsvrije voet. Dat wil niet zeggen dat er niet gepraat kan worden over deze optie.
- Het bedrag van € 10,90 is door het ministerie gesuggereerd.
- De prijs elk jaar opnieuw vaststellen is onhandig. Daarom is gezegd dat in het proces aangegeven moet worden onder welk soort omstandigheden en op welke gronden er tot een wijziging gekomen kan worden. Het kan dan ook zijn dat de prijs tien jaar lang niet wijzigt.

De voorzitter dankt [redacted]. Volgende week wordt de discussie verder gevoerd. Er wordt nu gewacht op het voorstel vanuit het Rijk. **(actie)**

[redacted] merkt dat op dit moment de politieke besluitvorming is gestart. De verwachting is dat er volgende week een concrete variant neergelegd kan worden. Er wordt geprobeerd om de deadline van woensdag 5 december 12.00 uur te halen. [redacted] merkt op dat gezegd lijkt te worden dat hetgeen ter tafel komt, al besloten is. [redacted] antwoordt dat komende week veel gesprekken plaatsvinden. Vervolgens wordt de actuele stand van zaken gepresenteerd. In het kabinet wordt gepoogd om tot overeenstemming te komen. Er kan nog niet gezegd worden of dat een definitief standpunt zal zijn.

De voorzitter schorst de vergadering om 15.16 uur.

De voorzitter heropent de vergadering om 15.25 uur.

11. Instrumentatie

De voorzitter stelt voor om de tekst 'Instrumentatie' vanaf het begin door te lopen.

Er worden de volgende opmerkingen gemaakt:

- [redacted] merkt op dat er staat dat de regeling verbreed wordt. De vraag is of deze ook wordt verhoogd.
- [redacted] ziet graag bij de tweede bullet bij "volgende afspraken worden gemaakt" "en/of" gewijzigd in "of".
- Bij de tweede bullet onder "SDE", na "kostenprijsreductiepad" graag toevoegen: "partijen streven naar".
- Bij de tweede bullet bij "Alternatief SDE+" valt op dat het woord 'eventueel' vaak voorkomt in de tekst.
- In het algemeen wordt opgemerkt dat uit de tekst blijkt dat het steeds de politiek is die de keuzes maakt. Op een andere manier wordt geborgd dat het een partnerschap blijft. Dit is een principiële punt. Instemming van de partners is nodig.
- [redacted] vindt de tekst "en/of" onder de tweede bullet bij ETS niet acceptabel.
- [redacted] wil voorkomen dat maatregeling die wellicht veel duurder zijn voorgaan, terwijl wind en zon niet meer mee mogen doen in het geval dat er geen subsidie meer is voor hernieuwbare elektriciteit.
- [redacted] geeft aan dat PDL kritisch was over de besluitvorming alternatief instrumentarium.
- De voorzitter vraagt om bijgepraat te worden over de doelrekenbaarheid. Dit komt volgende week terug. **(actie)**
- [redacted] geeft aan dat de overheid moet kijken naar een framework voor leveringszekerheid. Mechanismes moeten elkaar versterken. Dit is een grote uitdaging.

[redacted] geeft de volgende antwoorden:

- Naar aanleiding van de vraag van [redacted] wordt opgemerkt dat dit qua middelen de komende jaren wordt doorgetrokken, er worden ook middelen aan toegevoegd. Juist op het thema conversie en opslag.
- Naar aanleiding van de opmerking van [redacted] en [redacted] wordt besloten om "en/of" te veranderen in "of". **(actie)**
- De aanpassing bij SDE+ met de bijbehorende condities wordt toegevoegd. **(actie)**
- Het financieel instrumentarium wordt gehandhaafd.
- Wat betreft de opmerking van [redacted] wordt aangegeven dat dit niet anders gaat.
- De opmerking van [redacted] wordt goed begrepen. Het moet elkaar niet tegenwerken. Er moet gekeken worden hoe dit verwoord kan worden. **(actie)**

De voorzitter resumeert dat dit een akkoord is tussen de politiek, de markt en de maatschappij. Dit moet ook het uitgangspunt zijn voor de inrichting van de governance. Dit raakt een gevoelig vraagstuk; wie heeft het voor het zeggen. De komende weken worden de spelregels van het klimaatakkoord goed en precies beschreven.

[redacted] merkt op dat de governance volgende week klaar moet zijn, maar dat er nog geen eerste aanzet is langsgelopen. Teksten als "in overleg met de markt" komen veel voor. Volgende week moet er rustig door de tekst heengelopen worden. Alle partijen moeten akkoord zijn bij alle uitwerkingsstappen.

De voorzitter meldt dat er vorige maand contact is gelegd met Ed Nijpels, die dit governance-vraagstuk op zich neemt. Er is toen al gemeld dat bovenstaande opmerking een gezond uitgangspunt is.

Wat betreft de vraag-aanbodtabel is vaak contact gezocht met de andere tafels. Er is gebeld met de regionale industrietafel om cijfers boven water te krijgen. De tabel die ingaat op de vraag in 2030, geeft een indicatie van de vraagontwikkeling.

geeft aan dat de detailberekeningen bij de systeemtafel zijn gegaan, de aannames aan de vraagkant zijn niet erg afwijkend. Aan de aanbodkant is wel een grote afwijking. Er wordt voorgesteld om hier naar te kijken en aan te passen.

merkt op dat er aannames worden gedaan. Het is niet precies bekend wat het buitenland doet. De vraagkant zit binnen de marges waarnaar gekeken is.

dankt de voorzitter voor de gedane inspanningen. Met duurzame energie is meer mogelijk dan wat nu in gang is gezet. De afspraak is dat het alleen kan als het gekoppeld is aan extra vraag. Dat is lastig want dat beeld is niet heel helder. Er kan bijgeschakeld worden wanneer het zich aandient, dan heb je een flexibel systeem. Ook kan gekozen worden voor anticiperende participatie. Alles wat van tevoren gedaan kan worden zal rust creëren.

deelt de woorden van Daarnaast wordt gemeld dat het geloofwaardig is dat er stappen worden gemaakt naar 55%.

De voorzitter geeft aan dat er niet te veel gespeculeerd moet worden, de volgende vergadering is in aanwezigheid van dan zal meer duidelijk worden. Er wordt aan gevraagd om voor volgende week cijfers naast elkaar te leggen en uit te sorteren.

probeert dit te doen. **(actie)**

12. E-tekst versie 6.0 (KA-E 181)

De voorzitter loopt met de aanwezigen de tekst door. Er worden de volgende opmerkingen gemaakt:

- Hoofdstuk 5, Elektriciteit. De visie en ambitie worden akkoord bevonden.
- Hoofdstuk 5, Elektriciteit. De gele passage en "x TWh" worden volgende week nader bekeken.
- suggereert om aan de passage "het huidige ambitieniveau zal dan verhoogd worden" toe te voegen: "mits de juiste randvoorwaarden daarvoor als dan kunnen worden ingevuld". De regel "goede beleidsprikkels hiervoor zijn ook dan relevant" kan dan weggelaten worden. De passage wordt aangepast en de gele markering blijft staan. **(actie)**
- vraagt om de passage "in het geval de doelbereik van de andere sectoren wordt bereikt via verdere elektrificatie" aan te passen in: "in het geval de doelbereik van de andere sectoren wordt bereikt via verdere elektrificatie, dan wel via conversie richting andere energievormen".
- De voorzitter meldt dat deze passage geel gemarkeerd blijft en volgende week weer wordt besproken. **(actie)**
- merkt op dat in het hoofdstuk 'Windenergie op zee' in de derde alinea staat: "daarnaast moeten investeerders op termijn zekerheid hebben." De woorden "op termijn" moeten verwijderd worden. Iedereen is hiermee akkoord, de passage wordt aangepast. **(actie)**
- geeft aan dat de passage "voor de periode tot en met 2030 wordt ten minste de staande routekaart WOZ 2030 gerealiseerd" erg hard geformuleerd is en suggereert om "gerealiseerd" te vervangen door "als ambitie gehanteerd".
- vindt dat de tekst hiermee vager wordt. Dat is een nadeel en hij heeft een voorkeur voor het handhaven van de oorspronkelijke tekst.
- heeft aarzelingen of het instrumentarium te doen is. Dat soort voorwaarden en condities staan wel in de tekst. hoopt dat deze zin niet tegen de partij(en) gebruikt zal worden.
In het verleden is het goede vertrouwen geschaad.
- doet de suggestie om in de paragraaf "Noordzee in transitie" de woorden "financiële middelen" te wijzigen in "voldoende financiële middelen".
- is hiermee akkoord, de paragraaf wordt geel gemarkeerd. **(actie)**
- heeft een opmerking over onderdeel C van deze paragraaf. De een-op-eenkoppeling van vraag en flexibiliteit gaat te ver. Er wordt geopperd om "en flexibiliteit" te schrappen.
- vindt dat er wel enige rationaliteit in het woord flexibiliteit zit. Er is juist behoefte aan vraag als er heel veel aanbod is. Hybride boilers zijn dan interessant.
- De voorzitter merkt op dat de zin slaat op randvoorwaarden.

- [redacted] vult aan dat het uiteindelijk gaat om de zekerheid van inkomsten.
- [redacted] suggereert om ervan te maken "flexibiliteit van de vraag". Alle aanwezigen zijn akkoord met dit voorstel. **(actie)**
- [redacted] stelt voor om in dezelfde paragraaf onder het kopje D, de woorden "niet nodig zijn" te veranderen in "zo veel mogelijk voorkomen kunnen worden".
- [redacted] stelt voor om in dezelfde passage de woorden "voldoende vraag" aan te vullen met "naar elektriciteit dan wel andere energiedragers na conversie".
- [redacted] merkt op dat conversie niets anders is dan het gebruik van elektriciteit, en vraagt waarom deze ene manier expliciet benoemd moet worden.
- *De voorzitter* stelt voor om de passage te laten staan, volgende week zal hier weer naar gekeken worden. **(actie)**
- [redacted] ziet graag bij onderdeel G na "business case" de woorden "opdat realisatie van de doelen zal worden zeker gesteld."
- *De voorzitter* merkt op dat ACM komende week (informeel) meekijkt naar de tekst.
- [redacted] suggereert om in onderdeel G het woord "succesvolle" te wijzigen in "rendabele". Er wordt besloten om de passage aan te passen. **(actie)**
- Er wordt gediscussieerd over passage G. Er wordt besloten om de passage geel te laten. Volgende week wordt verder gesproken over de tekst. **(actie)**
- [redacted] ziet graag de woorden "multi use" in passage I veranderd in het Nederlandse "meervoudig ruimtegebruik." De passage wordt aangepast. **(actie)**
- [redacted] suggereert om in passage K de woorden "effecten op de lasten" te wijzigen in "effecten op de verdeling van de lasten over de aangeslotenen". De aanwezigen zijn akkoord en de tekst wordt gewijzigd. **(actie)**
- Op pagina 7 wordt de tekst "additionele ambitie bovenop routekaart WOZ 2030" gewijzigd in "additionele ambitie WOZ 2030".
- [redacted] suggereert om onder punt A van deze paragraaf tussen haakjes te zetten dat het streven 2 GW is, maar dat dit desnoods gefaseerd wordt uitgevoerd.
- [redacted] merkt op dat er niet een kleiner net aangelegd gaat worden.
- [redacted] ziet graag een toevoeging achter de passage: "hierbij wordt gelaten voor een gefaseerde uitgifte van kavels."
- [redacted] merkt bij punt D van deze paragraaf op dat er onderzocht moet worden in hoeverre dit versneld kan worden. Het wordt zeer uitsluitend geformuleerd, namelijk alleen uitbreiding als er vraag aan de kust is.
- [redacted] meent dat het erom gaat hoe snel men er kan komen met energiekabels.
- *De voorzitter* vult aan dat het in de tekst gaat over de snelst mogelijke uitbreiding bovenop de routekaart en dat is aan de kust.
- [redacted] vraagt de voorzitter of er, wat betreft doorloopsnelheden, ook is gesproken over consequenties voor de investeerder in het windpark.
- *De voorzitter* meldt dat hier inderdaad over is gesproken en deelt het ongenoegen van deze tafel over de snelheid.
- [redacted] vraagt, naar aanleiding van de doorkijk na 2030, wat de reden om de vierde bullet pas na 2030 te laten plaatsvinden.
- *De voorzitter* antwoordt dat het uiteraard een agenda is die komende jaren relevant is. Als het punt naar boven wordt gehaald, wekt dit de suggestie dat het tot concrete projecten kan leiden die voor 2030 gerealiseerd kunnen worden.

[redacted] merkt op het fijn te vinden om het document zoals het er nu ligt te 'sealen', zodat dit rondgestuurd kan worden naar de achterban.

De voorzitter geeft aan dat de aanwezigen de tekst maandag 3 december aanstaande aan het einde van de dag ontvangen. **(actie)** Mochten er strong feelings zijn, kan er altijd gemaild worden met de voorzitter.

De voorzitter meldt dat komende week een spannende week wordt op het Binnenhof. Mochten er nog opmerkingen komen, kunnen die meegegeven worden aan [redacted].

13. Sluiting

De *voorzitter* dankt allen voor hun aanwezigheid en bijdrage en sluit de bijeenkomst om 16.58 uur.
De volgende vergadering vindt plaats op vrijdag 7 december aanstaande van 10.00 tot 17.00 uur.

VERSLAG

Vergadering:	Sectortafel Elektriciteit – Klimaatakkoord
Datum en tijd:	07-12-2018, 10.00 – 17.35 uur
Plaats:	SER
Aanwezig:	Kees Vendrik (voorzitter), [redacted] (Shell) (tot 15.30 uur), [redacted] (Gasunie), [redacted] (Engie), [redacted] (NVDE), [redacted] (VEMW), [redacted] (FME) (tot 13.20 uur), [redacted] (UvW), [redacted] (Nuon), [redacted] (TNO), [redacted] (PBL) (tot 12.10 uur), [redacted] (Posad) (tot 11.30 uur), [redacted] (Energie-Nederland), [redacted] (RWE), [redacted] (NBNL) (vanaf 13.20 uur), [redacted] (TU/e), [redacted] (Natuur- en milieufederaties), [redacted] (Posad) (vanaf 13.10 uur), [redacted] (IPO), [redacted] (Rijk), [redacted] (Greenpeace), [redacted] (TenneT), [redacted] (KEK), [redacted] (VNG) (tot 15.30 uur), [redacted] urg (NBNL) (tot 13.20 uur), [redacted] (Eneco), [redacted] (ODE)
Afwezig:	[redacted] (TenneT), [redacted] (TenneT), [redacted] (EZK), [redacted] (RWE), [redacted] (Gasunie), [redacted] (NBNL), [redacted] (EZK), [redacted] (Nuon), [redacted] (Greenpeace Nederland), [redacted] (Vandebron), [redacted]
Secretariaat:	[redacted]
Notulist:	[redacted] (Het Notuleercentrum)

1. Opening en mededelingen

De *voorzitter* opent de vergadering om 10.00 uur en heet de aanwezigen welkom.

- Bericht van verhindering is ontvangen van [redacted] en [redacted]
- [redacted] heeft doorgegeven verlaat te zijn.

M.b.t. de agenda deelt de *voorzitter* het volgende mee.

- [redacted] verzorgt een presentatie en wordt van harte welkom geheten.
- Op papier is een tekst over de CO2-minimumprijs rondgedeeld. Deze is zojuist ter beschikking gekomen en staat als tweede punt op de agenda.
- De concepttekst is het derde agenda-onderwerp. Er zijn twee versies van de concepttekst. De laatste versie is eveneens op papier rondgedeeld. Het doel is vandaag de tekst in zijn geheel door te nemen en na verwerking van de op- en aanmerkingen begin volgende week wederom aan de deelnemers door te geven. Volgende week wordt besloten over de laatste aanpassingen.

- Het laatste agendapunt betreft de cross sectorale teksten. De komende periode worden de cross sectorale teksten van diverse werk- en taakgroepen vastgesteld in het klimaatberaad in smalle samenstelling. De voorzitter neemt daarbij graag het commentaar van de tafel mee.
- Er is op verzoek door de ACM naar de tekst van afgelopen dinsdag gekeken. Een mail met enige opmerkingen en aanvullingen uit deze hoek wordt ter beoordeling aan de leden toegestuurd.
- Gisteren is een mail van Natuurmonumenten ontvangen. Zij doen mee aan de Landbouwtafel, maar hebben over hernieuwbaar op land een sterke mening. Zij doen een appel op deze tafel voorzichtig te zijn met plaatsen van hernieuwbare opwek in natuurgebieden. De mail wordt ter informatie verspreid.

In het kader van de mededelingen attendeert [REDACTED] op een rapport van CE Delft over de werkgelegenheidseffecten van een grootschalige uitrol van groene waterstof. Het rapport wordt op sharepoint geplaatst.

[REDACTED] wijst op het door NVDE uitgebrachte rapport over de maatschappelijk meest effectieve beleidsinstrumenten dat afgelopen week is uitgebracht. Ook dit wordt op sharepoint geplaatst.

2. Presentatie PBL

[REDACTED] geeft een presentatie over de wijze waarop het PBL het resultaat van de tafels zal analyseren. Tijdens de presentatie wordt een aantal vragen gesteld en door hem beantwoordt.

V: [REDACTED] doorgaans doet PBL vrij harde uitspraken omtrent haalbaarheid van doelen. Hoe hard zal de uitspraak van PBL hierover zijn?

A: de hier genoemde risico's betreffen slechts een onderdeel van de grotere berekening. Uiteindelijk komt er geen vaste waarde, maar een bepaalde marge uit.

V: [REDACTED] hoe gedetailleerd wordt de gevoeligheidsanalyse uitgevoerd?

A: in de nationale energieverkenning wordt standaard heel gedetailleerd gewerkt met elektriciteitsprijzen afkomstig uit het marktmodel op uurbasis.

V: [REDACTED] klopt het dat de 19 Mton bruto is en het netto effect heel erg afhankelijk is van ander beleid?

A: dat klopt. Het was bedoeld als indicatie.

V: [REDACTED] de prijs voor wind ligt fors hoger dan McKinsey onlangs opgaf, vanwege de hogere profielkosten. Wordt dit meegenomen in de gevoeligheidsanalyse?

A: het profieffect wordt nadrukkelijk meegenomen. Gegeven alle aannames in het model is het van groot belang goed te analyseren hoe groot dat effect is.

V: [REDACTED] vorige week is namens PBL een tekst toegelicht over de CO₂-minimumprijs met een nieuwe inschatting over de verwachte ETS-prijs tot 2030 die ligt boven de prijs uit het regeerakkoord. Hoe wordt dat verdisconteerd?

A: de vorige week toegelichte prijzen betroffen een raming, geen verwachting. De minimumprijs wordt meegenomen zoals die in het KA wordt opgenomen.

V: [REDACTED] PBL heeft erop aangedrongen op timing heel concreet te zijn. In reactie daarop zijn de vragen geformuleerd als: is toekenning van SDE tot en met 2025 voldoende om de doelen voor 2030 te halen? Is besluitvorming over nieuw instrumentarium in 2023 tijdig genoeg voor investeringszekerheid voor de doelen tot 2030? Zijn deze vragen voor het PBL ook helder?

A: er staan wel duidelijke teksten over, maar een instrument wordt pas doorgerekend als het concreet is uitgewerkt en de eventueel benodigde middelen beschikbaar zijn. Het is goed de tijd te nemen om erover na te denken, maar helaas kan het nu niet worden meegenomen voor opgesteld vermogen en Megatonnen bij gebrek aan concrete uitwerking.

V: [redacted] in de tekst wordt geredeneerd dat alle toekenning tot en met 2025 voldoende moet zijn om de doelen voor 2030 te halen. Als dat klopt, is het toch stevig genoeg voor de doorrekening?

A: dat zou moeten en of het klopt, onderzoekt PBL.

V: [redacted] adviseert PBL de € 200 miljoen op te nemen in de tekst?

A: het maakt niet uit wat voor bedrag wordt opgenomen, als maar duidelijk is met welke budgetten PBL kan rekenen.

V: [redacted] kan een indicatie worden gegeven of het flankerend beleid zoals dat nu in de tekst staat afdoende is?

A: daar valt nog niets over te zeggen.

V: [redacted] kijkt PBL of voldoende middelen beschikbaar zijn voor de uitvoering van de randvoorwaarden?

A: daar wordt wel naar gekeken voor zover mogelijk in de beperkte tijd.

V: [redacted] wordt het effect op leveringszekerheid niet doorgerekend maar overgelaten aan de monitoring door TenneT?

A: TenneT is daartoe wel geëquipeerd. Het onderwerp is wel meegenomen in het achtergronddocument uit de zomer, maar het is nog niet zeker of dat nu weer wordt gedaan. Als de verschillen groot zijn, wordt dat wel genoemd. Anders voegt het niet zoveel toe.

V: [redacted] houdt PBL rekening met het bekendmaken van het Duitse besluit in januari bij het moment van start van berekenen?

A: deels zit dat in het alternatieve scenario waarin uitgegaan wordt van sluiting van Duitse kolencentrales. Het startmoment van PBL is afhankelijk van wanneer het KA klaar is. Naar verwachting begint men 7 januari met rekenen.

Vraag- en aanbodbeeld

Vorige week is een tabel met korte uitleg aangeleverd door het secretariaat over het vraag- en aanbodbeeld. Daarover zijn wat opmerkingen gemaakt en de tabel is ook aan het PBL voorgelegd. Er is nu een aangepaste versie die kort wordt besproken.

De voorzitter begrijpt dat PBL wacht op meer informatie van de tafels over scherpere maatregelen en instrumentatie om uit de doorrekening een beter beeld van de mate van elektrificatie te krijgen. Dat vraagstuk is voor deze tafel ook zeer relevant. Het is aan de tafel te bepreken of, naargelang dat wordt verlangd, extra aanbod wordt gecreëerd.

[redacted] kan niet veel meer zeggen over hoe dat bij de doorrekening gaat dan in de presentatie al is toegelicht. Per tafel worden beleidsinstrumenten, middelen, verwacht effect op investeringen en gedrag en toepassing bekeken die leiden tot een bepaalde omvang van de elektriciteitsvraag. Het is afhankelijk van hoe een en ander wordt opgeschreven welke getallen daaruit komen.

De *voorzitter* vraagt meer specifiek wat gebeurt als de ambitie van 84 TWh volgens de doorrekening wordt behaald en er een beeld van extra elektrificatie in andere sectoren uitkomt. [redacted] licht toe dat de hoeveelheid hernieuwbare elektriciteitsproductie en de vraag vooral effect op twee posten hebben, namelijk de opwek door gascentrales in Nederland en op import en export. Op de vraag naar een orde van grootte van de range van emissie, wijst hij erop dat de emissie van de industrie vrij direct volgt uit de maatregelen die worden genomen in die sector. De emissies toegerekend aan de industrietafel gaan omlaag als daar sprake is van elektrificatie, onafhankelijk van de elektriciteitsopwekking. Als een deel van die elektriciteit wordt opgewekt door gascentrales, gaan de emissies van de elektriciteitstafel omhoog. Dit effect wordt enigszins gedempt doordat waarschijnlijk meer import of minder export plaatsvindt, zij het binnen de randvoorwaarden van interconnectie.

De *voorzitter* vraagt welk advies het PBL voor de tafel heeft.

_____ raadt aan te kijken naar de uitrol van hernieuwbare elektriciteit door de jaren heen, in verhouding tot de elektrificatie. Dat moet op elkaar afgestemd worden, maar kan niet van tevoren precies worden gepland.

De *voorzitter* vraagt of PBL verwacht dat de elektrificatie een dermate grote vlucht neemt dat de benodigde hoeveelheden leiden tot hogere uitstoot aan de kant van de energietafel. Mocht dat de verwachting zijn, dan kan daar beter nu over worden overlegd om kritiek na de doorrekening voor te zijn.

_____ antwoordt dat de tekst van het PBL eerder de vorm van een aanbeveling dan een veroordeling krijgt. Over de uitkomst kan nog niets over gezegd.

_____ vraagt of het PBL helpt als duidelijke governance afspraken worden gemaakt over zaken als inlopen van eventuele ontstane achterstanden.

M.b.t. de elektrificatie wordt gewerkt aan een koppeling van mobiliteit en power to heat aan hernieuwbare elektriciteit in de instrumentatie. Hoe denkt PBL daarover?

_____ beaamt dat duidelijkheid over governance positief werkt op de beoordeling. Een koppeling van elektriciteit aan hernieuwbaar is zeker goed. Hoe slimmer en meer hybride de elektrificatie vorm krijgt, hoe beter het is voor het systeem.

De *voorzitter* legt de tafel de vraag voor of men al dan niet wil inzetten op het in juli voorgestelde extra aanbod in het geval de vraag naar elektrificatie groter blijkt dan verwacht. Helaas is er nog weinig harde informatie om deze vraag te ondersteunen.

Het Rijk zag het mogelijke effect op de emissie van de elektriciteitstafel door elektrificatie in andere sectoren al enige tijd als een reden niet in te zetten op extra elektrificatie. De vraag moet vooral in relatie tot de opgave en de doelstelling van deze tafel worden gezien. Het beste is hierop terug te komen nadat de doorrekening van PBL is gedaan. Als blijkt dat de doelstelling van de tafel niet wordt gehaald, moet dit opnieuw worden beschouwd. Als er meer elektrificatie komt, maar de emissies binnen de marge blijven, kan men daar voorlopig mee leven. Voor de lange termijn komt dit tweejaarlijks bij de KEV terug zodat vinger aan de pols kan worden gehouden.

_____ is het advies van PBL om in de tekst op te nemen dat elektrificatie zo veel mogelijk hybride moet zijn? _____ beaamt dat slimme elektrificatie de beste optie is.

_____ de cijfers en de tabel van PBL lijken wat betreft meer elektrificatie richting een soort ondergrens van 10 TWh te gaan. Kan daar niet vast iets over worden gezegd?

_____ begrijpt dat PBL liefst zo concreet mogelijke informatie heeft. Helpt het de doorrekening als in de tekst helder staat op welk moment wordt gemonitord en evt. bijgesteld worden?

_____ ziet een paradox in het akkoord. Er wordt toegewerkt naar een groot aandeel groene elektriciteit van 70% over 12 jaar, maar aan de andere kant weet NVDE dat veel bedrijven denken dat ze meer kunnen dan nu wordt gevraagd. Een hard getal als onderbouwing voor de vraag naar meer duurzame elektriciteit is dan ook gewenst. Gezien de grote onzekerheden die er nog zijn, is het voorstel dan wel een heel goed borgingsmechanisme te maken, gekoppeld aan vaste momenten. Hiertoe zou op zijn minst één moment in de tijd vast moeten worden gelegd, bijvoorbeeld begin 2022, om te kijken naar benodigde opschaling. Waarschijnlijk is dat net op tijd om voor 2030 de doelen van de andere sectoren te halen.

_____ ziet dat al een aantal belangrijke processen en voornemens in de tekst zijn vastgelegd. Een belangrijk punt is dat het systeemtransitiepakket onder verantwoordelijkheid van TenneT en GasUnie gedurende 2020 wordt bijgeschaafd zodat het begin 2021 strak en helder is. De driehoek elektrificatie-industrie-infrastructuur is al duidelijk benoemd in de tekst. Deze kan nog wel wat worden aangepast, indien gewenst. M.b.t. het instrumentarium is van belang dat in 2021 verkiezingen zijn en de ervaring leert dat instrumentarium vaak wisselt bij veranderingen van kabinet. Het zou goed uitkomen

als deze plannen klaar zijn in 2021 zodat kan worden ingezet op een instrumentarium. Het is verstandig alle kaarten te zetten op de voorbereiding voor opname in het regeerakkoord in 2021.

stelt voor in de planning de komende periode al wel rekening te houden met het pluspakket en het 55%pakket zodat de basis er in ieder geval al ligt. Dan kan bij een nader vast te leggen moment van heroverweging worden besloten welk tijdspad aan het plan wordt gekoppeld.

De *voorzitter* begrijpt dat de leden voorstellen de opschaling en voorbereiding van de opschaling wat strakker in de tekst op te nemen. Dat is natuurlijk goed, maar dat is iets anders dan nu besluiten af te wachten wat de doorrekening oplevert. Bij onvoldoende doelbereik van deze tafel moet eigenlijk hier het gesprek worden gevoerd over 20,2 Mton. Een goede opschalingstekst is daar niet onmiddellijk het antwoord op. De doorrekening kan dus tot gevolg hebben dat het gesprek daarover aan deze tafel opnieuw moet worden opgepakt. Zijn de leden het ermee eens dat deze handelwijze wordt gevolgd?

bevestigt dat zij daarmee akkoord gaat, met het voorbehoud dat zij vaker heeft gemaakt, betreft de eigen invloedscirkel. Dus als het PBL met andere import- en export cijfers werkt die tot gevolg hebben dat het doel niet wordt gehaald, kan zij er niet op deze manier mee doorgaan.

De *voorzitter* legt uit dat hij een duidelijke uitspraak nodig heeft om maandag bij het klimaatberaad hierover te kunnen spreken. De afgelopen tijd heeft de elektriciteitstafel juist de andere tafels gevraagd met extra vraag voor elektrificatie te komen. Nu is de boodschap dus dat de elektriciteitstafel vooralsnog geen hogere ambitie aanvaardt en de doorrekening afwacht. Als dit geen juiste weergave is van de stand van zaken, kan dat nu nog worden aangegeven.

ziet twee verschillende discussies. De eerste betreft het prikken van een logisch moment om de verdere opschaling vast te leggen n.a.v. concretere plannen van de industrie. De andere is dat als uit de doorrekening blijkt dat extra actie nodig is om de emissie te beperken, het gesprek hier moet worden hervat.

deelt de conclusie van de voorzitter. Verhogen van de ambitie kan, wanneer concrete inzichten t.a.v. doelbereik daar aanleiding toe geven, maar nu nog niet. Deze tafel is er goed in geslaagd al heel concreet te maken wat aan extra inzet mogelijk is.

ziet als grootste opgave goed om te gaan scope 1, scope 2 en scope 3 emissies. Wanneer daar goed mee wordt omgegaan, is gericht bijsturen tijdens het proces mogelijk.

De *voorzitter* merkt op dat de tafel voor de zomer zelf heeft besloten van aanbodstimulering naar vraagontwikkeling over te stappen. Dat is de boodschap van deze tafel geweest. De voorzitter heeft die zeer indringend bij de andere tafels neergelegd. Dat betreft een vorm van systeemintegratie, een onderwerp waarover ook veel gesproken is. Daarom vindt hij het wat ingewikkeld als de tafel het nu hierbij laat omdat zo geen erg consistente boodschap naar de andere tafels wordt gegeven.

Over dit vraagstuk heeft de voorzitter zelf de afgelopen periode contact opgenomen met alle industriële regio's. Zij vroegen daarop allemaal naar het aanbod. Het beste wat de tafel nu kan doen, is zeer duidelijk maken wat de ambitie in termen van aanbodontwikkeling is.

De voorzitter vreest dat dit vraagstuk onvoldoende wordt geadresseerd met als gevolg dat wellicht geen hoger niveau wordt bereikt.

vraagt hoe het PBL in de appreciatie omgaat met import en export. M.b.t. het al dan niet kunnen halen van 55%, stelt spreker voor de optie in de tabel op te nemen net als in juli is gedaan. Er zijn immers wel ideeën over hoe dit zou kunnen worden

bereikt. Het enige is dat voor hernieuwbaar op land dan een vlak traject moet worden aangehouden.

vindt het terecht dat de voorzitter de tafel aanspreekt op de eigen gretigheid. Door Vattenfall is aan het begin van dit traject in dat kader een aanbod gedaan, dat staat nog steeds, mits de condities en randvoorwaarden juist zijn.

Hoewel het goed is geweest de uitvraag bij de andere tafels te doen, blijkt uit de tabel daarop toch nog onvoldoende duidelijkheid. Een van de voorwaarden om te investeren, is een goede marktprijs, dus voldoende vraag. De ambitie om meer te doen, is er wel.

sluit zich aan bij de voorgaande spreker. Verder vindt zij het niet fair van de industriële clusters te zeggen dat het aanbod niet bekend zou zijn. Zij heeft zelf de afgelopen driekwart jaar veel tijd en moeite gestoken in het overtuigen van de industrie van de mogelijkheden. Als er gebouwd moet worden, wordt dat gedaan. De voorzitter wordt verzocht dat bericht aan de industrietafel door te geven. Er is een procesvoorstel gedaan in de tekst om de komende een à twee jaar helderheid over een goede balans in vraag en aanbod te krijgen. Hiervoor moet worden samengewerkt. De voorwaarden liggen gereed. Kortom, er is door de tafel wel degelijk hard gewerkt. Dat met de uitkomst nu nog niet veel concreet wordt, is een andere zaak. De voorzitter sluit zich aan bij deze uitleg.

voegt nog toe dat wel ambitieuze teksten kunnen worden opgenomen, met een procesvoorstel om samen verder te komen.

sluit zich eveneens aan bij de woorden van . Deze tafel moet uitgaan van het eigen goede verhaal en van een grote vraag. Het economisch tij wakkert de vraag nog verder aan. Met betrekking tot import en export gaat spreker ervan uit dat daar enig evenwicht in is, gezien over de periode van een jaar.

ziet twee mogelijke ankers. Het een is de ca. 35 TWh extra vraag die PBL ziet. Het ander is het 55%-pad. De tafel moet dit gewoon netjes invullen in de tabel zoals de bedoeling was. Daar kan dan van worden uitgegaan. Het governanceproces kan worden ingezet om de finesses van de verdeling te bepalen.

stelt voor vast te houden aan de verdeling over land en zee zoals de vorige keer is vastgesteld; extra uitrol vindt plaats op zee, op land betreft het voornamelijk kleinschalig zon.

sluit zich aan bij de oproep van het rijk eerst maar eens hiermee te gaan werken.

De *voorzitter* stelt vast dat op dit moment over de invulling van een pluspakket dus geen besluit wordt genomen maar wordt afgewacht wat de doorrekening oplevert. Naar aanleiding daarvan komt dit wellicht terug op tafel. In de tekst zal dan sprake zijn van 84 TWh en niet van een pluspakket. Er wordt wel gekeken naar opschalingsvarianten in relatie tot de 55%.

meende juist dat het algemene gevoel heerste dat het pluspakket als aanbod kan worden meegenomen. De *voorzitter* heeft echter begrepen dat na de doorrekening wordt besloten of er sprake is van een hogere basisambitie. schaart zich achter de zienswijze van . Het lijkt hem geen gek idee om uit te gaan van 110 TWh en dat pad in te vullen. Vanuit het Rijk was de indruk echter dat iedereen de grote onzekerheid ziet die PBL ook heeft benoemd. Het lijkt verstandiger het nu te laten bij het 49% en 55% pakket.

De *voorzitter* wil goed in de tekst goed markeren wat de volgende stap is. Of er al dan niet wordt opgeschaald, wordt na de doorrekening besloten. Dan kan een hoger basispakket aan de orde zijn. meent dat dat dan wel doorgerekend moet worden.

heeft de indruk dat twee dingen door elkaar lopen. Er is de discussie over wat te doen met extra elektrificatie en daarnaast de vraag wat de (politiek ingegeven) ambitie om naar 55% te gaan is. Deze twee onderwerpen kennen ieder een eigen proces.

De 55%-ambitie levert onder meer een politieke discussie over het benodigde instrumentarium. De terughoudendheid van de overheid valt dan ook te begrijpen. Iets anders is de mogelijk grotere vraag naar elektriciteit die ontstaat door versnelling van elektrificatie. Deze punten dienen te worden onderscheiden, en ook in de tekst duidelijk te worden weergegeven.

De *voorzitter* sluit zich aan bij de uitleg van [REDACTED]. Hij heeft begrepen dat het Rijk en de meeste partijen de voorkeur geven aan vaststellen van het basispakket na de doorrekening van PBL wanneer er meer zekerheid is. Dat staat los van de vraag wat in de tekst over de 55% wordt opgenomen. De doorrekening vindt dus plaats op basis van het pakket op 84 TWh. [REDACTED] meent dat dit wel een erg weinig ambitieus uitgangspunt is. [REDACTED] verduidelijkt dat geen ambities worden doorgerekend, maar instrumentering, waaruit een resultaat volgt. De uitkomst van de analyse kan 84 TWh zijn, waarop het pakket is samengesteld, maar ook daarvan afwijken. [REDACTED] stelt voor, gezien de grote marge, uit te gaan van de twee uitersten aan vraag van de industrie en die door te rekenen.

[REDACTED] herhaalt zijn vraag om momenten vast te leggen waarop herijking mogelijk is. De industrietafel moet goed duidelijk worden gemaakt dat de elektriciteitstafel graag bereid is extra te leveren en daartoe ook momenten van heroverweging vastlegt. Het eerste moment is na de doorrekening in het voorjaar. Mogelijk vallen er dan gaten te dichten. Een volgend moment is bijvoorbeeld begin 2021, wanneer de individuele CO₂-reductieplannen van de industrie gereed moeten zijn.

[REDACTED] ziet weinig nut in discussiëren over de precieze aantallen. Van belang is dat instrumentarium moet veranderen en dat energiebronnen als wind en zon pieken en dalen kennen met de bijbehorende technische en financiële vraagstukken. Het doel is het geheel zo te regelen dat erop kan worden geïnvesteerd. Voor de industrie moeten de randvoorwaarden worden gecreëerd opdat de juiste dingen worden gedaan. Hetzelfde geldt voor de productiekant. De tafel zou zich moeten committeren aan het ontwikkelen van instrumentarium samen met het Rijk. Er liggen twee vragen: hoe wordt gezorgd dat voldoende, snel genoeg en op het juiste tempo duurzame opwekking wordt bijgebouwd? Daarnaast moet de leveringszekerheid worden gewaarborgd. Deze twee ontwikkelingen moeten helder zijn, elkaar niet tegenwerken en open liggen voor de markt.

De *voorzitter* beaamt dat deze punten in de tekst aan de orde komen. De tabellen geven duidelijke ambities en verplichtingen weer voor alle partijen.

De *voorzitter* vraagt opnieuw of de tafel instemt met het besluit voorlopig uit te gaan van 84 TWh en deze discussie na de doorrekening te hervatten. Op de vraag van [REDACTED] naar de teksten over mogelijke opties voor opschaling, zegt de *voorzitter* dat die niet worden geschrapt, maar in relatie tot het 55% pakket en de optie voor opschaling blijven staan.

[REDACTED] komt terug op de opmerking van [REDACTED] over aanpassing van de import en export prijs door PBL. PBL rekent met een vast basispad, inclusief aannames over beleid en buitenland. In combinatie met mogelijk beleid leidt dit tot bepaalde import en exportprijzen. Het beleid is dus een factor die van invloed is op de import en exportprijs. Natuurlijk zijn veranderingen buiten Nederland wel van invloed op de prijzen, maar daar wordt bij deze berekeningen geen rekening mee gehouden. Er komt echter nog een nationale klimaat- en energieverkenning 2019. Daarin worden invloeden van buiten verwerkt en dat zal gevolgen hebben voor import en export.

[REDACTED] herhaalt dat bij de 20,2 Mton uit het regeerakkoord dus de voorwaarde geldt dat, wanneer ondanks de grote inzet, veranderingen in het buitenland de opgave onhaalbaar maken, daar wel een oplossing voor moet worden gevonden, hetzij procesmatig, hetzij in de governance.

denkt dat dit punt raakt aan de uitgangspunten van PBL en aan de governance. Hij hoort graag of PBL dezelfde uitgangspunten ten aanzien van import en export hanteert als op basis waarvan de 20,2 Mton is geformuleerd. beaamt dat wordt uitgegaan van hetzelfde basispad.

Het is de bedoeling dat gedurende de komende jaren in de governance vastligt dat de invloed op de realisatie van CO2-reductie van import/exporteffecten geen probleem van deze tafel is, maar van de gezamenlijke tafels. Een tekst hierover is al meegenomen.

De voorzitter bedankt voor zijn bijdrage en sluit het agendapunt af met de conclusie dat de discussie wordt hernomen na de doorrekening van PBL.

3. CO2-minimumprijs

licht het aan het begin van de vergadering aangeleverde voorstel van het Rijk voor het prijspad kort toe.

Sinds het gereedkomen van het regeerakkoord hebben twee belangrijke ontwikkelingen plaatsgevonden.

- Er is meer begrip van de gevolgen voor leveringszekerheid van de minimum CO2-prijs.
- De raming van de ETS-prijs blijkt aanmerkelijk hoger dan de aanname bij het regeerakkoord.

Deze informatie in acht nemend, heeft het Kabinet het prijspad heroverwogen. Men is uitgekomen op een fors lagere prijs dan in het RA voor de eerste jaren, vanwege het gevaar voor de leveringszekerheid. Vanaf 2024 springt de prijs naar het pad van het RA. Daarbij is enige ruimte tussen de ETS-prijs en de minimumprijs aangehouden.

Het Kabinet stelt aanvullend voor jaarlijks een monitoring t.a.v. leveringszekerheid te doen en indien nodig daarop in te grijpen via het belastingplan.

De minimumprijs is ook bedoeld om investeringszekerheid te geven aan investering in CO2-reductie. De experts gaven aan dat met de in aanvang lagere prijs, toch een belangrijk signaal aan de markt wordt gegeven en een duidelijke bodem wordt aangegeven. Zodoende wordt leveringszekerheid serieuzer genomen dan in het RA en blijft er voldoende prikkel voor CO2-reductie.

De aanwezigen hebben de volgende opmerkingen en vragen:

wanneer zouden effecten van de sprong in prijs in 2024 in de monitoring duidelijk worden en wat houdt dit in voor mogelijke actie in reactie daarop?

vorige week is n.a.v. de expertsessie al uitgelegd waarom dit voorstel de zorgen over leveringszekerheid niet oplost. Dat bleek duidelijk bij de expertsessie. Hier wordt niet aan tegemoet gekomen. Het huidige voorstel is dan ook onacceptabel.

de raming van de ETS-prijs geeft niet voldoende comfort, de bandbreedtes bleken enorm. De zorgen over leveringszekerheid blijven vanwege de grote sprong in prijs in 2024. Het voorstel komt derhalve niet tegemoet aan de zorgen.

sluit zich aan bij de voorgaande sprekers m.b.t. leveringszekerheid. Een probleem is met name dat geen investeringszekerheid is bij revisie van een gascentrale.

De monitoring zoals voorgesteld door het Kabinet geeft een soort escaperoute, maar daarmee blijft inherente onzekerheid. Het zou beter zijn zekerheid te bieden over een lager prijspad met de optie naar boven bij te stellen.

sluit zich aan bij de voorgaande sprekers. Daarnaast wijst hij op mogelijke consequenties voor de hedgingstrategie. Het is ook maar de vraag of een directe link valt te leggen met het belastingplan. Er zullen meerdere factoren impact hebben op leveringszekerheid. Hoe zou dit proces eruitzien?

sluit zich met name mede namens Uniper aan bij de zorgen. Zij vinden dit voorstel ook onacceptabel. De leveringszekerheid wordt niet opgelost en het voorstel heeft grote schade voor de bedrijven tot gevolg.

Aanvullend ziet men in jaarlijkse monitoring ook een risico dat de prijs een speelbal in het politieke spel wordt. Dit dilemma moet goed moet worden bekeken. De prijs zou eventueel

wel naar beneden, maar absoluut niet omhoog worden bijgesteld. Het huidige voorstel is in ieder geval niet acceptabel.

hoort graag meer onderbouwing van de wijze waarop dit een serieuze prikkel is. Wat is de reden voor de sprong in 2024?

De knik in het pad past in de wens tot samenwerking met het buitenland. Door de knik wordt duidelijk dat uit dat traject ook resultaten worden verwacht.

vindt de beginprijs wel erg laag en de sprong erg groot vergeleken met de verwachting van PBL. Het is wel een interessante optie.

de aanvangsprijs is laag, maar door de expertsessie aangegeven.

verwacht op middellange termijn mogelijke problemen voor de leveringszekerheid. Onzekerheid heeft effect op de investeringszekerheid. Mogelijk moeten dan via een achterdeur maatregelen worden genomen om te zorgen dat voldoende centrales beschikbaar blijven, betaald via andere mechanismen.

merkt op dat leveringszekerheid als essentieel wordt genoemd, terwijl toen het voorstel uit de systeemtafel werd voorgelegd, niet mocht worden gesteld dat er behoefte was aan CO₂-vrij regelbaar vermogen in het belang van voorzieningszekerheid.

is benieuwd naar de afwegingen omtrent de keuze, met name over variant B, waarin door heffing het concurrentienadeel met import werd opgelost, en de variant met een heffingsvrije voet.

de importheffing is vrij ingewikkeld qua uitvoerbaarheid en kent juridische haken en ogen. De heffingsvrije voet komt de facto neer op een heffing op kolen hetgeen naast het wetsvoorstel met een verbod op kolen niet wenselijk is. Er zou beroep op nadeelcompensatie kunnen worden gedaan.

reageert in het algemeen dat de zorgen rond leveringszekerheid goed worden begrepen. Er is wel een grote stap gemaakt ten opzichte van het RA.

Het voorstel komt voor de eerste paar jaar overeen met de uitkomst van de expertsessie. Voor de jaren daarna is dat inderdaad minder het geval, maar is het voorstel aangevuld met jaarlijkse monitoring specifiek op leveringszekerheid. Impliciet spreekt daaruit dat dit vooral is bedoeld om naar beneden te kunnen bijstellen, maar dit zo duidelijk opschrijven, was politiek niet haalbaar.

Hoe de monitoring precies wordt uitgevoerd, is nog niet uitgewerkt. Het idee is vooruitkijkend naar de verwachting van leveringszekerheid te monitoren en jaarlijks de totale effecten van het totale prijspad mee te nemen.

Het voorstel biedt wel een signaal om te investeren door zekerheid te verschaffen van een bepaalde bodemprijs.

wijst erop dat de experts nadrukkelijk zorgen hadden bij de sprong zoals die nu wordt voorgesteld, juist omtrent de leveringszekerheid.

De *voorzitter* constateert dat er een verschil van mening ligt, hoewel het Rijk inmiddels grote stappen heeft gezet. Er ligt ook een relatie met het beprijzingsverhaal bij de industrie. Er moet nog aan dit voorstel worden doorgewerkt in kleinere kring, al dan niet in aanwezigheid van de minister. Volgende week vrijdag moet ook op dit punt duidelijkheid zijn.

zal de reacties opnieuw bij de minister neerleggen en de gevoelens van deze tafel doorgeven. Hij staat open voor concrete amendementen op dit voorstel, hoewel de politieke ruimte beperkt is. Dergelijke voorstellen liefst z.s.m. doorgeven. Volgende week vrijdag is de bedoeling dat men in ieder geval een stap verder is.

stemt daarmee in.

vult aan dat de zorg over leveringszekerheid ook een zorg van de gebruiker is. Waarom is de veelbelovende variant met lage aanvangsprijzen die worden verhoogd op basis van van tevoren aangegeven criteria afgevallen?

legt uit dat dit een kwestie van politieke haalbaarheid is. Het is een optie die opnieuw kan worden meegegeven. vindt dat juist geen goede variant, helderheid is beter. sluit zich hierbij aan.
wijst op de input van de ACM om de monitor tot een degelijk instrument te maken.

De voorzitter wil graag uiterlijk woensdagochtend over oplossingsrichtingen horen. Hij gaat ervan uit dat het probleem volgende week vrijdag is opgelost.

De vergadering wordt kort geschorst.

4. Doorloop tekst conceptakkoord KA-E 1 hoofdstuk C5 elektriciteit versie 7, 6 december

Er zijn twee versies van de concepttekst. De laatste versie, inclusief gele passages zoals afgelopen dinsdag door het secretariaat aangeleverd, en rode passages die voorstellen voor aanpassingen daarop door diverse partijen weergeven, is op papier rondgedeeld. Het doel is vandaag de tekst in zijn geheel door te nemen en na verwerking van de op- en aanmerkingen begin volgende week wederom aan de deelnemers door te geven. De tekst wordt in zijn geheel doorgenomen waarbij per geel en rood gearceerd deel wordt vastgesteld of de tafel ermee instemt, of dat nog wijzigingen worden aangebracht. Ook kunnen nog tekstsuggesties worden gedaan.

Pag. 3

verzoekt n.a.v. zorgen geuit tijdens overleg binnen IPO op te nemen dat regionale verschillen in kosten van elektriciteit niet zullen ontstaan. Hij begrijpt dat dit wellicht niet haalbaar is. wijst erop dat elders tekst over kostenverevening is opgenomen. verwacht op basis van Europese regelgeving meer lokaal onderscheid in prijzen. meent dat in de tekst randvoorwaarden HOL punt d. aandacht aan dit punt is besteed.

De voorzitter stelt vast dat de opmerking is gemaakt. Er volgt geen tekstaanpassing.

C5.2

2^e alinea: 'x' wordt 84 TWh. wijst erop dat kleinschalig zon daar niet in zit. Het is niet zeker of dat moet worden opgenomen. Er wordt een voetnoot opgenomen, 'in aanvulling hierop kan naar verwachting 7 TWh gerealiseerd via de opvolger van de salderingsregeling'. maakt bezwaar, deels zit dit achter de meter. Dit moet precies worden benoemd. De strekking hier is dat kleinschalig zon hier niet is opgenomen. maakt een aantekening bij de 84 TWh. Het secretariaat doet een voorstel voor een voetnoot.

2e deel geel: mist het eerder besproken punt dat de discussie wordt hervat na de doorrekening. De voorzitter stelt voor daar bij de tabel op terug te komen. De tekst is akkoord en wordt nog aangevuld bij '(zie...)'.
Pag. 4

1^e alinea, 1^e deel geel: akkoord.

1^e deel rood: is het eens met de intentie. Efficiënter is dit moment te koppelen aan de borging, bij de tweejaarlijks KEV in 2021. Dan is ook meer duidelijkheid over andere sectoren dan de industrie. De zin wordt: 'Partijen spreken af dat de eventuele opschaling van hernieuwbare elektriciteit in verband met aanvullende elektriciteitsvraag in 2021 wordt besloten als onderdeel van het borgingsmechanisme. Op dat moment is tevens de verwachting dat de individuele CO₂-reductieplannen van de industrie gereed zijn.' Deze tekst is akkoord. De tekst wordt bij nader inzien aan de voorgaande alinea toegevoegd.

2^e deel geel: [redacted] ziet verwarring ontstaan door het noemen van het pluspakket hier. De *voorzitter* stelt een nieuwe alinea voor: 'Daarnaast kan het kabinet besluiten om de ambitie te verhogen naar 55%.' [redacted] wijst erop dat in het voorgaande deel ook dingen door elkaar lopen. Ook de bij het vorige deel toegevoegde zin past daar niet, die past beter bij de laatste alinea van de vorige pagina. Dit wordt aangepast.

Vervolgens ontstaat discussie over de zin 'Om op deze extra vraag voorbereid te zijn is het wenselijk dat hier de benodigde voorbereidingen worden getroffen, bijvoorbeeld door het reserveren van de benodigde ruimte.' [redacted] meent dat die zin bedoeld was voor het 55%pluspakket. Reserveren van ruimte komt bij de tekst over pluspakket nadrukkelijk terug.

De *voorzitter* stelt vast dat de rode zin hier wordt verwijderd en zijn voorstel van zojuist ook niet hier wordt opgenomen.

[redacted] vraagt of de tekst 'In het geval doelbereik van de andere sectoren wordt bereikt via verdere elektrificatie,' op de 55% slaat. Dit lijkt haar niet de bedoeling. [redacted] leest, als de afspraak bij 49% zou horen, daarin dat, ongeacht het halen van de doelstelling, extra elektriciteitsvraag sowieso wordt gematcht met extra aanbod. Daar gaat het Rijk niet mee akkoord. [redacted] vindt de tekst onduidelijk. [redacted]

[redacted] meent dat bedoeld wordt dat er een basispakket is op basis van voorziene elektrificatie waarin sowieso moet worden voorzien en er bij 55% vanuit andere sectoren een extra opgave aan elektriciteit kan komen. Ook in het 55%-scenario is er sprake van aanvullende vraag van andere sectoren. Dat moet anders worden opgeschreven.

[redacted] vraagt of het Rijk hecht aan het woord 'doelbereik'. De *voorzitter* meent dat dit neutraal is bedoeld. De *voorzitter* stelt voor de aanpassing nu te laten bezinken. Eventueel kan erop worden teruggekomen.

Tabel pag. 4

Rood 4^e rij: [redacted] acht de aanpassing niet langer noodzakelijk.

[redacted] stelt voor zaken uit elkaar te trekken in een rij klein zon en een met CO2-vrij regelbaar vermogen. [redacted] wijst erop dat er geen apart doel voor CO2-vrij regelbaar vermogen is, apart opnemen impliceert dat wel, dus dat ziet hij liever niet. Het Rijk sluit zich daarbij aan. Kleinschalig zon kan wel toegevoegd, wellicht in een voetnoot, net als bij de eerder genoemde 84TWh. De 7TWh is geen harde afspraak of doel. [redacted] stelt voor de voetnoot als in juli omtrent de bandbreedte voor CO2-vrij regelbaar vermogen op te nemen.

[redacted] vindt 'extra wind en zon' te limitatief en stelt voor dit weg te laten of te zeggen 'zoals extra wind en zon'.

De *voorzitter* stelt vast dat de rode aanpassing niet wordt overgenomen, de voetnoot van 10 juli wordt toegevoegd en de voetnoot kleinschalig zon wordt toegevoegd.

Tabel 49% pluspakket

Het Rijk stelt voor dit onderdeel hier te schrappen. [redacted] maakt bezwaar tegen schrappen. Evt. als PM is akkoord. [redacted] verduidelijkt dat de tafel opdracht heeft gekregen voor 49% en 55% en 20,2 Mton. Daarom heeft hij moeite met noemen van een pluspakket waarvan niet zeker is of het nodig zal zijn. [redacted] wijst erop dat het om elektrificatie gaat en stelt voor toe te voegen: 'op basis van doorrekening wordt bepaald wat de extra elektrificatie is bovenop het eerste scenario en wordt besloten hoeveel extra hernieuwbaar nodig is. Dat zal leiden tot 49% pluspakket extra elektrificatie.'

[redacted] ziet dat dit een zelfde soort zin betreft als net is besproken, maar dan voor na de doorrekening. [redacted] stelt voor daarbij de bandbreedte van PBL op te nemen. Het Rijk vindt die getallen te ruw om hier op te nemen. [redacted] stelt een voetnoot voor bij de 84 TWh over de mogelijkheid tot extra elektrificatie.

De *voorzitter* stelt voor de voetnoot over de mogelijkheid van elektrificatie op te nemen en de invulling van het pluspakket weg te laten. Het Rijk gaat niet akkoord, dat straalt nog

steeds uit dat er een pluspakket komt. [redacted] stelt voor twee kolommen van 49% en 55% op te nemen en bij het getal 84 TWh een voetnoot als genoemd op te nemen. Het Rijk zou daarin kunnen meegaan. [redacted] zou dan ook bij de andere getallen 'plus PM' willen toevoegen. [redacted] vindt de huidige vorm duidelijker. In dat geval hecht [redacted] aan de door hem voorgestelde rode tekst.

De voorzitter komt na de lunch met een voorstel namens het secretariaat dat twee kolommen en een PM met goede voetnoot betreft.

C5.3

3^e alinea, getal aangepast: getal komt van PBL, dat is akkoord. Tekst wordt: 'groei mogelijk naar maximaal 60 GW'.

Rode tekst: [redacted] stelt voor 'afhankelijk van de internationale vraag'. Op voorstel van [redacted] wordt 'internationaal' tussen haakjes geplaatst. De tekst is akkoord.

3^e alinea, geel: akkoord, evt. komma's invoegen.

Pag. 5

2^e alinea geel: akkoord.

3^e alinea rood: het Rijk kan niet instemmen, dit moet in algehele borging en governance gedaan. Op andere punten in de tekst komt dit terug. De tekst wordt niet overgenomen.

5^e alinea rood: akkoord.

6^e alinea rood/geel: het Rijk is niet voor 'huidige businesscases onder druk kunnen komen te staan', dit mogen geen instrumenten zijn die huidige parken aanvullende ondersteunen. [redacted] wil ermee het belang dat er elektrificatie komt, benadrukken en de wens uiten koplopers te belonen. Het is niet bedoeld als haakje voor instrumenten.

Besloten wordt 'waardoor businesscases het risico lopen niet van de grond te komen' op te nemen.

7^e alinea rood: akkoord.

Pag. 6

1^e alinea geel: akkoord.

Randvoorwaarden

a. geel: akkoord.

d. rood: [redacted] gaat niet akkoord omdat voldoende ecologische ruimte altijd nodig is, bij wat je ook doet. Bij de routekaart is het misschien geregeld, maar het moet nog hard worden gemaakt. Het Rijk wil vooral voorkomen dat de afspraken over de routekaart onder druk komen te staan. Dit leek een logische verduidelijking dat het om de extra parken, bovenop de routekaart gaat. Het Rijk stelt voor op te nemen dat 'ook voor extra wind op zee ambities voldoende ecologische ruimte is'. Akkoord.

d. geel: akkoord.

Gele alinea: [redacted] stelt voor een zin over het transitiefonds op te nemen. 'en zo nodig een maatregelenpakket' geeft aan dat het niet per se bij voorbaat is geregeld. hij stelt voor: 'Dit maatregelenpakket behelst in ieder geval een met publieke en private middelen gevuld transitiefonds, eventueel vergelijkbaar met een omgevingsfonds bij Wind op land, van enkele honderden miljoenen euro's, beheerd door de Noordzeepartijen en het realiseren van enkele afdoende beschermde zeereservaten'. De voorzitter wijst op de breed gedeelde visie dat spoedig een proces start voor een akkoord voor de Noordzee. Het Kabinet wordt tot spoed gemaand, hopelijk start dit in januari. Is het akkoord een verwijzing op te nemen dat na de doorrekening van PBL hier de stand wordt opgenomen? Dat biedt ruimte om het onderwerp even te parkeren en geeft aan beide zijden beweegruimte. [redacted] heeft iets dergelijks eerder voorgesteld. [redacted] meent dat eerder is afgesproken deze tekst voorlopig te laten staan en voortgang in het parallelle traject hierin mee te nemen. Het Rijk wil voorkomen de indruk te wekken dat als het in dat proces niet lukt dingen te regelen, die dan toch hier terugkomen.

De voorzitter stelt de voetnoot voor bij maatregelenpakket: 'Partijen zullen na de doorrekening bezien welke voortgang geboekt wordt in het parallelle traject van het akkoord voor de Noordzee.' [redacted] twijfelt erover. Het is een belangrijk punt, hoe moet het akkoord worden gesteund als hierop geen zekerheid is? [redacted] voegt toe dat dit een voorbehoud bij ondertekening inhoudt. Als tekst ziet hij liever 'geboekt is' dan 'geboekt wordt'. De voorzitter wijst erop dat ondertekening voorlopig nog niet aan de orde is, maar begrijpt het voorbehoud. Op voorstel van het Rijk wordt i.p.v. 'akkoord voor de Noordzee' 'in het parallelle Noordzeetraject' geschreven. Deze tekst is akkoord.

Pag. 7

Afspraken

a. rood: op verzoek van [redacted] stelt de voorzitter uitbreiding van de tekst voor: 'dat zij zich zullen inzetten voor de ontwikkeling van de Noordzeestrategie en t.a.v. extra wind op zee bijdragen aan de totstandkoming van de Rijksstructuurvisie'. [redacted] wijst erop dat dit nieuwe afspraken over nieuwe dingen betreft, daarom vindt hij de toevoeging niet logisch. [redacted] vreest dat met de huidige routekaart te veel achterover geleund zal worden. Het Rijk gaat ook akkoord met het voorstel.

b. 1^e deel rood: akkoord.

2^e deel rood: [redacted] wil nu liever nog niet toezeggen dit jaarlijks te doen. [redacted] benadrukt het belang voor de industrie om het ritme erin te hebben. Akkoord wordt gevonden in 'zo mogelijk jaarlijks'.

c. rood: [redacted] herinnert aan de opmerking dat ofwel een zin 'onder elektrificatie wordt mede verstaan conversie naar andere energiedragers' zou worden opgenomen, of het op relevante plekken zou worden toegevoegd. Dit is een relevante plek. [redacted] denkt dat het hier over transport van zee naar land gaat, waarbij tot 2030 gas niet aan de orde zou zijn. [redacted] hecht er hier aan omdat eerder sprake is van 49 TWh, maar ook van eventuele verdere groei en daarbij moet wel degelijk naar alternatieven worden gekeken. Daarnaast is een aantal offshore operators bezig met elektrificatie van hun platforms en de mogelijkheden van conversie offshore, ook voor 2030. Het is bedoeld als aanvulling, zodat de mogelijkheid niet wordt uitgesloten. De voorzitter wijst erop dat het hier gaat over de uitrol die gerealiseerd moet zijn voor 2030. [redacted] vindt het niet realistisch dit op te nemen vanwege de koppeling met 2030. [redacted] stelt voor 'eventueel' ertussen te zetten. [redacted] blijft terughoudend omdat het vertragend kan werken als voor de routekaart als bij de Rijksinpassingsplannen alle opties opnieuw moeten worden bekeken. [redacted] vindt toevoeging van 'eventueel' prima en verwacht daar geen problemen van.

De voorzitter stelt voor na de lunch hierop terug te komen.

e. geel: akkoord.

g. geel: hier is een suggestie van ACM gedaan. Dit komt na de pauze terug.

Er wordt een lunchpauze gehouden.

Pag. 4 tabel

De voorzitter legt n.a.v. de eerdere discussie een nieuwe vorm van de tabel op pag. 4 voor bestaande uit twee kolommen, met ingevulde PM bij het 49%pakket, inclusief voetnoot die luidt: 'Na de doorrekening van het ontwerp klimaatpakket door PBL, zal besloten worden of extra aanbod wordt opgenomen. De sector heeft aangegeven onder de juiste condities bereid te zijn een grotere opgave van 84TWh voor 2030 te kunnen ontwikkelen'.

Verder wordt de voetnoot van 10 juli hierbij geplaatst. Daarnaast wordt bij het 55%pakket een indicatieve opgave van 120 TWh opgenomen zonder opdeling aan verschillende opties, met toelichting.

[redacted] stelt voor voor de voetnoot in te voegen: 'of extra aanbod wordt opgenomen, indien nog extra elektrificatie boven de baseline is vastgesteld.' [redacted] doet een

tegenvoorstel: 'indien extra elektrificatie ertoe leidt dat de indicatieve opgave niet wordt gerealiseerd'.

De *voorzitter* benadrukt de zin zo te hebben voorgesteld om de discussie over het al dan niet overwegen van extra aanbod op basis van de uitkomst van PBL aan partijen in de toekomst te laten. [redacted] suggereert een zin over het Rijk in te voegen voor de zin over de sector: 'Het Rijk is hiertoe bereid wanneer de opgave van 20,2 Mt niet wordt gerealiseerd.' De *voorzitter* werpt de vraag op: wat als er ontoereikend doelbereik is bij mobiliteit en men besluit tot extra elektrificatie? Is dat geen aanleiding om extra aanbod te overwegen? [redacted] meent dat het niet wordt uitgesloten. Maar in dat geval ligt de eerste opgave aan de mobiliteitstafel en niet hier. [redacted] denkt dat hieruit spreekt dat als de 20,2 Mton is behaald, en andere sectoren willen meer elektrificeren, daar geen ruimte meer voor wordt gemaakt. Dat lijkt haar niet de bedoeling.

De *voorzitter* stelt voor alleen de zin over het bezien na de doorrekening van het KA door PBL te laten staan als procesmatige opmerking en de rest te bewaren tot dat moment en geen extra tekst toe te voegen. [redacted] stemt daarmee in. [redacted] stelt voor in die ene zin: '... extra aanbod wordt opgenomen t.b.v. doelbereik van 49%-emissiereductie' toe te voegen. Hiermee gaat men akkoord.

Voetnoot **: akkoord

Voetnoot ***: [redacted] stelt voor de PM'en weg te laten, aangezien niet de bedoeling is ze direct na de doorrekening in te vullen. Dit is akkoord.

Gele zin onder tabel: PM aangeven standen productie t.o.v. NEV-overzicht in 2030. De *voorzitter* stelt voor dit achterwege te laten omdat dit nog een puzzel oplevert. [redacted] denkt dat het wel handig is om de hernieuwbare productie in perspectief te kunnen zien. Het kan ook zijn dat de vraag daalt, hoe correspondeert dat dan met percentages en TWh? De *voorzitter* stelt voor: 'PM in te vullen na de doorrekening'. Nu zou de NEV stand van 1,5 jaar geleden worden gebruikt om een ambitie tegen af te zetten. Dat geeft moeilijkheden en kan beter zo precies mogelijk en met actuele gegevens worden gedaan. [redacted] wijst erop dat PBL zijn doorrekening ook op basis van de NEV 2017 baseert. De *voorzitter* stelt daarop voor een tabel op te nemen op basis van de vanochtend besproken vraag en aanbod tabel. [redacted] denkt dat dat geen zin heeft. [redacted] wil dat de lezer ziet dat er minstens 84TWh hernieuwbaar is, waaruit blijkt dat het een gigantische opgave is.

De *voorzitter* concludeert dat het gaat om het overzicht en de verhouding. Er komt een voorstel.

Pag. 6

[redacted] heeft vanuit de natuurhoek inmiddels vernomen dat men niet kan leven met de voorgestelde voetnoot. Hij stelt voor op korte termijn overleg met het Rijk hierover te hebben. Het gaat erom wat op 21 december wordt gezegd. [redacted] bevestigt dat er overleg tussen natuur en milieuorganisatie en de betrokken Rijkspartijen bij het parallelle traject komt om te zien of dat genoeg comfort biedt.

De *voorzitter* begrijpt dat de voetnoot blijft staan, maar met een toegevoegde opmerking.

Pag. 7

c. [redacted] en [redacted] hebben een voetnoot voorgesteld. De tekst is akkoord. g. geel: hiervoor is een suggestie door ACM gedaan. Het Rijk heeft er ook naar gekeken en daar een eigen versie van geleverd ter vervanging van de hele alinea. [redacted] mist zo de rendabele businesscase en hecht daar wel aan. [redacted] las het punt van ACM zo dat Rijk en windsector niet mogen samenwerken om dat te realiseren. Dat staat er feitelijk nog steeds. [redacted] denkt dat het wel anders is omdat 'gezamenlijk' is weggehaald. De tekst waar [redacted] aan hecht, kan wel worden toegevoegd.

De *voorzitter* verzoekt het Rijk na overleg met een nieuwe suggestie te komen. Dit komt later terug.

h. geel: systemische aanpassingen is akkoord.

Rood: 2023 wordt 2021. [redacted] ondersteunt dit, in C5.10 staat ook dat in 2021 uiterlijk een besluit over extra wind op zee valt. Dat is ook nodig om tijdig aan de slag te kunnen. [redacted] is voor de oorspronkelijke tekst omdat dat aansluit bij onderzoek in bredere zin naar opvolger van SDE+ en ook omdat eerder is gezegd dat indien nodig SDE+ nog beschikbaar is voor wind op zee tot die tijd. De voorzitter stelt voor 2023 te laten staan maar verzoekt het Rijk dit nog nader te bekijken. Dit punt komt nog terug.

Geel: C5.5 titel: de aangepaste titel is akkoord.

Pag. 8

1^e alinea: [redacted] stelt voor op te nemen aan het eind: 'Onverlet de opgave van ten minste 35 TWh kunnen plannen voor kleinschalig Zon-PV en overig hernieuwbaar op land in de RES betrokken worden.' [redacted] 'aanvullend op de opgave'? De voorzitter wijst erop dat het niet expliciet gaat om aanvullende opgaven. Het gaat erom dat duidelijk wordt dat in de RES ook ruimte is voor kleinschalig zon. [redacted] dankt voor de constructieve suggestie. De tekst is akkoord.

[redacted] stelt voor bij 15 kW een voetnoot op te nemen dat het gaat om projecten die voor SDE+ in aanmerking komen. Akkoord, er komt een voorstel van het secretariaat.

2^e alinea rood: [redacted] vindt de tekst niet wenselijk. [redacted] stelt voor er 'binnen de huidige ruimtelijke reserveringen' van te maken. Dat komt namelijk al uit het energieakkoord en het is goed om mee te geven.

De voorzitter stelt voor terug naar de oorspronkelijke zin te gaan met een voetnoot ter indicatie van wat de staande ambities al inhouden bij wijze van feitelijke illustratie van het algemene punt, met cijfers van PBL. [redacted] gaat het vooral om de onduidelijkheid over repowering. Mede daarom ziet de voorzitter zijn voorstel als de beste optie. Dat is akkoord. Er komt een voetnoot.

3^e alinea rood: [redacted] vindt de oude tekst beter, maar die kan compacter: 'mocht de doelstelling hoger worden dan zal hierover opnieuw het gesprek worden gevoerd.' Dit komt na de eerste zin.

5^e alinea: [redacted] stelt voor na de eerste zin toe te voegen: 'Uitzondering hierop vormen de waterschappen. Door de relatie tussen de energieopgave van de waterschappen en hun watertaken. De waterschappen zijn hierbij gebonden aan de afspraken zoals gemaakt met het Rijk, om energie te mogen opwekken tot de eigen klimaatneutraliteit'. [redacted] noemt als extra randvoorwaarde dat het past binnen de wettelijke taak van de waterschappen. Er is nog enige discussie of het klimaatneutraliteit of energieneutraliteit zou moeten zijn, dat wordt nagekeken.

De voorzitter stelt dat de strekking is dat staande afspraken tussen Rijk en waterschappen moeten worden verwoord. Desgevraagd legt [redacted] uit dat hier geen ruimte is voor marktpartijen vanwege de relatie tussen de opgave en de watertaken. De hoeveelheid opwekking is begrensd en zal niet worden vermarkt. De voorzitter ziet graag een tekstvoorstel waaruit ook voor marktpartijen de strekking duidelijk is.

Afspraken

1e zin geel: akkoord.

a. geel: 'de ambities' wordt 'de afspraken'.

Rood: [redacted] merkt op dat haar toevoeging ook in het algemene deel kan. Het gaat nu alleen over maatschappelijke partners waar dat in het conceptakkoord steeds werd uitgesplitst. Ze hecht eraan het één keer goed te benoemen, ook ter bevordering van draagvlak onder de groene partijen. [redacted] heeft geen moeite met het benoemen van partijen an sich, maar de bedoeling is vooral bij de RES het lokale speelveld mee te laten praten. Dat strookt niet met 'de energiesector'. Het kan geen kwaad de groene partijen expliciet te benoemen in een andere opsomming. [redacted] ziet ook graag de marktpartijen of energiebedrijven hier genoemd, op regionaal niveau lijken zij weinig in beeld te zijn. [redacted] wijst op het probleem vanuit

mededingingsperspectief om in de ene regio het ene bedrijf aan tafel te hebben en in de andere een ander bedrijf.

begrijpt die opmerking, maar ziet ook de behoefte vanuit de bedrijven om kennis en kunde in te brengen. Is het mogelijk een ander model te kiezen of een groep namens de energiebedrijven mee te laten praten? De voorzitter verzoekt hierop met een tekstvoorstel te komen begin volgende week. Er mag geen misverstand over bestaan. Dit komt terug.

Een ander punt van is dat hier sprake is van 'werkstructuur' waar in de RES-tekst 'stuurgroep' staat.

vraagt aandacht voor een punt van orde. Op Twitter is de notitie minimumCO₂-prijs verschenen die vandaag alleen aan deze tafel is voorgelegd. Dat betekent dat er gelekt is. Het vertrouwen in het proces loopt hiermee een deuk op. De voorzitter begrijpt dat dit een zeer onaangename verrassing is en vraagt wat er op dit moment aan valt te doen. denkt dat er niet veel meer aan valt te doen maar doet een zeer dringend beroep op alle aanwezigen dit niet meer te laten gebeuren. Voor de te voeren gesprekken in het Kabinet helpt dit ook niet. laat weten eveneens zeer ontstemd te zijn.

De voorzitter betreurt deze situatie zeer. Hij gaat ervan uit te kunnen vertrouwen op de leden van de tafel, zeker de komende twee weken wanneer belangrijke stukken worden gedeeld. Deze moeten absoluut vertrouwelijk worden behandeld. Indien noodzakelijk, kan ertoe worden overgegaan alleen nog papieren stukken te delen tijdens de vergadering die na afloop weer moeten worden ingeleverd, maar hij hoopt dat dat niet nodig is. De voorzitter doet een dringend appel om, als men hierover benaderd wordt door journalisten, slechts aan te geven dat elektriciteitstafel in gesprek is over het voorstel uit het regeerakkoord over een CO₂-minimumprijs.

Er wordt een korte schorsing ingelast.

De voorzitter introduceert voorlichter van het KA, die even is aangeschoven n.a.v. van de situatie met het gelekte stuk. Na uitleg van de situatie schaart zich achter de suggestie van de voorzitter dat men desgevraagd aangeeft dat de tafel erover in gesprek is, zonder nadere toelichting daarbij te geven. Deze lijn, dat er continu onderhandelingen plaatsvinden, is de officiële lijn die t.a.v. het KA in brede zin wordt gevolgd.

bedankt de voorzitter voor de serieuze aanpak. De voorgestelde lijn lijkt hem ook juist. Het lijkt hem ook verstandig zo weinig mogelijk informatie prijs te geven.

bevestigt dat er geen status aan dit specifieke stuk gegeven moet worden. wijst erop dat het stuk geen duidelijke afzender heeft, dat helpt wellicht.

garandeert dat het bericht niet via de natuur en milieuorganisaties is gelekt.

De voorzitter verzoekt allen, indien ernaar wordt gevraagd, dezelfde woorden te kiezen die wind heeft aangegeven; 'We zijn in gesprek'. In voorkomende situaties kan ook contact worden opgenomen met

De voorzitter stelt voor terug naar de tekst te gaan.

Pag. 8

Afspraken a., gele zin: wordt nog toegevoegd.

I. rood: het Rijk wil hier verwijzen naar de tabel die is afgestemd met Netbeheer NL met een lijst van wet- en regelgeving waar wat aan zal worden gedaan. De voorzitter wijst op de praktische afspraak is dat bij het concept geen bijlagen worden opgenomen, maar bij het uiteindelijke akkoord wel. Er is al een lijst met bijlagen verzameld, maar deze bijlage hoort eigenlijk bij de tekst, en kan wellicht worden opgenomen. Dat is akkoord.

vraagt of de bijlagen dan wel naar PBL worden meegestuurd. De voorzitter denkt dat de lijst met bijlagen nog met de tafel moet worden doorgenomen. Het werk van de werkgroepen moet nog zorgvuldig worden bekeken. De komende twee weken is daar geen tijd voor. Het is niet noodzakelijk om het snel te doen omdat de bijlages niet bij het ontwerpakkoord worden meegestuurd. Of er wellicht materiaal in zit dat voor de doorrekening van belang is, kan de voorzitter nu niet overzien. Hij stelt voor de lijst daarop te checken voor kerst wanneer met de tafel wordt afgesproken hoe men in januari / februari verder moet. Er worden namelijk geen bijlagen opgenomen zonder dat de tafel die heeft kunnen beoordelen. sluit zich aan bij de vraag van Hij vermoedt dat in de bijlagen wel informatie kan staan die PBL nodig heeft. De voorzitter wijst erop dat de hoofdtekst compleet moet zijn en doorrekenbaar voor PBL. In bijlagen kan ondersteunend materiaal of analytisch materiaal worden opgenomen, maar niets dat relevant is voor de doorrekening. Als nodig moet daar volgende week naar worden gekeken.

Pag. 9

II. 1^e deel rood: verwijderen van 'het Rijk' is akkoord.

II. 2^e deel rood: informeert naar de noodzaak van opnemen van de datum 1 januari. legt uit dat dit met consistentie binnen de tekst te maken heeft. Elders staat dat SDE voor projecten in 2025 moet zijn aangevraagd. Dat kan alleen als daarvoor vergunningen zijn gegeven, dan wel tenders geweest. 'in 2025' zou kunnen suggereren dat het 31 december pas klaar hoeft te zijn. Er is minimaal een jaar nodig voor de aanvraag van SDE. denkt dat beter kan worden uitgegaan van het moment dat de aanvraag moet worden ingediend. wijst erop dat in de praktijk tijd nodig is na de vergunningverlening. Er moet minimaal drie maanden tijd zijn. Bovendien wordt het lastig als alle aanvragen pas tegen het eind van het jaar kunnen worden beoordeeld. Spreiding over het jaar is beter. gaat het erom dat er geen discussie komt als 1 januari voor de laatste ronde net niet wordt gered, terwijl ze pas drie maanden later gereed hoeven te zijn. ziet dit als strak punt. Zij wijst op de gedeelde belangen. Als dit niet tijdig wordt geregeld, kan niet worden gegarandeerd dat voldoende windmolens tijdig worden gebouwd.

De voorzitter vindt het een praktisch punt dat marktpartijen die alles klaar hebben liggen, de tijd moeten krijgen om hun project in te dienen en de subsidie binnen te halen. 2025 is het laatste jaar. ziet als gemeenschappelijk uitgangspunt dat dit tijdig moet gebeuren om in 2025 nog een SDE-beschikking te kunnen aanvragen, maar het is hem niet precies duidelijk welke datum dat moet zijn. verwacht dat een maand meer of minder geen verschil maakt nu de gemeenten zes jaar voorbereidingstijd hebben. Het gaat er wat haar betreft om dat er een duidelijke eindtijd aan wordt verbonden zodat men weet dat die eraan zit te komen. kan zich daarbij neerleggen. De voorzitter constateert dat met deze uitleg erbij 1 januari wordt aangehouden.

II. 3e deel rood: licht toe dat dit is toegevoegd omdat een vergunning en een tender juridisch gezien twee verschillende dingen zijn. voegt toe dat soms een vergunning zonder tender wordt gegeven en soms een tender wordt gedaan. Bij kant en klare pakketten à la wind op zee wordt dat tegelijk gedaan. Hij stelt voor van 'benodigde vergunningen en eventuele tenders' te spreken. De voorzitter maakt er 'aangevraagde benodigde vergunningen voor de ruimtelijke inpassing zijn afgegeven en dat in voorkomende gevallen tenders voor uitgifte van projecten zijn afgerond' van. Dat voorstel is akkoord.

IV. geel: akkoord.

VI. geel/rood: de passage is toegevoegd naar aanleiding van de inbreng van vorige week dat er een zekere bestendigheid moet zijn in af te geven vergunningen. Dat wordt gemonitord met een aantal streefwaarden en als dat niet lukt, wordt daar een opbouwend gesprek over gevoerd. zou het nu verwijderde 'indicatief' weer willen toevoegen. kan daarin meegaan, maar dat hangt af van wat in laatste rode zin

staat over de knelpunten. Duidelijk moet worden dat hoewel indicatief, dat wel leidend is bij gesprekken over te nemen maatregelen zodat een eventuele achterstand wordt ingelopen. De voorzitter meent dat dat afwijkt van wat er nu staat. [redacted] is voor de zin die er nu staat over knelpunten. [redacted] wijst op de discussie van de vorige keer. De eerste zin betreft een uitrolpad ten dienste van het kostenreductiepad. Daarvan is gezegd dat het te hard was en daarom is gevraagd om een fictief uitrolpad. Als dat niet wordt gehaald, worden de knelpunten bekeken. Het doel is in de eerste zin duidelijk benoemd. [redacted] meent dat het niet alleen over het kostenreductiepad gaat, maar ook over doelbereik. Het woord 'indicatief' wordt weer aangevuld.

Rood jaartallen: toevoeging van 1 januari maakt het preciezer, dat is akkoord.

Laatste rode zin: de voorzitter leest hier dat als er knelpunten zijn, of vertraging, dat wordt besproken en dat passende actie tot inlopen van de vertraging moet leiden. Dat is instrumenteel voor het doelbereik van de hele tafel, voldoende uitrol en kostenreductie.

[redacted] stelt voor de laatste rode zin te laten vervallen. De voorzitter geeft de vorm van de laatste zin als volgt: 'knelpunten met het oog op het gestelde doel worden besproken tussen partijen en passende actie wordt alsdan ondernomen'. De laatste zin wordt verwijderd.

VII. rood: de voorzitter vraagt of de tekst hier noodzakelijk is. [redacted] wijst erop dat dit in de RES-tekst staat. Desgevraagd bevestigt de voorzitter dat de RES-tekst integraal onderdeel van het KA is. [redacted] stelt voor het tussen haakjes te laten staan als aandachtspunt. Wellicht wordt dit in de governance of RES opgelost. Akkoord.

Pag. 10

c. rood: akkoord.

i. rood: [redacted] licht toe dat de tekst uit het oude hoofdlijnenakkoord komt. Hij kan ook elders worden opgenomen. De tafel denkt dat de tekst elders beter tot zijn recht komt. [redacted] stelt voor hem op pag. 23 op te nemen.

ii. 1^e zin geel: akkoord.

Voor de tekst bij ii is een voorstel voor tekst door EZ en de natuurorganisaties gedaan dat is uitgedeeld op een los vel. [redacted] legt uit dat de tekst in twee delen uit elkaar is getrokken, het ene deel betreft het feit dat iedereen een participatiewaaiër moet toepassen, het andere deel gaat over eigenaarschap. [redacted] mist een stuk tekst over de 50%regeling en het maatwerk, dat moet wel ergens terugkomen. [redacted] heeft bedenkingen bij ii 'lokale initiatiefnemers' en 'marktpartijen'.

De voorzitter verzoekt betrokkenen maandag een nieuwe tekst voor te leggen waar iedereen mee akkoord kan gaan. De discussie vergt nu te veel tijd.

[redacted] wijst op de uitzonderingsregeling voor de Waterschappen die in de oorspronkelijke tekst stond.

De voorzitter stelt vast dat ook dit punt wordt meegenomen in de bespreking over een nieuw tekstvoorstel.

Pag. 11

iii 1^e deel rood: [redacted] 'als er een omgevingsfonds komt' is veel te zwak geformuleerd. Er ligt een green deal met NWA en natuurorganisaties dat er een omgevingsfonds komt, met een orde van grootte van het bedrag. De voorzitter leest in de tekst niet dat het een zekerheid is. [redacted] vult aan dat de komst van een omgevingsfonds in de nog aan te passen tekst waarover het net ging, als een van de opties binnen de participatiewaaiër is opgenomen. Het is niet logisch te zeggen dat het altijd een omgevingsfonds zou moeten zijn. Dat is ook niet altijd nodig voor de participatie. [redacted] leest in de tekst dat het aan de omgeving is of er een omgevingsfonds komt of niet. De voorzitter stelt vast dat de aanpassing akkoord is.

[redacted] verzoekt bij de zin 'Voor zonprojecten vraagt dit nader onderzoek.' aan te geven wanneer dat klaar is. Dit punt komt terug.

iv. Er is een nieuwe tekst op een apart vel aangeleverd. [redacted] licht toe dat het nu niet meer via het expertisecentrum loopt. Dat leek onnodig. [redacted] meldt dat KEK graag meedoet. De tekst is akkoord.

e.: [redacted] wijst erop dat de stelling dat gedecentraliseerde overheden een bijdrage gaan leveren niet juist is. [redacted] heeft met IPO en VNG afgesproken deze week nog te proberen de tekst te laten staan. Er is afgelopen vrijdag overleg geweest met gedeputeerden die over energie gaan, over het storten van fondsen in het nationaal fonds van de energiecoöperaties. Zij zijn daar niet toe bereid. Er moet nog een andere tekst worden opgenomen waarin staat dat dit tot juni wordt onderzocht. De voorzitter vraagt volgende week met een tekstvoorstel te komen. [redacted] wordt daar ook graag bij betrokken als initiatiefnemer.

[redacted] stelt voor overal in de tekst waar sprake is van lokale initiatiefnemers, 'lokale' tussen haakjes te zetten.

De voorzitter stelt vast dat er een tekstvoorstel komt.

Pag. 12

g. 1^e deel rood: akkoord.

Deel geel: akkoord.

2^e deel rood: [redacted] verbetert de tekst, dit gaat om 'projectgrootte bij Zon-PV en windsnelheden bij wind op land'. Dit wordt toegevoegd.

[redacted] wijst op de noodzaak te kunnen differentiëren vanwege andere aspecten zoals locatie, naast projectgrootte en windsnelheden. Als het verschil tussen wind op dijk en wind op meer e.d. alleen afhankelijk is van de windsnelheden, kan hij instemmen. Als andere aspecten in de basisprijs een rol spelen, moet dat worden toegevoegd. [redacted]

[redacted] begrijpt de bedoeling. De toevoeging hoeft niet te worden opgenomen.

Tabel

Rode zin onder tabel: [redacted] heeft er eerder op gewezen dat deze kostprijs maar een gedeeltelijke kostprijs betreft. [redacted] legt uit dat deze bedragen als basis voor de SDE+ worden gebruikt, daarin zijn netaansluiting en andere kosten meegenomen. Het is zaak geen verwarring daarover te laten ontstaan. Hij neemt de zin liever niet op. [redacted] meent dat in de werkgroep hier akkoord over was en dat deze kostenposten niet zouden worden meegenomen. Ook de aannames over de grondkosten speelt nog mee. dit beïnvloedt de getallen. De voorzitter ziet dat de toelichting op hoe de cijfers in de tabel moeten worden gelezen, nauw luistert. Hij verzoekt dit nog te checken. Het komt terug.

a. rood: akkoord

c. rood: [redacted] stelt voor 'op voorwaarde dat de voorbereidingskosten lager zijn dan de vermeden subsidie.' te schrappen en de rode zin aan te passen tot 'Tenders worden niet gericht op een hogere prijs van de grond.' Nu lijkt het in de tekst alsof altijd een tender moet worden gehouden als dat kostenvoordeel levert. Als waterschap kunnen er andere redenen zijn om niet te willen tenderen. De specificering werkt nu beperkend. [redacted] stemt daarmee in, als maar duidelijk is dat het niet onnodig leidt tot hogere grondkosten. [redacted] wijst er ook op dat tenders vaak ook voor kwaliteitsverbetering worden ingezet. [redacted] stelt voor 'De Rijksoverheid en andere overheden kunnen locaties voorbereid naar de markt brengen met het oog op kostenreductie. Deze tenders mogen niet gericht zijn op een hogere prijs van de grond'. [redacted] ziet daar nog te veel nadruk op kostenreductie. De voorzitter stelt vast dat 'De Rijksoverheid en andere overheden kunnen locaties voorbereid naar de markt brengen, gericht op optimale verhouding tussen prijs en kwaliteit binnen het project. Het mag niet gericht zijn op hogere grondprijs.' Akkoord.

Pag. 13

h. geel: akkoord.

i. Er is een voorstel van de ACM omdat de suggestie wordt gewekt dat de marktpartijen samen tot een plan van aanpak voor kostenreductie gaan komen. Dat moet voorkomen worden. De voorzitter doet navraag bij de ACM wat wel en niet mag. [redacted] waarschuwt dat strategisch samenwerken wel mogelijk is, maar de suggestie van praktisch samenwerken niet mag worden gewekt.

I. rood: [redacted] lijkt het goed een signaal te geven dat ook netbeheerders moeite doen. [redacted] zegt dat dit voorstel niet uit de werkgroep komt en niet is afgestemd, hetzij eerder besproken. De regulering van de ACM richt zich wel degelijk op het terugdringen van kosten. Uiteindelijk [redacted] gevallen wel kostprijsreductie volgen maar het gaat te ver om hier een bepaald percentage af te spreken. De voorzitter vraagt of kan worden ingestemd met de eerste zin. [redacted] wijst erop dat het een verplichting is van de netbeheerders om tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten te werken.

[redacted] licht toe dat de wettelijke plicht om aan te sluiten het aanleggen van het meest efficiënte netwerk soms dwarsboomt. Enerzijds wordt erop toegezien dat het zo kostenefficiënt mogelijk gebeurt, daarnaast zijn er ook nog wettelijke termijnen waarbinnen moet worden gewerkt. De bedoeling is beter te kijken naar hoe dat kan, inclusief voorfinanciering. Maar dan moeten de netbeheerders wel zeker weten dat het kan. Dat ligt nu ter bespreking tussen het Rijk, ACM en netbeheerders.

De voorzitter stelt voor de eerste zin te laten staan om tot uiting te brengen dat er een voortgaande verplichting of ambitie is, ook bij netbeheerders, om een bijdrage te leveren aan de laagst mogelijke kosten. [redacted] vindt dat acceptabel. Een deel van de aanleg wordt vaak door de initiatiefnemer betaald en het is van groot belang dat gezamenlijk de kosten omlaag worden gebracht. Het moet ook worden gezien in het licht van de eerdere kostentabel. [redacted] vraagt uitleg naar de reden voor de toevoeging. [redacted] ziet in de praktijk dat er niet altijd een prikkel ligt bij de aansluitende netbeheerders om de kosten te beheersen. De voorzitter verzoekt partijen dinsdag met een tekstvoorstel te komen.

III. rood: [redacted] ziet het gevaar dat netbeheerders in een bepaalde regio niet tijdig gereed zijn waardoor niet tijdig aan de projecten kan worden gewerkt. Daarom is een tekstsuggestie gedaan. Ze gaat graag in overleg hierover want het probleem vanuit netbeheerdersperspectief is duidelijk. Dit moet minimaal in een driehoeksoverleg worden besproken. [redacted] denkt dat twee dingen door elkaar lopen. Het gaat over SDE en over het punt dat het gesprek met de netbeheerder wordt opgenomen in de SDE-aanvraag. Natuurlijk vindt in de RES het gesprek plaats over in welke regio, met welk tijdspad wordt geïnvesteerd en hoe rekening wordt gehouden met een tijdspad. Het zou teleurstellend zijn als de decentrale overheden daar geen rekening mee houden in hun vergunningentraject.

Als het zo moet worden begrepen, vindt [redacted] dat de tekst hier op een ongelukkige plek staat, maar in de RES-tekst moet worden opgenomen. Hier is het een te harde norm. [redacted] zegt toe met een voorstel voor de tekst te komen. Ben Voorhorst verzoekt ook op te nemen dat als infrastructuur nodig is, dat tegelijk vergund wordt. De voorzitter stelt vast dat er een nieuw tekstvoorstel komt.

IV. rood: er zijn twee verschillende voorstellen voor de tekst van Eneco en Nuon. [redacted] legt uit dat hier een probleem op het bordje van de leveranciers wordt geschoven dat daar niet hoort. [redacted] kent de directe aanleiding van de aanpassing van de tekst en licht dit nader toe. [redacted] kent ook andere voorbeelden en gaat niet akkoord met de algemene tekst. De voorzitter verzoekt dinsdag met een nieuwe tekst te komen.

Tekst ACM: [redacted] meent dat de tekst van de ACM geen tekstwijziging behoeft.

V. geel/rood: akkoord.

Pag. 14

1. geel/rood: akkoord.

2. geel: akkoord.

3. rood 1^e deel: [redacted] begrijpt het punt, maar vindt het niet nodig. [redacted] kan ermee leven als de tekst niet wordt opgenomen.

2^e deel rood: akkoord.

Een na laatste alinea rood: [redacted] stelt voor 'energiesysteem en/of vraag' ervan te maken. [redacted] wijst erop dat het systeem al iets eerder is genoemd in de zin 'Bekeken moet worden ... worden'. [redacted] gaat het erom dat het ondersteunend zou zijn, dat geldt voor een systeem, niet voor een vraag. Na uitleg gaat zij wel akkoord.

2^e deel rood: akkoord.

Pag. 15

2^e alinea geel: komt nog een aanvullende tekst.

2^e bullet geel: akkoord.

Rood: de aanpassing wordt ongedaan gemaakt.

4^e bullet rood: akkoord.

[redacted] stelt voor na 'Technologieneutraliteit is hierbij het uitgangspunt.' toe te voegen 'waarbij de gekozen technologie wel moet voldoen aan duurzaamheidscriteria'. [redacted] vraagt hoe dan bijv. klassieke gascentrales kunnen worden ingezet. En wat moet er gebeuren met evt. kernenergie? De voorzitter snapt het punt maar dit opent een nieuwe discussie. Als er sterk aan wordt gehecht, graag dinsdag een tekstvoorstel.

Pag. 16

1^e alinea, 1^e deel geel: de voorzitter vraagt of het VHKA hier moet worden genoemd.

[redacted] legt uit dat het dient als bronverwijzing van gebruikte getallen. De voorzitter stelt voor een goede bijlage te maken. [redacted] stelt voor meer getallen op te nemen zodat bronverwijzing overbodig wordt. De voorzitter stemt daarmee in.

Rood: [redacted] vindt het voorstel niet zo goed. Het is in de werkgroep uitgebreid besproken. Beide getallen zijn relevant, er wordt een verkeerd signaal afgegeven door alles op een hoop te gooien. [redacted] gaat niet akkoord, dit staat niet in onderliggende stukken van de werkgroep waar 5 scenario's genoemd zijn. Daarnaast is er geen doelstelling CO₂-vrije regelbare reductie. Ten derde staat hier een aanname dat er een doelstelling is van 12 Mton zoals in de voetnoot. [redacted] wijst erop dat dit wel is besproken in de werkgroep. Er is een berekening gemaakt en aangegeven welke aannames zijn gedaan. Er is een berekening met deze getallen gemaakt om te voorkomen dat er discussie ontstaat of de 12 Mton wel of niet een emissieplafond is. Daarom is besloten in de voetnoot op te nemen dat deze getallen zijn gebruikt in de berekeningen. Daar was de werkgroep het over eens.

[redacted] voegt toe dat de getallen ook in de tabel van de flex werkgroep staan. [redacted] herhaalt dat er 5 scenario's zijn en dit is er maar één. Ten tweede is de 17 afhankelijk van de doelstelling CO₂-vrij regelbaar vermogen van 12 Mton terwijl dat geen doelstelling is. Zelfs als dat wordt gedaan, staat ook in voetnoot dat de uiteindelijke uitkomst ook meer of minder kan zijn. Vandaar dat hij heeft gezegd dat het verschil tussen 84 en 110 TWh meer of minder van allerlei opties kan betekenen. 17 is niet gebaseerd op solide conclusies van de werkgroep.

[redacted] gaat terug naar het ontstaan van de tekst. Vanuit de systeemgroep was de tekst klaar, toen kwam het bericht dat het ook meer of minder kon zijn afhankelijk van de aannames met het verzoek dat in de voetnoot op te nemen. Vorige week werd aangegeven dat het woord 'doelstelling' weg moest uit de voetnoot. Dat is aangepast. En nu moeten alle getallen weg? Het feit dat er in 2030 CO₂-vrij regelbaar vermogen moet zijn, is duidelijk. Welk aantal kan afhankelijk van aannames zijn, maar dat is duidelijk verwoord.

[redacted] voegt toe dat over de aannames en berekeningen in de werkgroep overeenstemming was. Duidelijk is dat het geen doelstelling is, maar een aanname. Het is relevant om de twee getallen te laten staan omdat een deel in 2030 nog afkomstig zal zijn van centrales die niet CO₂-vrij zijn. Dat gegeven zou worden weggevlakt als alleen maar

44 TWh wordt genoemd. Het gaat erom dat het wel substantiële hoeveelheden zijn; 17 en 27. [redacted] is het eens dat het meer of minder kan zijn, maar de getallen kloppen niet. [redacted] weet dat de werkgroep akkoord is gegaan met de getallen. [redacted] weet dat in de werkgroepstekst 5 scenario's stonden, het is niet logisch er hier dan maar een te pakken. [redacted] wijst erop dat de 5 scenario's als gevoeligheidsanalyses zijn uitgerekend, dit is het middenscenario waarvan als enige een totale optelsom is gemaakt. De *voorzitter* constateert dat men hier vastloopt. Het ligt het meest voor de hand dat de partijen nog eens in overleg gaan. Hij ziet de tekst als een indicatie van de omvang van het andere vermogen dat nodig is naast de hernieuwbare opwek om het elektriciteitssysteem te laten lopen. Niet als doelstelling en ook niet als zekerheid voor hoe het productiepad eruit ziet in 2030, maar als mogelijk beeld.

Het Rijk kan wel leven met tekst zoals nu verwoord. De *voorzitter* begrijpt dat de grootste zorg zit in de opsplitsing van de 44TWh in twee categorieën. Daarmee wordt een precisie veronderstelt die niet klopt. In de oorspronkelijke tekst staat dat het onderdeel is van een schatting bij modelaannames. Dat suggereert geen exacte waarde. [redacted] legt uit dat de opties worden beperkt door te zeggen dat de CO2-vrije productie per se regelbaar moet zijn. Tot 2030 is dat zeker niet het geval. Met deze opmerking in de notulen, kan hij er voor nu mee instemmen. Het zijn inschattingen en geen doelen.

De *voorzitter* krijgt graag een voorstel waar een ieder zich in kan vinden als dat nog lukt. Anders blijft het zo.

[redacted] heeft een voorstel voor tekst over kernenergie: 'Het elektriciteitssysteem kan op een aantal manieren worden gevoed, bij voorkeur met CO2-vrije elektriciteit en CO2-vrije waterstof. Daarnaast met hernieuwbare bronnen inclusief biomassa en groen gas, of met kernenergie of energie uit fossiele bronnen waarbij CO2 wordt afgevangen'. Het Rijk ziet hierin een nieuwe prioritering en is daar geen voorstander van. De *voorzitter* snapt de gevoeligheid, als er overeenstemming over kan worden bereikt, hoort hij dinsdag graag de nieuwe tekst.

[redacted] mist de verwijzing naar de lange doorlooptijden waardoor kernenergie hier geen optie was. [redacted] weet dat dit vorige week is aangepast naar aanleiding van opmerkingen dat een en ander te stelling was verwoord. Daarop is een algemenere tekst opgeschreven.

2^e bullet rood: [redacted] stelt voor 'elektriciteit (groen) gas en andere energiedragers' te noemen, dat is consequent met de rest van de tekst. Akkoord.

[redacted] stelt voor de laatste zin te schrappen. Er wordt gesuggereerd dat eraan wordt gewerkt, dat is niet het geval. 'De Rijksoverheid ... analyseren' wordt geschrapt.

a. rood: de zin is geschrapt omdat het standpunt van het Rijk is dat alle opties open zijn. Onderzoek zou opties kunnen uitsluiten. [redacted] snapt de bedoeling en het politieke gevaar. Maar als de politiek geen keuze maakt, wordt geen van de vier opties opgepakt door de markt. Dat geeft problemen vanaf 2030. Het dilemma moet wel worden verwoord. De *voorzitter* constateert dat het een generieke bepaling betreft die verbijzonderd wordt, kan het tweede deel niet weg? [redacted] stemt daarmee in, met de toevoeging '... systeemniveau aan de orde zijn en tijdige realisatie tot gevolg hebben'. [redacted] kan daar in principe mee leven maar dan moet wel CO2-vrij regelbaar vermogen worden genoemd. [redacted] stelt voor '... systeemniveau aan de orde zijn, waarin onder andere ingegaan wordt op CO2-vrij regelbaar vermogen.' Akkoord.

b. 1^e deel rood: akkoord.

2^e deel rood: [redacted] geeft aan dat nog moet toegevoegd: 'en het accommoderen van de groei van de afname'. [redacted] verduidelijkt dat het punt gaat om netuitbreiding in generieke zin. Het is niet de bedoeling het te verengen tot alleen aansluitingen. De toevoeging is niet akkoord. Het ging om de anticiperende uitbreiding.

[redacted] stelt voor: 'tijdig en kosten efficiënt gereedmaken van de netinfrastructuur'. De duurzame productie is hier genoemd omdat op dat punt de discussie over voorinvestering naar opkwam. De *voorzitter* verzoekt samen tot een precieze tekst te komen en er op terug te komen.

Pag. 17

c. rood: akkoord.

mist de timing van het op te stellen kader, dat is van belang i.v.m. de minimum CO2-prijs en leveringszekerheid. denkt dat daar volgend jaar op moet worden teruggekomen. gaat akkoord.

De voorzitter stelt vast dat wordt toegevoegd: 'Het Rijk zal samen met stakeholders in 2019 ...'.

d. 1^e deel rood: is niet akkoord. De tekst wordt niet opgenomen.

2^e deel rood 'in 2020': wijst erop dat omdat elders staat dat men in 2021 gereed is, hier 2019 moet staan. Deze aanpassing is akkoord.

3^e deel rood: wordt 'Daarbij worden relevante stakeholders betrokken, waaronder marktpartijen'.

4^e deel rood: akkoord.

e. rood: de voorzitter vraagt wie verantwoordelijk is voor de actie in de eerste zin.

zegt dat de zin uit het KA bij het onderdeel agenda voor het Rijk stamt.

begrijpt dat een oproep tot wettelijke borging bij het Rijk ligt.

wijst op het belang hiervan om korte termijn flex goed te laten functioneren. De voorzitter stelt vast dat de tekst akkoord is.

f. 1^e deel rood: suggereert te stellen dat het gaat om 'Rijksoverheid, netbeheerders en representatieve organisaties van netgebruikers'. ziet ook een rol voor toeleverende industrie. stelt voor 'marktpartijen' te zeggen. De voorzitter stelt voor 'overheid, marktpartijen en netbeheerders' te noemen. heeft wat moeite met de formulering. Hij stelt voor 'Onderzoeken uiterlijk in 2019 de aanpassing van wet- en regelgeving met het oog op wegnemen van belemmeringen ter versterking van de markt voor flexibilitesopecties'. Deze aanpassing is akkoord.

2^e deel rood: het Rijk kan instemmen met het noemen, maar misschien niet hier maar als apart punt. De tekst blijft gearceerd.

g. rood: de zin komt uit de werkgroepen en wordt opgenomen om compleet te zijn.

vindt het niet nodig om, zoals in het 1^e deel, dingen die nu al gebeuren en geen belemmeringen kennen hier als afspraken op te nemen. Het 2^e deel betreft evenmin een afspraak, maar een uitspraak dat iemand er baat bij heeft. ziet het 2^e deel als de kern. Ook het Rijk vroeg zich af of dit een taak van netbeheerders is. Dit punt wordt nog nader besproken.

vraagt of de verwijzing naar de innovatieagenda nog volgt. De voorzitter wijst op de gisteren rondgestuurde tekst over innovatie, dat is de I-KIA. wijst erop dat bij waterstof over conversie en opslag wordt gesproken waarvoor het Rijk uit de klimaatvelop middelen ter beschikking stelt. Daar zou ook een dergelijke passage over ruimtelijke inpassing kunnen worden opgenomen. De voorzitter stelt vast dat een tekstsuggestie volgt.

Pag. 18

4. rood: heeft grote problemen met deze tekst. '... met name personenvervoer voor grotere afstanden en wegtransport als focus richting 2025' strookt niet met de latere tekst over waterstof waar duidelijk staat dat er in 2025 nog geen groene waterstof zal zijn. Er wordt gewerkt aan elektrificatie van personenvervoer. In de werkgroep flexibiliteit is aangenomen dat er hoge mate van flexibilisering van de vraag van elektrisch vervoer zal zijn. Het is niet de bedoeling dat personenvervoer waterstof gaat gebruiken. meent dat bij de mobiliteitstafel wat anders is afgesproken. was eveneens verbaasd over de tekst. Voor zwaar transport is in de mobiliteitstafel een doelstelling vastgesteld. vult aan dat in de waterstoftekst ook niet van personenvervoer wordt gerept. De voorzitter stelt voor de oorspronkelijke tekst te handhaven en dit maandag te bespreken met de voorzitter van de mobiliteitstafel.

Laatste alinea, 1^e deel rood: [redacted] meent dat bij de mobiliteitstafel technologie-neutraal gestuurd wordt. Voor een schone auto maakt het in principe niet uit of die op waterstof of elektriciteit werkt. Ook voor elektriciteitsgebruik is sturing ongewenst. Dat is essentie van de discussie.

De *voorzitter* ziet de toegevoegde tekst als generiek uitgangspunt. [redacted] vindt dat met het noemen van technologie-neutraliteit afgedaan wordt aan het gebruik waterstof, waar deze paragraaf specifiek over gaat. De *voorzitter* stelt voor de tekst niet op te nemen. [redacted] stelt voor het algemene uitgangspunt dan op een neutralere plek in de tekst op te nemen. De *voorzitter* zal dat met het secretariaat bezien en komt erop terug. 2^e deel rood: [redacted] hier geldt hetzelfde als bij het vorige punt. 'naast andere opties' is overbodig, het gaat hier over waterstof. De *voorzitter* vindt het consistent de rode tekst niet op te nemen.

Pag. 19

1^e alinea geel: aanpassen 'in het kader van KA-proces is de potentiële vraag in kaart gebracht'. Akkoord.

1^e alinea rood: [redacted] vindt de tekst te definitief voor iets waar nog over wordt nagedacht. Het Rijk heeft evenmin behoefte aan extra druk op het besluit over de opvolger van SDE+. De koppeling hier is niet nodig. [redacted] legt uit dat bedoeld is een signaal af te geven dat er in de tekst van KA amper opening voor waterstof om in SDE+ te komen wordt geboden. Het zou mooi zijn als kan worden opgenomen dat dat op enig moment wel kan gebeuren. Bedoeld is te zeggen dat, als er geen instrumentarium komt, de kans op lukken klein is. [redacted] lijkt het hier overbodig. De *voorzitter* wijst erop dat bij de afspraken nog teruggekomen wordt op hoe waterstof gefinancierd wordt, kan het daar worden hernomen? [redacted] gaat daarmee akkoord als het wel gemarkeerd blijft. [redacted] komt graag terug op de tekst, het is nu lastig te snappen.

De *voorzitter* stelt vast dat de discussie bij de afspraken wordt hervat.

Een na laatste zin: 'energieproductie' wordt 'elektriciteitsproductie'.

2^e alinea rood: [redacted] stelt dat met deze toevoeging het verhaal van de werkgroep over opschalen van waterstof wordt ondermijnd. [redacted] sluit zich aan. [redacted]

[redacted] denkt dat het wel van belang dat er een koppeling is met hernieuwbaar.

De *voorzitter* stelt dat het gaat om een algemeen beeld van wat bronnen van waterstof kunnen zijn. Hij stelt voor de toevoeging over pieken weg te halen. [redacted] meent dat elders in de tekst wel wordt verwezen naar de rol die waterstof kan spelen bij pieken veroorzaakt door zon en wind. Die rol mag hier niet verdwijnen. De *voorzitter* meent dat daarover hier geen uitspraak wordt gedaan.

[redacted] stelt voor i.p.v. 'maar ook op basis van biogene grondstoffen' te zeggen 'maar ook op basis van biogene grondstoffen mits duurzaam geproduceerd'. Akkoord.

2^e alinea geel: moet blijven staan, afhankelijk van wat er aan de industrietafel gebeurt.

[redacted] vraagt naar de redenen van het voorbehoud voor CCS. De *voorzitter* licht toe dat de werkgroep heeft gezegd de discussie over CCS niet te beslechten, maar te wachten op de werkgroep binnen industrie waar dat nu ligt. Daarom wordt voorgesteld hier ook te wachten. De *voorzitter* wil aan deze tafel ook absoluut geen discussie over CCS. De uitkomst is een gegeven en als die er is, wordt een passage over blauwe waterstof opgenomen indien gewenst. [redacted]: is de elektriciteitstafel vertegenwoordigd bij die discussie? De *voorzitter* licht toe dat tafels niet bij elkaar vertegenwoordigd zijn. Partijen hebben meerdere plekken waar ze vertegenwoordigd zijn.

[redacted] meent dat CCS wellicht een rol moet spelen in de elektriciteitssector, nu stelt de tafel zich afhankelijk op van wat anderen besluiten. In de afgelopen maanden is diverse keren over blauwe waterstof gesproken. De *voorzitter* weet dat, maar er is nooit expliciet gesteld dat hier dus over CCS zou worden gesproken. Het is ook verstandig dat bij de industrie te laten. De *voorzitter* hoopt dan ook dat de industrietafel daar snel mee komt.

[redacted] merkt in het algemeen op dat de tekst over waterstof erg groot is in verhouding tot de rest. Het is goed dat het hier uitgebreid wordt besproken, maar kan deze

misschien ook in een meer cross sectorale setting een plek krijgen? De *voorzitter* licht toe dat is afgesproken dat de tekst bij de elektriciteitstafel landt. Andere tafels kunnen verzoeken om toelichting of aanvulling. [redacted] steunt [redacted]. De tekst is buitenproportioneel lang. In reactie daarop zegt de *voorzitter* dat de oorspronkelijke tekst een stuk korter was. Ooit was het idee wel dat waterstof een cross sectorale tekst zou worden, maar de *voorzitter* heeft zelf gemeend het liever hier te beleggen, gezien het belang.

1^e bullet rood: [redacted] hecht niet per se aan de precieze tekst maar wil dat de lezer duidelijk wordt dat geen 65% kostenreductie op de totale kosten wordt behaald. [redacted] kan zich vinden in de toelichting maar de tekst haalt alle mogelijkheden voor innovatiebeleid op elektrolyzers onderuit. [redacted] is het feitelijk eens met [redacted] maar de sector heeft gezegd dat men streeft naar 65% kostenreductie op de elektrolyzers. Het moet helder worden waarop de reductie komt. [redacted] stelt voor 'in de investeringskosten van de elektrolyzers' op te nemen. De *voorzitter* ziet als essentie dat er een kostprijsreductie door marktpartijen als realiseerbaar wordt verondersteld van 65% in investeringskosten van elektrolyzers bij opschaling richting 3GW. De rest van de getallen kan eruit. Er moet een wervend beeld ontstaan, meer niet. Hij komt met een voorstel.

2^e bullet rood: [redacted] stelt voor dit deel te verwijderen waar aparte uitspraken over tempo van wind op zee worden gedaan. Dat wekt verwarring omdat al een heel hoofdstuk daarover bestaat. Daarnaast wordt de indruk gewekt dat waterstof net zo'n tempo als duurzame energie kan maken, dat is niet realistisch. [redacted] vindt dat de relatie tussen waterstof en wind op zee op enige manier wel moet worden gelegd. [redacted] wil meedenken over een betere zin. De *voorzitter* begrijpt dat een aangepaste zin komt.

[redacted] pleit voor een extra bullet over openstellen van de nieuwe SDE+ voor groene waterstof. Ook al stelt dat aanvankelijk weinig voor, dit geeft een signaal naar de markt. Dit maakt projecten bankable. [redacted] is het ermee eens. [redacted] wijst erop dat dit eerder is besproken. In de pas verstuurde brief aan de Kamer stond dat waterstof voorlopig geen onderdeel van SDE+ is. Volgend jaar komen definitieve keuzes maar daar moet nu niet op vooruit worden gelopen. Qua verwachtingsmanagement kan het ook een signaal zijn dat niet waargemaakt kan worden. [redacted] wijst erop dat in de tekst van de industrietafel staat dat waterstof gelijk wordt geschakeld met elektrificatie qua kostenefficiëntie. Daarom snapt hij niet dat een onderscheid wordt gemaakt met SDE+. [redacted] kan het intern niet uitleggen waarom groene waterstof niet zou kunnen. Het Rijk blijft van mening dat waterstof ook via andere instrumenten kan worden bevorderd. SDE+ is specifiek voor de goedkoopste technieken. Als PBL een heel goede inschatting maakt voor waterstof, kan erover worden gedacht.

[redacted] vraagt of het met de ontschotting van de SDE+ dan niet zo is dat groene waterstof toch geen projecten krijgt toegewezen omdat het niet de grootste kostenefficiëntie kent. Zeker voor de periode na 2030 kan waterstof wel een rol vervullen. De hardnekkigheid waarmee het wordt tegengehouden door het Rijk verbaast haar.

[redacted] voegt toe dat niet voor niets een knip wordt gemaakt in de fases bij waterstof waarbij eerst kostenreductie wordt onderzocht en dan geëvalueerd. Dan pas wordt een volgende fase overwogen. Het is te vroeg om al over het uitrolinstrumentarium te spreken.

De *voorzitter* begrijpt de diverse kanten van de discussie. Uit de startfase voor waterstof moet blijken of het kans maakt voor SDE+.

Pag. 20

1^e alinea geel: 'oogmerk' wordt 'ambitie'.

1^e alinea rood: [redacted] is voor schrappen omdat het nog niet aan de orde is. De *voorzitter* stelt vast dat de zin wordt verwijderd.

2^e alinea rood: akkoord.

4^e alinea rood: [redacted] komt met een nieuwe tekst in overleg met anderen. [redacted] stelt dat het verband wel goed moet worden verwoord. De voorzitter stelt vast dat een nieuwe tekst wordt aangeleverd.

1^e bullet rood: 'in 2030' moet zijn 'na 2030'. De tekst is akkoord.

2^e bullet rood: akkoord.

3^e bullet 1^e deel rood: [redacted] ziet dat het hier gaat om doelen. Als wordt gezegd dat dit een doel is zonder condities, wordt een groot deel van de 11,5 GW wind op zee gealloceerd voor groene waterstof. Het is maar de vraag of dat zo kan. Misschien kan het elders wel tegen een lagere prijs. Daarom wordt de toevoeging voorgesteld. [redacted] steunt de redenering maar denkt dat er nog veel meer voorwaarden zijn. De voorzitter stelt voor '...infrastructuur, onder meer onder voorwaarde van...' ervan te maken. Dat is akkoord. 'groei van duurzame energie', moet zijn 'groei van duurzame elektriciteit'.

2^e deel rood: [redacted] vindt het niet absoluut nodig dat deze tekst wordt opgenomen. De voorzitter stelt vast dat het rode deel niet wordt toegevoegd.

Pag. 21:

1^e bullet geel/rood: Het Rijk vindt het voorbereiden van een financieel instrument nog niet aan de orde. Gezamenlijk monitoren mag wel worden genoemd. Liefst zou ook 'financieel' moeten worden geschrapt. De voorzitter stelt vast dat het voorstel akkoord is.

Desgevraagd bevestigt [redacted] dat financiële instrumenten hiermee niet worden uitgesloten.

2^e bullet geel: akkoord.

3^e bullet rood: [redacted] kan niet instemmen vanwege de koppeling met wind op zee die wordt gemaakt. Er wordt een nieuwe tekst aangeleverd.

6^e bullet: ('In het kader van...' - bullet mist in lay out)

Rood: GasUnie en netbeheerders gaan akkoord met het voorstel. [redacted] vraagt of het niet vroeg is om aan te geven dat het geen publieke infrastructuur wordt. [redacted] heeft niet de intentie om dat te zeggen. De voorzitter meent eveneens dat die suggestie niet uit de tekst spreekt. [redacted] verwijst naar de presentatie over waterstof waar ook in die richting werd gewezen. Een besluit hierover loopt nogal vooruit op maatschappelijke discussie die kan ontstaan. [redacted] denkt dat alle opties nog open liggen.

[redacted] vindt de uitwerking erachter te ver gespecificeerd, dat ziet zij liever niet. 'hergebruik voor waterstoftransport' is prima. Het deel 'aandacht voor de verhoudingen publiek en privaat bij de infrastructuur en maatschappelijke optimalisatie van de inzet' gaat haar eigenlijk te ver. [redacted] voegt toe dat de ACM ook aandacht gevraagd heeft voor deze tekst. Alle partijen stemmen in met wegstrepen van de rode zinnen. De voorzitter stelt vast dat de tekst niet wordt uitgebreid.

7^e bullet rood: deze tekst wordt ook verwijderd.

Nieuwe tekst na 7^e bullet rood: [redacted] meent dat op experimenteerniveau dit al kan worden onderzocht. [redacted] legt uit dat als gevolg van een semantische discussie het juist niet kan daarbinnen maar via een andere route moet. Het gaat alleen om beperkte schaal ervaring opdoen met marktpartijen. [redacted] kan daarin meegaan, mits een aantal toevoegingen worden gedaan. Maak ervan 'om kleinschalig ervaring op te doen' en geef duidelijk weer dat het gericht is op de infrataak. [redacted] sluit 'meten' ook uit als mogelijke activiteit. [redacted] wil ook 'met marktpartijen' erbij zien staan. De voorzitter verzoekt dinsdag een nieuwe tekst te leveren die precies klopt.

Een na laatste alinea geel: [redacted] werpt op dat € 15-25 miljoen te weinig lijkt om dit te kunnen realiseren. Waar moet het geld voor waterstof vandaan komen? [redacted]

[redacted] stelt dat het een heel dure techniek is waar maar beperkt geld voor is beschikbaar gesteld uit de klimaatvelop. [redacted] wijst op de innovatiemiddelen die ook hiervoor kunnen worden aangewend. [redacted] ziet dat hiermee de waterstofuitrol tussen wal en schip dreigt te vallen. Hij vindt dit een ernstig probleem.

De *voorzitter* legt bij wijze van ordepunt voor aan de aanwezigen de bespreking voor vandaag te beëindigen. Hij stelt voor maandagochtend 09.00 uur verder te gaan omdat er volgende week vrijdag absoluut een nieuwe tekst moet liggen. Daarnaast wil hij voor de bespreking maandag in het klimaatberaad nog input van de tafel over de cross sectorale teksten. Zodoende is er geen andere mogelijkheid dan maandag de bespreking te vervolgen. Na de bespreking maandag zullen dinsdag de aanpassingen worden verwerkt. Dan is er zicht op een tekst voor komende vrijdag die zo goed als gereed is.

Na het peilen van de gevoelens van de leden, wordt besloten dat de bespreking voor maandag van 09.30 tot 13.00 uur wordt gepland. Gezien het belang voor het klimaatberaad maandagmiddag, worden dan in ieder geval de cross sectorale teksten besproken. Voor de duidelijkheid meldt de voorzitter dat het klimaatberaad die teksten vaststelt. Vooral de teksten over governance en RES zijn van groot belang voor de tekst van deze tafel.

_____ vraagt waar de opmerkingen uit de consultatieronde over de I-KIA kunnen worden meegenomen. De voorzitter kan daar geen antwoord op geven. Hij wil alle cross sectorale teksten die bij het KA worden gevoegd, wel hier aan tafel hebben. Uiterlijk 21 december moet het conceptakkoord echter gereed zijn. Processen die niet tijdig gereed zijn, kunnen niet in de ontwerptekst worden meegenomen. Er is echter al duidelijk dat na de doorrekening nog eens naar de ontwerptekst moet worden gekeken om eventuele aanpassingen door te voeren. Daar is nog wat ruimte voor nadere kennis.

_____ meent dat de I-KIA begin volgend jaar wordt afgerond.

5. Schorsing

De *voorzitter* schorst de bijeenkomst om 17.35 uur. Het vervolg vindt plaats op maandag 10 december om 09.30 uur.